BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
2 H C
11

FRAGMENTA

QVÆDAM PAPINIANI, PAVLI, VLPIANI, GAII, MODESTINI, aliorumque veterum Iuris auctorum, ex integris ipſorum libris ante Iuſtiniani Imp. tempora collecta, & cum MOYSIS legibus collata.

EIVSDEM IMP. IVSTINIANI Nouellæ Conſtitutiones III.

IVLIANI Anteceſſoris C P. Dictatũ de Conſiliariis.

EIVSDEM IVLIANI Collectio de contutoribus.

Omnia nunc primum in lucem edita.

Ex bibliotheca P. PITHOEI IC. cuius etiam Notæ adiectæ ſunt.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LVTETIÆ,

Ex officina [redacted].

M. D. LXXIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS ET SENATVS.

CLARISS. ATQVE AMPLISS. VIRO
CHRISTOPHORO THVANO CELIO,
Equiti, Regni Curiæ Præſidi primario, & ſacri Conſiſtorij Senatori,
P. Pithœus S.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

CVR *has ad te veterum iuris auctorum reliquias vltro deferam, non vna cauſa eſt, Præſes ampliſsime; ſed ea maxime iuſta, quod quæ nonnullis fortaſſe contra Iuſtiniani principis interdictum in lucem prolatæ videbuntur, eas oportuit ſanctiore aliquo nomine defendi aduerſus ingratiſsimorum hominum aut calumnias, aut ineptias, qui vel diſsimulant, vel neſciunt, ab illo quidem comparationem modo & in iudiciis recitationẽ apud ſuos prohibitam, nos vero Romanarum legum maieſtatem ſic comiter conſeruare, vt tamen illis nihil in nos licere patiamur, niſi quod earum rationi & æquitati non auctoritati & ſanctioni concedimus. Cuius vero ad hanc defenſionem auguſtius nomen eligi potuit quam tuum? quo demum Præſide purior hæc Iuriſprudentia vſu fori recepta eſt, quique iuris noſtri in ſummo iſto Galliæ tribunali ita clauum tenes, ita regis, vt quod ille olim vir maximus, tu σῶμα Senatus & quodammodo ἔμψυχος νόμος non immerito dici poſsis. Sed eſt & quod tu iure quodam tuo virilem tibi*

ã.ij.

portionem vindicare queas in noſtris omnium operis quarum patronus es ſummus, aut potius pater quando tibi pietatis quam poteſtatis nomen gratius eſſe ſumma tua humanitas non obſcure ſuadet. Acceſſit & illa paternæ quondam erga te obſeruantiæ recordatio, qua te nuper non leuiter affectum ſenſi, cum patriæ noſtræ Hiſtoriæ particulam ea fronte exciperes, vt familiaris atque etiam amici quondam tui os, oculos, vultum, illam denique naturæ ſimilitudinem in filio non inlubēter recognoſcere videreris. Quæ res, vt verum fatear, animum ſic accendit meum, vt ab eo tempore optarim ſemper illum mihi diem dari quo & benignitati tuæ aliqua ſaltem ex parte reſpondere, & genere quodam officij teſtari poſſem illam me paternæ in te reuerentiæ hereditatem non tam creuiſſe, quam cōtinuatione quadam animi retinuiſſe. Accipies igitur hoc ab homine tibi tuiſque virtutibus addictiſſimo munus, non magnum illud quidem, ſed tale tamen quale tibi & per te publicæ vtilitati hoc tempore præſtare potuit, maiora fortaſſe aliquando præſtaturus ſi quem illi Deus boni ciuis animū erga Remp. dedit, eum ipſe pro ſua ſingulari clementia quibus poteſt modis confirmet, augeat, inſtruat, adiuuet, tueatur. Bene vale vir ampliſſime. Lutetiæ Pariſior. Kal. Octob.

M. D. LXXII.

I. De Sicariis & homicidis caſu vel voluntate.
II. De atroci iniuria.
III. De iure & ſæuitia dominorum cohibenda.
IIII. De adulteris.
V. De ſtupratoribus.
VI. De inceſtis.
VII. De furibus & pœna eorum.
VIII. De falſo teſtimonio.
VIIII. De familiari teſtimonio non admittendo.
X. De depoſito.
XI. De abigeis.
XII. De incendiariis.
XIII. De termino moto.
XIIII. De plagiariis.
XV. De Mathematicis, maleficis & Manicheis.
XVI. De legitima ſucceſſione.

Modeſtini Regula de teſtamentis.

Imp. Iuſtiniani Nouellæ Conſtitutiones,
I. De vſuris ſupra duplum non computandis.
II. De partiariis ſolutionibus vſurarum in duplum non computandis.
III. De alienatione rerum Eccleſiæ Miſiæ relictarũ pro captiuorum redemptione & alimentis pauperum.

Iuliani Anteceſſoris CP. De cõſiliariis Dictatũ.
Eiuſdem Iuliani Collectio de contutoribus.
Veteris cuiuſdam iuris auctoris fragmentum ex manuſcripto exemplari Cl. Puteani.
Petri Pithœi Notæ.

portionem vindicare queas in noſtris omnium operis quarum patronus es ſummus, aut potius pater quando tibi pietatis quam poteſtatis nomen gratius eſſe ſumma tua humanitas non obſcure ſuadet. Acceſsit & illa paternæ quondam erga te obſeruantiæ recordatio, qua te nuper non leuiter affectum ſenſi, cum patriæ noſtræ Hiſtoriæ particulam ea fronte exciperes, vt familiaris atque etiam amici quondam tui os, oculos, vultum, illam denique naturæ ſimilitudinem in filio non inlubēter recognoſcere videreris. Quæ res, vt verum fatear, animum ſic accendit meum, vt ab eo tempore optarim ſemper illum mihi diem dari quo & benignitati tuæ aliqua ſaltem ex parte reſpondere, & genere quodam officij teſtari poſſem illam me paternæ in te reuerentiæ hereditatem non tam creuiſſe, quam cōtinuatione quadam animi retinuiſſe. Accipies igitur hoc ab homine tibi tuiſque virtutibus addictiſſimo munus, non magnum illud quidem, ſed tale tamen quale tibi & per te publicæ vtilitati hoc tempore præſtare potuit, maiora fortaſſe aliquando præſtaturus ſi quem illi Deus boni ciuis animū erga Remp. dedit, eum ipſe pro ſua ſingulari clementia quibus poteſt modis confirmet, augeat, inſtruat, adiuuet, tueatur. Bene vale vir ampliſsime. Lutetiæ Pariſior. Kal. Octob.

M. D. LXXII.

I. De Sicariis & homicidis caſu vel voluntate.
II. De atroci iniuria.
III. De iure & ſæuitia dominorum cohibenda.
IIII. De adulteris.
V. De ſtupratoribus.
VI. De inceſtis.
VII. De furibus & pœna eorum.
VIII. De falſo teſtimonio.
VIIII. De familiari teſtimonio non admittendo.
X. De depoſito.
XI. De abigeis.
XII. De incendiariis.
XIII. De termino moto.
XIIII. De plagiariis.
XV. De Mathematicis, maleficis & Manicheis.
XVI. De legitima ſucceſſione.

Modeſtini Regula de teſtamentis.

Imp. Iuſtiniani Nouellæ Conſtitutiones,
I. De vſuris ſupra duplum non computandis.
II. De partiariis ſolutionibus vſurarum in duplum non computandis.
III. De alienatione rerum Eccleſiæ Miſiæ relictarũ pro captiuorum redemptione & alimentis pauperum.

Iuliani Anteceſſoris CP. De cõſiliariis Dictatũ.
Eiuſdem Iuliani Collectio de contutoribus.
Veteris cuiuſdam iuris auctoris fragmentum ex manuſcripto exemplari Cl. Puteani.
Petri Pithœi Notæ.

INDEX RERVM VERBORVMQVE & locorum ex variis auctoribus quæ in Notis aut emendantur aut explicantur.

A

Abrogare legi 77
Actio depoſiti in duplum 92
Actio ordinaria 95
Actio vtilis ib.
Addicti 72
ἀμφιθαλὴς 102
Adulterium iure gentium vindicatur 82
Affectus 85
Agerij & Numerij nomina in formulis 76
Aldij 72
ἀδελφιδὴ 85
Antiquitatis cognitio neceſſaria 107
Apuleij locus expoſitus 98
Atrium Mineruæ 84
Auctorati 78
Auctoratus 89
Augurium 70
A. Gellii loci 69. 74

B

Berbix 94
Bibliorum interpretationes 67
Bis conſul pro iterum 70
Boëtius notatur 103

C

Cædis imprudentis pœna 70
Caii Inſtitutiones 101. 106
Calumniatorum litera 79
Caſſianus motus 99
Caſtrationis pœna in ſtupratores 83
Catonis calumnia 69
Certa vrbs 97
Chaldæj 99
Cibariæ 92
Ciceronis loci emendati 88
Cicero explicatur 75. 103. 106
Clientes 90
Codicis Iuſt. loci explicati vel ſuppleti 85. 100. 110. 112
Codex Th. emendatus 97 99 100
Coemptio 102
Cognatio legitima 105
Coloni 72
Commendare 91
Commentarij Gaij 106
Compoſitores Pandectarum quales 112
Confarreatio 101
Coniunctio 86
Connubium 80
Conſanguinei 107
Conſilium quando punitur 69
Conſobrini 105
Contumelia 86
Conuaſare 67
Conuentio in manum 103

D

Deditij 72. 79
Depenſi actio 92
Depoſiti in duplum actio 92
Dies & Cos. in conſtitutionib. 85
Diffarreatio 103
Dionyſius Halicarn. expl. 101
Directa actio 95
Diui Fratres 78
Diuortiorum ritus 103
Ducta 86
Duumuiri cuſtodiarum poteſtatē habent 86

E

Editio actionis 75
Elaſoneſus 101
ἐφηβία 89

F

Familiaris 90
Fiducia 42. 33. 91
Forenſia metalla 100

Formulæ actionum & exceptionum 75
Forum 86
Fraus 78
Fur nocturnus 85
Furti pœna 86.87
Fuſtuarium 93

G

Genialis lectus 82
Gentiles 106.108
Germanus 109
Gladius 93
Gratiani locus 79

H

Herciſci 109
Hermogenianus Codex 86
Hermenopuli error. 90
Homicidium 69
Horatius expoſitus 74.102

I

Iaculatores 90
Ignoſcere 79
Iniuriarum actiones 74
Iniuriarum iudicium publicũ non eſt 68
In poteſtatem eſſe 78
Inteſtatus 107
Inſtitutiones Iuſtiniani 92
Italica Beticæ 70
Italicum ius 97
Iteratio 98
Iuniani 68.72
Iuriſconſultorum inter ſe diſſenſio 82
Ius ciuile 107
Ius præcipuum 78.81
Iuſtitia 71
Iuuenes 90

K

K K 79

L

Lactantij locus emendatus 99
Latij ius duplex 72
Latini Iuniani 68.72.84
Leges XII. Tabul. 86.74.160.109
Leges fugitiuæ 76
Legis Scantiniæ pœna 83
Lex Ælia Sentia 104.109
Lex Iulia 109
Lex Petronia 76
Lex Regia 81
Le mort ſaiſit le vif, vnde 108
Liberatus 98
Liberi noxæ dediti 72
Liberti principis 84
Libertinæ ſtirpis 109
Libertinus 83.110
Libertorum ſucceſſio 110
Libertus an gentem habeat 106
Libonianum SC 87
Licinnius Rufinus 66
Ludus 93

M

Machabæorum lib.2. locus 89
Magiſtratus domeſtici parentes 81
Maioriani Nouella 79
Magnus Antoninus 78
Mancipationis ius 83
Manichæi 100
Manus mortuæ 72
M. Vellius Paterculus 74
Materfamilias 103.104
Mathematici 99
Metalla 100
Morib. receptum dicitur quod ex lege eſt 81
Mos 85
Moyſis legib. Impp. derogarũt 76
Mutatio nominis 88

N

Neceſſitudo 61
Nominis mutatio 88
Nonius Narcellus emendatur 105
Notæ ad Papinianum 82
Nouellæ Iuſtiniani prolatæ 111.112
Noxæ dediti 72
Numæ lex de homicidio 69. de terminis 96
Nuptiarum ritus 101.102

O

Ordinaria actio 95

παλμες 70
Pandectarum loci emendati 67. 68.69.73.76.87.94
Pandectarum loci explicati 68. 71.74.76.78.79.80.81.90.92.97. 98.101.104.107.110.
Papianus 71
Papianus falſus 71
Papiniani liber ſingularis reſponſorum 81
Papiniani auctoritas 82
Paterculi locus reſtitutus 74
Patria poteſtas 81
Patrimi & matrimi 101.102
Pater patrimus 102
Pauli ſententiæ emendatæ 67.92
Pauli liber de iniuriis 73
Petaſus 89
Petronij locus 85
Pilleus 94
Plagium capitale 98
Plauti locus explicatus 72
Plinij nepotis 77
Plinij auunculi loci 96.101
Plutarchi locus 80
Poſſeſſio heredi non continuatur 108
Præf. vrbanæ fines 97
Præſcriptiones legis Iuliæ 80
Proconneſia metalla 106
Procuratores Cæſ. 97
Pupillus tutor 110

Q

Quintilianus emendatus 79.105. notatus 92
Quod 75

R

Regiæ leges 96
Repreſentationis ius 106
Rudis 94

S

Sagatio 70
Saluſtij loci emendati 88.93
Seneca emendatus 69
Seruire & ſeruum eſſe 72
Seruij loci emendati 68.96. prolati in lucem 69.70. 78.87.99. 101.102.
Serui quib. legib. rei fiant aut vindicentur 68.76.77
Seruus publicus P. R. 85
Sponſa an adulterij accuſari poſſit 81
Staienus 88
Subſortiti 68
Succeſſio in ſuis & legitimis 105
Sui heredes 108
Suorum nomen vnde 101
Suſcepti 90
Syrus inſula 99

T

Taciti loci expoſiti 87.95.101
Taxatio 75
Terminus 96
Teſtamentū inperfectū valet 107
Teſtimonium 87
Tituli Vlpiani ex quo libro ſint 71
Tutor 98

V

Vadimonium 75
Vas 67
Varronis locus emendatus & explicatus 83.84
Velij Longi locus prolatus & emendatus 80
Velis reſcribere 70
Viceſima hereditatum 111
Virgilii locus expoſitus 87
Vlpiani Tituli emendatur 71.104. 106.109.
Vlpiani liber ſeptimus de off. Procos. 98
Vnde cognati 105
Vnde liberi 105
Voconia lex ib.
Vſu vxor quæ 103
Vtilis actio 95
Wiſigothorum leges 83.84
Wlcatii commentarij in orationes Ciceronis 88
Vxorum formæ 101

Z

Zoſimi locus prolatus 102

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

INCIPIT LEX DEI QVAM DEVS PRAECEPIT AD MOYSEN.

MOYSES DEI SACERDOS HAEC DICIT. *Si quis percuſſerit hominem ferro, & occiderit eum, morte moriatur. Sin autē manu lapideve quo mori poßit percuſſerit, & mortuus fuerit, homicida eſt: morte moriatur. Si autem per inimicitiam inpulerit eum, vel inmiſerit ſuper eum aliquod vas ex inſidiis, & mortuus fuerit: vel per iram percuſſerit eum manu & mortuus fuerit, morte moriatur.* I.

PAVLVS quoque libro quinto Sententiarū ſub titulo ad Legem Corneliam de ſicariis & veneficis, dicit. LEX Cornelia pœnā deportationis infligit ei qui hominem occiderit, eiúſque rei cauſa, furtive faciendi cum telo fuerit: & qui venenum hominis necandi cauſa habuerit, vendiderit, parauerit, falſumve teſtimonium dixerit quo quis periſſet, mortiſve cauſam præſtiterit. Quæ omnia facinora in honeſtiores pœna capitis vindicari placuit: humiliores verò aut in crucem tollūtur, aut beſtiis ſubiiciuntur.

VLPIANVS libro VII. de officio Proconſulis, ſub titulo De ſicariis & veneficis. CAPITE primo legis Corneliæ de ſicariis cauetur, VT IS PRAETOR iudexve quæſtionis, cui ſorte obuenerit quæſtio de ſicariis, eius quod in vrbe Roma propius mille paſſus factum ſit, vti quærat cum iudicibus qui ei ex lege ſorte obuenerint, de capite eius qui cum telo ambulauerit hominis necandi furtiue faciendi cauſa, hominemve occiderit, cuius id dolo malo factum fuerit. & reliqua. Relatis verbis legis modo ipſe loquitur Vlpianus. Hæc lex non omnem qui cum telo ambulauerit, punit: ſed eum tantum qui hominis necandi, furtiue faciendi cauſa telum gerit, coercit, compeſcit. Item eum qui hominem occidit, coercit: nec adiecit cuius conditionis hominem, vt & ad ſeruum & peregrinum pertinere hæc lex videatur.

ITEM PAVLVS libro quo ſupra & titulo, dicit. HOMICIDA eſt, qui aliquo genere teli hominem occidit, mortíſve cauſam præſtitit.

ITEM de caſualibus homicidis MOYSES legaliter dicit. *SI AVTEM non per inimicitias inmiſerit ſuper eum aliquod vas non inſidians, vel lapidem quo moriatur non per dolum, & ceciderit ſuper eum, & mortuus fuerit, ſineque inimicus eius, neque quæſierit malefacere ei, iudicabitis inter eum qui percuſſerit & proximum mortui ſecundum iudicia hæc, & liberabitis percuſſorem.*

VLPIANVS libro & titulo qui ſupra relati. DISTINCTIONEM caſus & voluntatis in homicidio ſeruari reſcripto Hadriani cõfirmatur. Verba

" reſcripti. Et qui hominem occidit, abſolui ſolet, " ſcilicet ſi non occidendi animo id admiſit: & qui " non occidit, ſed voluit occidere, pro homicida da- " mnatur. E re itaque cōſtituendum eſt *ex quo ferro " percuſſit ipſa funditus. Nam ſi gladiũ inſtrinxit, aut * " telo percuſſit, quid dubium eſt quin occidendi a- " nimo percuſſerit? Sic lapide percuſſit, aut cucuma, " aut cum forte rixaretur, ferro percuſſit, ſed non oc- * " cidēdi mente. Ergo hoc exquirite, & ſi voluntas oc- " cidendi fuit, vt homicidam ſeruum ſupplicio * cum " iure iubete affici.

Pavlvs libro quinto titulo quo ſupra. Qvi hominem occidit, aliquando abſoluitur: & qui non occidit, vt homicida damnatur. Conſilium enim v- niuſcuiuſque, non factum puniendum eſt. Ideoque qui cum vellet occidere, caſu aliquo perpetrare non potuit, vt homicida punitur: & is qui caſu teli ho- minem inprudenter ferierit, abſoluitur. Quod ſi in rixa percuſſus homo fuerit, quoniam ictus quo- que ipſos contra vnumquemque contēplari opor- tet, ideo humiliores in ludum aut in metallum dam nantur, honeſtiores dimidia parte bonorum mul- tati relegantur.

Item Gregorianvs libro iiii. ad legem Cor neliam de ſicariis & veneficis, talem cōſtitutionem ponit. Imperator Antoninus A. Aurelio Her- culano & aliis militibus. Frater veſter rectius fece- rit ſi ſe Præſidi prouinciæ obtulerit: cui ſi probaue- rit non occidendi animo Iuſtam a ſe percuſſam eſſe,

remiſſa homicidii pœna ſecundum diſciplinam militarem ſententiam proferet. Propoſita prid. Kl. Febr. Læto II. Conſ.

ITEM GREGORIANVS eodem titulo & libro talem conſtitutionem ponit. IMP. Alexander Aurelio Fauio, & aliis militibus. SI modo pro quo libellum dediſtis nõ dolo præſtitit mortem, minime perhorreſcat. Crimen quippe ita contrahitur ſi & voluntas occidendi intercedat. Ceterum ea quæ ex inprouiſo caſu potius quam fraude accidunt, fato plerumque non noxæ inputantur. Prop. XIII. Kl. Aug. Alexandro Conſ.

ITEM GREGORIANVS eodem libro & titulo tale reſcriptum dedit. * quod ſi dñm *. Habe Agato KN. Qualitas precũ IulI Antonini clementiam noſtram facile cõmouit: quippe quod aſſeueret homicidiũ ſe non voluntate ſed caſu fortuito feciſſe, cum calcis ictu mortis occaſio præbita videatur. Quod ſi ita eſt, neque ſuper hoc ambigi poterit, omni eum metu ac ſuſpitione quod ex admiſſi diſcrimine ſuſtinet, ſecundum id quod adnotatione noſtra comprehenſum eſt, volumus liberari. Dat. prid. Kl. Dec. Dioclitiano A. IIII. & Maximiano Conſſ.

VLPIANVS libro & titulo quo ſupra. CVM quidam per laſciuiã cauſam mortis præbuiſſet, comprobatum eſt factum Taurini EgnatI Proc. Bæticæ a Diuo Hadriano, quod eum in quinquennium relegaſſet. Verba Conſultationis & reſcripti ita ſe ha-

bent * em *. Inter Clodium, Optime Imperator, & Euariſtum cognouit, quod Clodius Lupi filius in cõuiuio dum ſago iactatur, culpa Marii Euariſti ita male acceptus fuerit, vt poſt diem quintum moreretur. Ad que apparebat nulla inimicitia cum Euariſti fuiſſet nec cupiditatis culpam coercendum credidit, vt ceteri eiuſdem ætatis iuuenes emendarentur. Ideoque Mario Euariſto vrbe Italia prouincia Bæticæ in quinquennium interdixit: decreuit & impendi cauſa duo milia patri eius perſolueret Euariſtus, quod manifeſta eius fuerat paupertas, vel res. Verba reſcripti. Pœnam MarI Euariſti recte E G N. Taurine moderatus es ad modum culpæ. Refert enim & in maioribus delictis cõſulto aliquid admittatur, an caſu. Et ſane in omnibus criminibus diſtinctio hæc pœnam aut iuſtitiã prouocare debet, aut temperamentum admittere. *

MODESTINVS libro differentiarum ſexto, ſub titulo de ſcientibus & ignorantibus, generaliter loquitur. NONNVNQVAM per ignorantiam delinquentibus iure ciuili venia tribui ſolet, ſi modo rem facti quis non iuris ignoret, quæ ſcilicet cõſilio delinquentibus præſtari non ſolet. Propter quod neceſſarium eſt, addita diſtinctione cõſiderare vtrum ſciente an ignorante aliquo quid geſtum proponatur. & reliqua.

PAVLVS libro & titulo quo ſupra. QVI telum tutandæ ſalutis cauſa geret, non videatur hominis occidendi cauſa portare. Teli autem appellatione

A. iij.

non tantum ferrum continetur, ſed omne quod nocendi cauſa portatum eſt.

EXPLICIT TITVLVS DE SICARIIS ET HOMICIDIS CASV VEL VOLVNTATE.

INCIPIT DE ATROCI INIVRIA.

MOYSES DICIT.

II. SI AVTEM *contenderint duo viri, & percuſſerit alter alterū lapide aut pugno, & non fuerit mortuus, decuberit autem in lectulo, & ſi ſurgens ambulauerit homo foris in baculo, ſine crimine erit ille qui eum percuſſerat: præter acceßionis mercedem dabit ei & medico inpenſas curationis.*

VLPIANVS libro regulari ſub titulo De iniuriis. INIVRIA ſi quidem atrox, id eſt grauis rerum non ſine iudicis arbitrio æſtimatur. Atrocem autē æſtimare ſolere Prætorem, adque collegi ex facto, vt puta ſi verberatus vel vulneratus fuerit. & reliqua.

PAPIANVS libro definitionum ſecundo ſub titulo De iudicatis. PER hominem liberum noxiæ deditum ſi tātum adquiſitum ſit quātum damnum dedit, manumittere cogendus eſt a Prætore qui noxæ deditum accepit. ſed fiduciæ iudicio nō tenetur.

VLPIANVS libro XVIIII ad edictum, ſub titulo, Si fatebitur iniuria occiſum eſſe in ſimplum. & cum diceret. RVPISSE eum vtique accipiemus qui

vulnerauerit, vel virgis, vel loris, vel pugnis cedit, vel telo cum aliouis genere cederet hominis corpus, vel tumorem fecerit, vel ita demum ſi damnum datum eſt. De cetero ſi in nullo ſeruum pretio viliorē deterioremue fecerit, ad Aquiliam ceſſat, iniuriarumque erit agendum. Ergo & ſi pretio quidem non ſit deterior factus ſeruus, verum ſumptus in ſalute eius & ſanitate facti ſunt, in hæc nec mihi videtur damni * Aquilia lege poſſe.

PAVLVS libro ſingulari & titulo De iniuriis. GENERALITER dicitur iniuria omne quod non iure fit. Specialiter alia eſt cōtumelia quam Græci * ᾿ΑΔΙΚΙΑΝ vocāt. Nam cum Prætor noſter aduerſum nos pronunciaret, iniuriam nos accepiſſe dicimus. Vnde apparet nō verum eſſe quod Labeo putabat, apud Prætorem iniuriam ΥΒΡΙΝ duntaxat ſignificare. * communem omnibus enim iuris eſt, quod ſemper aduerſus bonos mores fit, idque non fieri alicuius intereſt. Hoc edictum ad eam iniuriam pertinet quæ contumeliæ cauſa fit. Fit autem iniuria vel in corpore, dum cedimur: vel verbis, dum conuitiū patimur: vel cum dignitas læditur, vt cum matronæ vel prætextatæ comites abducuntur. Iniuriarum actio aut legitima eſt, aut honoraria. legitima ex lege duodecim tabularum, QVI iniuriam alteri facit * quinque & viginti ſeſtertiorum pœna ſubit. quæ lex * generalis fuit libero trecentos ſeruos CL pœnam ſubito ſextertiorum.

Idem Pavlvs eodem libro ſingulari, ſub titulo Quemadmodum iniuriarũ agatur. Qvi autem iniuriarum in quid aget, certum dicat quid iniuriæ factũ ſit, & taxationem ponat non minorem quam quanti vadimonium fuerit. Certum dicit qui ſuo nomine demonſtrat iniuriam, neque ita vt per diſiunctionem hoc aut illud accidiſſe comprehendat, ſed vt neceſſe habeat aut vnam nomini ſuo rem deſtinare, aut plures ita complecti vt omnes eas accidiſſe cogatur probare. Certum autem an incertum dicat, cognitio ipſius Prætoris eſt. Demonſtrat autem hoc loco Prætor non vocem agentis, ſed qualẽ formulã edat. Certum non dicit qui dicit pulſatum, ſi ſit verberatus, ſed & partem corporis demonſtrat, & quem in modũ, pugno puta, an fuſte, an lapide, ſicut formula poſita eſt, QVOD AVLI AGERII PVGNO MALA PERCVSSA EST. Illud non cogitur dicere, dextra an ſiniſtra, nec qua manu percuſſit. Ita ſi dicat infamatum ſe eſſe, debet adIcere quemadmodum infamatus ſit. Sic enim & formula cõcepta eſt, QVOD NVMEDIVS NIGIDIVS ILLVM INMISIT AVLO AGERIO INFAMANDI CAVSA.

Pavlvs libro Sententiarum ſub titulo ad legem Corneliam de ſicariis & veneficis. Cavsa mortis idonea nõ videtur, cum læſus homo poſt aliquos dies officium diuturnæ vitæ retinens deceſſit, niſi forte fuerit ad necem cæſus, aut lætaliter vulneratus.

INCIPIT DE IVRE ET SÆVITIA DOMINORVM.

MOYSES DICIT.

III.

SI QVIS *percuſſerit ſeruum aut ancillam virga, & mortuus fuerit in manibus eius, iudicio vindicetur. Quod ſi ſuperuixerit die vno, aut duobus, non vindicabitur. Pretium enim ipſius eſt.*

PAVLVS libro ſententiarum ſub titulo ad legem Corneliam de ſicariis & veneficis. dicit. SERVVS ſi plagis defecerit, niſi id dolo fiat, dominus homicidii reus non poteſt poſtulari. Modum enim caſtigandi & in ſeruorum cohercitione placuit tẽperari.

VLPIANVS libro octauo de officio Procõſulis, ſub titulo de dominorum ſæuitia. SI dominus in ſeruum ſæuierit, vel ad pudicitiam turpemque violationem conpellat, quæ ſint partes Præſidis ex reſcripto Diui Pii ad Aurelium Marcianum Proconſulẽ Bæticæ manifeſtatur: Cuius reſcripti verba hæc ſunt. Dominorum quidẽ poteſtatem in ſeruos ſuos inlibatam eſſe oportet, nec cuiquam hominum ius ſuum detrahi. Sed dominorum intereſt ne auxilium contra ſæuitiam, vel famem, vel intolerabilem iniuriam denegetur his qui iuſte deprecantur. Ideoque cognoſce de querellis illorum qui ex familia IulI Sabini ad ſtatuam cõfugerunt, & ſiue durius habiti quam æquum, vel infamiæ iniuria adfectos cogno-

ueris,veniri iube, vt in poteſtatem Sabini nō reuertautur. Quod ſi meæ conſtitutioni fraudem fecerit, ſciet me admiſſum ſeuerius exſecuturum. Diuus etiā Adrianus Vmbram quandam matronam in quinquennium relegauit, quod ex leuiſſimis cauſis ancillas atrociſſime tractaret. Item Diuus Pius ad libellū Alfi Iull reſcripſit hæc verba. Seruorum obſequium non ſolum imperio, ſed & moderatione, & ſufficiētibus præbitis, & iuſtis operibus contineri oportet. Itaque & ipſe curare debet iuſte ac tēperate & vos tractare vt & facili requirere eo poſſit, niſi apparuerit vel in parente inpendiis eſſe, vel atrociorem dominationem ſæuitiam exercere neceſſe habeat Proconſ. v.c. ne quid tumultuoſius contra accidat, præuenire ſe, & ex mea iam auctoritate ad alienandos eos conpellere. Grauione & Romulo. Conss.

Gregorianvs libro xviii ſub titulo De accuſationibus. Impp. Dioclitianvs & Maximianus Auguſti Aurelio Sacrato militi. Cum ſeruū tuum vi ægritudinis grauiter oppreſſum fati munus impleſſe proponas, propter inmoderatam caſtigationem calumniæ cauſationē emergere, * innotitiæ ratio, cuius fiduciam geris, nō permittit. Prop. Non. Decemb. Dioclitiano a. iii. & Ariſtone Conss.

Explicit titvlvs de dominorvm saevitia cohibenda.

Moyses dixit.

*Q*VICVNQVE *mœchatus fuerit cum muliere proximi ſui, morte moriatur qui mœchatus fuerit & quæ mœchata fuerit. Quod ſi aliquis ſeduxerit virginem non deſponſatam & ſtuprauerit eam, ducat eam ſibi in vxorem. Quod ſi renuerit pater eius & noluerit eam dare illi in vxorem, pecuniam inferet patri in quantum eſt dos virginis.* IIII.

PAVLVS libro ſingulari de adulteriis ſub titulo. BREVEM interpretationem de adulteris cohercẽdis facturus per ipſa capita ire malui, ordinemque legis ſeruare. Et quidẽ primum caput legis Iuliæ de adulteriis prioribus legibus pluribus abrogat. Secundo vero capite permittit pater filias ſuas quas in poteſtatem habet, vt in ea quæ auctore cum in poteſtate eſſet viro in manum conuenerit, adulterum domui ſuæ generive ſui deprehenderit, in quem eam rem ſocerum adhibuerit, vt is pater cum adulterum ſine fraude occidat, ita vt filiã in continenti occidat. * Inuidia autẽ filia qui adulterum deprehẽſum occiderit, & in continenti filiam, licito iure hoc factum Marcellus libro XXXI. Digeſtorũ ſcribit. Auctoritate quoque pater poſſe interficere vel Cons. verũ vel patronum ſuum in filiam adulterum deprehẽderit, eodem libro Marcellus probat. Sed ſi filiam non interfecerit ſed ſolum adulterum, homicidii reus eſt. Si ex interuallo filiam interfecerit, tãtundem eſt, niſi perſequutus interfecerit. Continuatione enim animi videtur legis auctoritate feciſſe.

IDEM PAVLVS eodem ſingulari libro & titulo. CERTAE autem enumerantur perſonæ, quas viro liceat occidere in adulterio deprenhenſa vxore, quamuis vxorem non liceat. Ergo ſecundum leges viro etiam filio familias permittitur etiam domi ſuæ deprehenſum adulterum interficere ſeruum, & eum qui auctoramēto rogatus eſt ad gladium, vel etiam illum qui operas ſuas vt cum beſtiis pugnaret, locauit. Sed & iudicio publico damnatum licere interficere in adulterio deprehenſum, vel libertinum vel ſuum vel paternum, & tam ciuem Romanum quam Latinum. Sed & patris & matris. & filii & filiæ libertum permittitur occidere: quo loco & deditius haberetur. Debet autem profiteri apud eum cuius iuriſdictio eſt eo loco vbi occidit, & vxorem dimittere. Quod ſi non fecerit, inpune non interficit. Sciēdum eſt autem Diuum Marcum & Commodum reſcripiſſe, eum qui adulterum inlicite interfecerit, leuiori pœna puniri. Sed & Magnus Antoninus pepercit eis qui adulteros inconſulto calore ducti, interfecerunt. & reliqua.

IDEM PAVLVS eodem libro ſingulari & titulo. IVRE mariti vel patris qui accuſat, poteſt & ſine calumniæ pœna vinci: ſi iure extranei accuſat, poteſt calumniæ pœna puniri, ſed tantum poſt duo mēſes. Intra quatuor mēſes vtiles expertus, licet talis ſit qui alias accuſare non poſſit, vt libertinus, aut minor viginti quinque annorū, aut infamis, tamen ad accuſationem admittitur, vt & Papianus libro xv. ſcripſit.

PAPIANVS libro XV. reſponſorum ſub titulo ad legem Iuliam de adulteris. CIVIS Romanus qui ſine connubio ſibi peregrinam in matrimonio habuit, iure quidem mariti eam adulteram non poſtular, ſed ei non opponetur infamia, vel quod libertinus rem ſeſtertiorum triginta milium aut filium non habuit, propriam iniuriam perſequenti.

PAVLVS libro ſingulari & titulo quo ſupra. IN vxorem adulterium vindicatur iure mariti, non etiam ſponſam. Seuerus quoque & Antoninus ita reſcripſerunt.

PAPIANVS LIBRO ſingulari de adulteriis. QVAEREBATVR an pater emancipatam filiam iure patris accuſare poſſit. Reſpondit. Occidendi quidem facultaté lex tribuit eam filiam quam habet in poteſtatem, aut eo auctore in manum conuenit: ſed accuſare iure patris ne quidem emancipatam filiam pater prohibetur.

PAPIANVS eodem ſingulari & titulo. CVM patri lex Regia dederit in filiam vitæ neciſque poteſtatem, quo bonum fuit lege comprehendi, vt poteſtas fieret etiam filiam occidendi, vellem mihi reſcribere. nam ſcire cupio. Reſpondit. Numquid ex contrario præſtat nobis argumentum hæc adiectio vt non videatur lex non habenti dediſſe, vt videatur maiore æquitate ductus adulterum occidiſſe, cum nec filiæ pepercerit.

IDEM. SI pater qui adulterum occidit, & filiæ

ſuæ pepercit, quæro quid aduerſus eum ſit ſtatuendum? Reſpondit. Sine dubio iſte pater homicida eſt. Igitur tenebitur lege Cornelia de ſicariis. Plane ſi filia non voluntate patris, ſed caſu ſeruata eſt, non minimam habebit defenſionem pater, quod forte filiam * Nam lex ita punit homicidam ſi dolo malo homicidium factum fuerit. Hic autem pater non ideo ſeruauit filiam quia voluit, ſed quia occidere eam non potuit.

PAPIANVS idem. SI maritus vxorem ſuam in adulterio deprehenſam occidit, an in legem de ſicariis incidit, quæro. Reſpondit. Nulla parte legis marito vxorem occidere conceditur. Quare ea parte contra legem feciſſe eum non dubitantur non ambigitur. Sed ſi de pœna tractas * non his quæ aliquid eius honeſtimo calori permittetur, ambigitur. Sic dicit non dubitantur, vt non quaſi homicida puniatur capite vel deportatione, ſed vſque ad exitium pœna eius ſtatuitur.

ITEM SIC. DE mancipiis alterius marito vel patre accuſante quæſtionem habẽdam palam eſſe: An idem extraneo accuſatori permitti debeat, quæro. Reſpondit. Poteſt videri ea ratio fuiſſe permittendi iſtis perſonis de ſeruis quæſtionẽ habere, vt diligentius dolorẽ animi ſui, item iniuriam lecti & domus, non tranſlaticie perſequerentur. Sed quoniam non facile tale delictum ſine miniſterio ſeruorũ admitti creditum eſt, ratio eo perduxit, vt etiam extraneo

accuſante mancipia quæſtioni tormentorum ſubiicerentur a iudicibus.

PAVLVS libro ſententiarum ſub titulo de adulteriis. PERMITTITVR tam adoptiuo quam naturali patri, adulterum cum filia cuiuſque dignitatis domi ſuæ vel generi ſui deprehenſum ſua manu occidere. Filiusfamiliæ pater ſi filiā in adulterio deprehenderit, verbis quidem legis prope eſt vt non poſſit occidere, permittitur tamen etiam ei vt occidat. Maritus in adulterio deprehēſos non alios quam infames & eos qui corpore quæſtum faciūt, ſeruos etiam & liberos, excepta vxore quam prohibetur, occidere poteſt. Maritum qui vxorem deprehenſam cum adultero occidit, quia hoc inpatientia iuſti doloris admiſit, lenius puniri placuit. Occiſo adultero dimittere ſtatim maritus debet vxorem, atque ita triduo proximo profiteri cum quo adultero, & in quo loco vxorem deprehenderit. Inuenta in adulterio vxore maritus ita demum adulterum maritus occidere poteſt, ſi eum domi ſuæ deprehendat. Eum qui in adulterio deprehenſam vxorem nō ſtatim dimiſerit, reum lenocinii poſtulari placuit. Serui vero tam mariti quam vxoris in cauſa adulterij torqueri poſſunt: nec his libertas ſub ſpecie inpunitatis data valebit.

EXPLICIT TITVLVS IIII.

INCIPIT DE STVPRATORIBVS.

V. MOYSES DICIT. QVI *manſerit cum maſculo manſione muliebri, aſpernamentum eſt, ambo moriantur: rei ſunt.*

PAVLVS libro ſententiarum ſub titulo de adulteris. QVI maſculum liberum inuitum ſtuprauerit, capite punietur. qui voluntate ſua ſtuprum flagitiũque inpurum patitur, dimidia parte bonorum ſuorum multatur, nec teſtamentum ei ex maiore parte facere licet. Hoc quidem iuris eſt, mentem tamen legis Moyſis, Imperatoris Theodoſii conſtitutio ad plenum ſecuta cognoſcitur.

ITEM Theodoſianus. IMPP. VALENTINIANVS, Theodoſius & Arcadius Auguſti, ad Orientium vicarium vrbis Romæ. Non patiamur vrbis Romæ virtutem omnium matrem diutius effœminati in viros pudoris contaminatione fœdari, & ageſte illud ad priſcis conditoribus robur fracta molliter plebe tenuatum, conuicium ſæculi vel cõditorum inrogare vel principium. Orienti AGUC nouis. Laudanda igitur experientia tua, omnes quibus flagitioſus luxus eſt viri corpus muliebriter cõſtitutum alieni ſexus damnare patiẽtia, nihilque diſcretum habere cum feminis, occupatos, vt flagitii poſcit inmanitas, atque omnibus ſeductos, pudet dicere, virorum lupanaribus, ſpectante populo flãmis vindicibus expiabit, vt vniuerſi intelligant ſacroſanctum cunctis eſſe debere hoſpitium virilis animæ, nec ſine ſummo ſupplicio alienum expetiſſe

ſexum

ſexum,qui ſuum turpiter perdidiſſet.Prop.prid. Id. Maias.Romæ In atrio Mineruæ.

EXPLICIT TITVLVS DE STVPRATORIBVS.

INCIPIT DE INCESTIS NVPTIIS.

MOYSES DICIT. QVICVNQVE *con-* VI.
cubuerit cum muliere vxore patris ſui, puden-
da patris ſui detexit, morte moriantur: ambo
rei ſunt. Et quicunque concubuerit cum nuru
ſua, morte moriantur: ambo rei ſunt.

VLPIANVS libro regulari de nuptiis ſub titulo. INTER parentes & liberos cuiuſque gradus ſint, connubium non eſt. Inter cognatos autem ex trãſuerſo gradu,olim quidẽ matrimonia contrahi non poterant, nunc autem ex tertio gradu licet vxorem ducere,ſed tantum fratris filiam non etiam ſororis: nec amitam,nec materterã,quamuis eodem gradu ſint. Eam quæ nouerca,vel priuigna, vel quæ nurus vel ſocrus fuit,vxorem ducere nõ poſſumus.Si quis eam quam nõ licet,vxorẽ duxerit, inceſtum matrimonium contrahit,ideoque liberi in poteſtate eius non fiunt,ſed quaſi vulgo concepti,ſpurii ſunt.

PAVLVS libro ſententiarum De nuptiis ſub titulo. INTER parentes & liberos iure ciuili matrimonia contrahi non poſſunt,nec filiam ſororis aut neptem ducere poſſumus. Proneptem ætatis ratio

prohibet. Adoptiua cognatio impedit nuptias inter parentes ac liberos omnimodo: inter fratres eatenus quatenus capitis minutio nō interuenit. Nec ſocrum, nec nurum, priuignam nec nouercam aliquando citra pœnam inceſti vxorem ducere licet: ſicut nec amitam, aut materteram. * ſed vel cognatam contra interdictum duxerit, remiſſo mulieri iuris errore, ipſe pœnam adulterii legis Iuliæ patitur, non etiam ducta.

GREGORIANVS libro quinto De nuptiis ſub titulo. Exemplum literarum Dioclitiani & Maximiani Impp. talem coniunctionem grauiter puniri commemorat.

EXEMPLVM edicti Dioclitiani & Maximiani nobiliſſimorū Cæſarum. QVONIAM piis religioſiſque mentibus noſtris ea quæ Romanis legibus caſte ſanctęque ſunt conſtituta, venerabilia maxime videntur atque æterna religione ſeruanda, diſſimulare ea quæ a quibuſdam in præteritum nefarie inceſteque commiſſa ſunt, non oportere credimus, cum vel cohibenda ſunt, vel etiam vindicanda, inſurgere nos diſciplina noſtrorum temporum cohortatur. Ita enim & ipſos inmortales Deos Romano nomini, vt ſemper fuerunt, fauentes atque placatos futuros eſſe non dubium eſt, ſi cunctos ſub imperio noſtro agentes piam, religioſamque, & quietam, & caſtam in omnibus more colere perſpexerimus vitam. In quo id etiam prouidendum quam maxime eſſe cenſuimus, vt matrimoniis religioſe atque legitime iuxta diſciplinam iuris veteris

copulatis, tam eorum honeſtati qui nuptiarum cõiunctiones ſectantur, quam etiam his qui cum deinceps ſeruata religione naſcentur, incipiat eſſe cõſultum, & honeſtate naſcendi etiã poſteritas ipſa purgata ſit. Id enim pietati noſtræ maxime placuit, vt ſancte neceſſitudinum nomina obtineãt apud affectus ſuos piam ac religioſam conſanguinitati debitam caritatẽ. Nefas enim credere eſt ea quæ in præteritum a conpluribus conſtat eſſe cõmiſſa, cum pecudum ac ferarum promiſcuo ritu, ad inlicita connubia inſtinctu exercendæ libidinis, ſine vllo reſpectu pudoris ac pietatis inruerint. Sed quæcunque antehac vel inperitia delinquentium, vel pro ignorantia iuris, barbaricæ inmanitatis ritu ex inlicitis matrimoniis videntur admiſſa, quamquam eſſent ſeueriſſime vindicanda, tamen contemplatione clementiæ noſtræ ad indulgẽtiam volumus pertinere: ita tamen vt quicunque in anteactum tempus inlicitis inceſtisque ſe matrimoniis polluerunt, hactenus adeptos ſe eſſe noſtra indulgentia ſciant, vt poſt tam nefaria facinora, vitam quidem ſibi gratulẽtur eſſe conceſſam, ſciant tamen non legitimos ſe ſuſcepiſſe liberos quos tam nefaria coniunctione genuerunt. Ita enim fiet vt de futuro quoque nemo audeat infrænatis cupiditatibus obedire, cum & ſciãt ita præcedẽtes admiſſores iſtiuſmodi criminum venia liberatos, vt liberorum quod inlicite genuerũt ſucceſſiones * careatur, quæ iuxta vetuſtatem Romanis legibus negabatur. Et optaſſemus quidem nec ante quicquam eiuſmodi eſſe cõmiſſum quod *

eſſet aut clementia remittendum, aut legibus corrigendum. Sed & poſt hanc religionem ſanctitatemque in connubiis copulandis volumus ab vnoquoque ſeruari, vt ſe ad diſciplinam legeſque Romanas meminerint pertinere, & eas tantum ſciant nuptias licitas quæ ſunt Romano iure permiſſæ. Cum quibus autem perſonis tam cognatorum quam ex adfinium numero contrahi non liceat matrimonium, hoc edicto noſtro complexi ſumus: cum filia, nepte, pronepteque, matre, auia, proauia: & ex latere amita ac matertera, ſororis filia, & ex ea nepte. Itemque ex adfinibus priuigna, nouerca, ſocru, nuru, ceteriſque quæ antiquo iure prohibentur, a quibus cunctos volumus abſtinere. Nihil enim niſi hanc tā-
* tum ac venerabiles noſtra iura cuſtodiunt, & ita ad
* tantam magnitudinem Romanam geſta cūctorum non mirum fauore peruenit, quoniam omnes leges ſua religione ſapienti pudoriſque obſeruatione deuinxit. Quare hoc edicto noſtro volumus omnibus palam fieri, quod præteritorum venia per clementiā noſtram cōtra diſciplinam videtur indulta, ad ea tātum delicta pertineat quæ in die tertio Kal. Ianuariarum Tuſco & Anulino Conss. videtur eſſe commiſſa. Si qua autem contra Romani nominis decus ſanctitatemque legum, poſt ſupradictum diem deprehenduntur admiſſa, digna ſeueritate plectentur. Nec enim vllam in tam nefario ſcelere quiſquā æſti-
* met veniam ſe conſequi poſſe, qui tam euidēti crimini, & poſt edictum noſtrū non dubitabit* inſuere. Dat. Kl. Mai. Damaſco. Tuſco, & Anulino Conss.

Ermogenianvs ſub titulo de nuptiis. Impp. Dioclitianvs & Maximianus AA. Fl. Flauiano. His qui inceſtas nuptias per errorem contrahunt, ne pœnis ſubiiciantur, ita demum clemētia principum ſubuenit, ſi poſtea quam errorem ſuum reſcierint, ilico nefarias nuptias dirimerint. Prop. Id. Mar* & Diogene Cons.

Hanc quoque conſtitutionem Gregorianus titulo de nuptiis inſeruit, quæ eſt triceſima & ſecunda, aliis tamen & die & coss. * id eſt conſtitutio PP. V. Id Iun. Dioclitiano ter & Maximiano Auguſtis.

Papianvs libro ſingulari de adulteriis. Qvi ſororis filiam vxorem duxerat per errorem, antequam præueniretur delatore dirimit coitum: quæro an adhuc poſſit accuſari. Reſpondit. Ei qui coniunctione ſororis filiæ bona fide abſtinuit, pœnā remitti palam eſt: quia qui errore cognito diremit coitum, creditur eius voluntatis fuiſſe, vt, ſi ſciſſet ſe in eo neceſſitudinis gradu poſitum, non fuiſſet tale matrimonium copulaturus.

Idem dicitur in eos qui inceſtas nuptias contraxerunt. Maledicti tamen ſunt omnes inceſti per legem, cum adhuc rudibus populis ex diuino nutu condita Iſdem adſtipulātibus ſancirentur. Et vtique omnes maledicti puniti ſunt, quos diuina & humana ſententia conſona voce damnauit. Lex diuina ſic dicit.

Maledictvs (inquit) dixit Moyſes, qvi *concubuerit cum vxore patris ſui: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui concubuerit cum ſorore ſua de patre aut de matre: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui concubuerit cum nuru ſua: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui concubuerit cum ſocru ſua: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus*

qui concubuerit cum ſorore patris ſui: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui cõcubuerit cum ſorore matris ſuæ, & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui concubuerit cum ſorore uxoris ſuæ: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui dormierit cum uxore fratris ſui: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui dormierit cum omni pecore: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat.

EXPLICIT TILVLVS DE ADVLTERIS, STVPRATORIBVS ET INCESTIS.

INCIPIT DE FVRIBVS ET POENA EORVM.

Quod ſi duodecim tabularum * nocturnum furem autem ſi ſe aut
* telo defendere, interfici iubent, ſcitote, Iuriſconſulti, quia Moyſes prius hoc ſtatuit, ſicut lectio manifeſtat.

VII. MOYSES DICIT. S*i perfodiens nocte parietem inuentus fuerit fur, & percuſſerit eum alius & mortuus fuerit hic, non eſt homicida is qui percuſſerit eum. Si autem ſol ortus ſuper eum, reus eſt mortis percuſſor, & ipſe morietur.*

PAVLVS libro ſententiarum v. ad legem Corneliam De ſicariis & veneficis. SI quis furem nocturnum vel diurnum cum ſe telo defenderet, occiderit, hac quidem lege non tenetur: ſed melius fecerit qui eum conprehenſum, tranſmittendum ad Præſidem magiſtratibus obtulerit.

VLPIANVS libro VIII. ad edictum ſub titulo, Si quadrupes pauperiem dederit. INIVRIA occi-

ſum eſſe merito adIcitur. Nō enim ſufficit occiſum, ſed oportet iniuria id eſſe factum. Proinde ſi quis ſeruum latronem occiderit, lege Aquilia non tenetur, quia non * occidit. Sed & quemcunque alium ferro ſe petentem qui occiderit, non videbitur iniuria occidiſſe. Proinde ſi furem nocturnum quem lex duodecim tabularum omnimodo permittit occidere, aut diurnum quem eaque lex permitit, ſed ita demum ſi ſe telo defendat, videamus an lege Aquilia teneatur. Et Pomponius dubitat nunc hæc lex non ſit in vſu. Et ſi quis noctu furem occiderit, non dubitamus quin lege Aquilia teneatur. Sin autem cum poſſet adprehendere, maluit occidere, magis eſt vt iniuria feciſſe videatur. Ergo etiam lege Cornelia tenebitur. Iniuriam autem accipere hic nos oportet nō quemadmodum & circa iniuriarū actionem, contumeliam quandam, ſed quod non iure factum eſt, hoc eſt, contra ius, id eſt, ſi culpa quis occiderit. & reliqua.

VLPIANVS libro octauo de officio Proconſulis ſub titulo De furibus. FVRES ad forum remittendi ſunt diurni, nocturnique extra ordinem audiendi, & cauſa cognita puniendi, dum pœna eorum ſciamus operis publici modum non egrediendum. Idem & in balneariis furibus. Sed ſi ſe telo fures defendunt, vel effractores, vel ceteri ſimiles; nec quemquam percuſſerunt, metalli pœna humiliores, honeſtiores vero relegatione adficiendi erunt.

PAVLVS libro ſententiarum ſub titulo De furibus. FVRTI quocumque genere damnatus, famoſus efficitur. Fur eſt qui rem alienam contrectat. Furtorum genera ſunt quatuor, Manifeſti, nec manifeſti, concepti, & oblati. Manifeſtus fur eſt qui in faciendo deprehenſus eſt, & intra terminos eius loci vnde furatus eſt, conprehenſus eſt, vel antequam ad eum locum quo deſtinauerat, peruenerit. Nec manifeſtus eſt fur, qui intra rapiendo quidem conprehenſus non eſt, ſed eum feciſſe negari non poteſt. Concepti actione tenetur apud quem furtum eſt inuentum. Oblati actione is tenetur qui rem furtiuam alii obtulit, ne apud ſe inueniretur. Furti actione is agere poteſt cuius intereſt rem non periſſe. Conceptiua autem agere poteſt qui rem concepit & inuenit. Oblati agere poteſt penes quem res concepti inuenta eſt.

EXPLICIT TITVLVS DE FVRIBVS.

INCIPIT DE FALSO TESTIMONIO.

MOYSES DICIT.

VIII. *SI ſteterit teſtis iniuſtus aduerſus hominem accuſandum, accuſans eum inpietatis, ſtabunt duo homines quibus eſt inuicem contentio, ante Deum, & ante ſacerdotes, & ante iudices quicunque fuerint in illis diebus. Cum inquiſierint iudices diligenter, & inuentus fuerit teſtis iniuſtus teſtificans iniuſta, inſurgentes aduerſus eum facietis ei ſicut voluit malefacere,*

leſacere, & delebitis malum de medio veſtrum, & ceteri audientes timebunt, nec audebunt mala facere inter vos.

PAVLVS libro ſingulari De pœnis omnium legum ſub titulo, Ad legem Iuliam de adulterIs. QVI falſum teſtimonium dixerit, proinde tenebitur ac ſi lege Cornelia teſtamentaria damnatus eſſet.

PAVLVS libro ſententiarum quinto ſub titulo De teſtibus & de quæſtionibus. HI qui falſum vel *aliqua teſtimonia dixerunt, vel vtriuſue parti prodiderunt, aut in exilium aguntur, aut in inſulam relegantur, aut curia ſubmouentur.

IDEM libro *ad legem Corneliam de ſicariis & veneficis. LEX Cornelia pœnam deportationis infligit ei qui hominem occiderit, eiuſque rei cauſa furtique faciendi cum telo fuerit, & qui venenum hominis necandi cauſa habuerit, vendiderit, parauerit, falſum ue teſtimonium dixerit quo quis perirет, mortiſue cauſam præſtiterit. Quæ omnia facinora in honeſtiores pœna capitis vindicari placuit: humiliores vero aut in crucem tolluntur, aut beſtiis ſubiiciuntur.

PAVLVS libro ſententiarum v. ſub titulo Ad legem Corneliam teſtamentariam. HI qui ob falſum teſtimonium perhibendum pecuniam acceperint, dederint, iudicemue vt ſententiam ferat vel non ferat, corruperint, corrumpendumue curauerint, humiliores capite puniuntur, honeſtiores publicatis bonis cũ ipſo iudice in inſulã deponantur.

IDEM eodem libro & titulo. FALSVM eſt quicquid in veritate non eſt, ſed pro vero adſeueratur.

VLPIANVS ſub titulo de pœna legis Corneliæ teſtamentariæ libro VIII. * Præterea factum eſt Senatuſconſultum * Statilio & Tauro Conſulibus, quo pœna legis Corneliæ inrogatur ei qui quid aliud quam teſtamentum ſciens ſignauerit, ſignariue curauerit. Item qui falſas teſtationes faciendas, teſtamentaue falſa inuicem dicenda aut conſignanda dolo malo curauerit, Licinio v. & Tauro Conss. Item qui ob ſtruendam aduocationem teſtimoniaue pecuniam acceperit, pactuſue fuerit, ſocietatem coierit, aut aliquam delationem interpoſuerit. Item ſi quis coierit ad occiſionem innocentium Senatuſconſulto quod Cotta & Meſſala factum eſt, cohercentur. Sed & ſi quis ob venundandum vel * denudandum * non remittendumue teſtimonium pecuniam acceperit, Senatuſconſulto quod duobus Geminis Conss. factum ſit, pœna legis Corneliæ adficitur. & reliqua.

* *

VIIII ITEM MOYSES. FALSVM *teſtimonium non dabis aduerſus proximum tuum.*

VLPIANVS libro VIIII. de officio Proconſulis ad legem Iuliam de vi publica & priuata. EADEM lege quibuſdam teſtimonium omnino, quibuſdam intedicitur inuitis, capite octogeſimo & VII. & capite octogeſimo octauo, in hæc verba, * his verbis * HOMINIBVS IN HA LEGE IN REVM TESTI-

MONIVM DICERE NE LICETO, qui ſe ab eo parenteue eius, libertoue cuius eorum libertus libertauerit * quiue inpubes erit, * quiue eorum in integrum reſtitutus non eſt, quiue in vinculis cuſtodiaque publica erit, quiue depugnandi cauſa auctoratus erit, quiue beſtias depugnare locauit, locauerit, præterquam qui aculādi cauſa ad vrbem miſſus eſt, erit, palamue corpore quæſtum faciet, fecerit: quiue ob teſtimonium dicendum pecuniam accepiſſe iudicatus erit, neue quis eorum hac lege in reum teſtimonium dicat capite octogeſimo ſeptimo his. HOMINES INVITI IN REVM teſtimonium ne dicant, qui ſobrinus eſt ei reo, propioreue cognatione cōiunctus, quiue ſocer, gener, vitricus, priuignuſque eius erit. & reliqua.

PAVLVS libro ſentētiarum v. ſub titulo De teſtibus & quæſtionibus. SVSCEPTOS teſtes & eos vel maxime quos accuſator de domo eduxit, vel vitæ humilitas infamauerit, interrogari non placuit. In teſtibus enim & vitæ qualitas ſpectari debet & dignitas * ſi ſint adfinem vel cognatum inuiti teſtes interrogari non poſſunt. Aduerſus ſe inuicem parentes & liberi, itemque liberti nec volentes ad teſtimonium admittēdi ſunt. quia rei veræ teſtimonium neceſſitudo perſonarum plerumque corrumpit.

EXPLICIT TITVLVS DE FAMILIARI TESTIMONIO NON ADMITTENDO.

INCIPIT DE DEPOSITO.

MOYSES DICIT.

XI. *SI aliquis dabit proximo ſuo argentum vel vas ſeruare, & furatum fuerit de domo hominis, ſi inuenitur qui furatus eſt, reddet duplum. quod ſi non fuerit inuentus fur, accedat is qui commẽdatum ſuſceperat ante Dominum, & iurabit nihil ſe nequiter egiſſe de omni re commendata proximi ſui, & liberabitur.*

MODESTINVS libro differentiarum ſecundo De depoſito vel commendato. COMMENDATI iudicio conuentus etiam culpam præſtare cogitur: qui vero depoſiti conuenitur, de dolo non etiam de culpa condemnandus eſt. Commodati enim cõtractu, quia vtriuſque contrahentis vtilitas interuenit, vtrumque præſtatur: in depoſiti vero cum ſola deponentis vtilitas vertitur, ibi dolus tantum præſtatur. Sed in ceteris quoque partibus iuris iſta regula cuſtoditur. ſic enim & in fiduciæ iudcio, & in actione rei vxoriæ & dolus & culpa deducitur: quia vtriuſque contrahentis vtilitas interuenit. In mandati vero iudicio dolus * non etiam tutoris vtilitas in adminiſtratione verſatur. Depoſiti damnatus infamis eſt: qui vero commodati damnatur non fit infamis. alter enim propter dolum, alter propter culpam condemnatur. Actione depoſiti conuentus ciVariarum nomine apud eundem iudicem vtiliter experitur: at is cui res commendata eſt, inpro-

be ciVariarum exactionem intédit. Inpenſas tamen neceſſarias iure perſequitur, quas forte in ægrum vel alias laborantem inpenderit. * Reſpondit depoſita ſi ſubripiatur, dominus domui habet furti actionem, quamuis apud quem res depoſita eſt interſit ob inpenſas in rem factas ſe retinere: is vero cui res commodata ſit, furti experiri debebit ſi modo ſoluendo fuerit. Actio commodati ſemper in ſimplum competit: depoſiti vero nonnumquam in duplum, ſcilicet ſi ruinæ, vel naufragii, vel incédii, aut tumultus cauſa res deponatur.

ERMOGENIANVS ſub titulo De depoſito huiuſmodi inſerit conſtitutionem. IDEM Auguſtus Cæſar Fl. Munatio. Eum qui ſuſcepit depoſitum, dolum nó etiam caſum præſtare certi iuris eſt. Cum itaque proponas ignis vi quædá cremata de his quæ tibi fuere commendata, nec vllum dolum in ſubtrahendis rebus adhibitum, Rector prouinciæ nihil contra iuris rationem fieri patietur. Et quoniam nec tu quereris moras adhibita varietatem negotium * inter vos ortum ſecundum iuris ordinem ſua ratione decidetur. Subſcripta VIII. Kl. Iul. Serdica. Auguſtis Cæſaribus.

IDEM Auguſtus & Cæſar Fl. Aurelio Attenico Andronico. Eos penes quos veſtem & argenti materiam depoſuiſſe proponis, apud Rectorem prouinciæ conuenit interrogari. quod ſiue teneant, ſiue dolo fecerunt quominus poſſint reſtituere, ſe-

cundum bonam fidem tibi ſatisfacere conpellet. Subſcripta VI. Kl. April. Syrmi. Cæss. Conss.

IDEM Auguſtus & Cæſares Aurelio & Euſtatio & Dioſimo. Is qui depoſitum ſuſcepit vltra dolum, ſi non aliud ſpecialiter conuenit, præſtare nihil neceſſe habet. Cuius memor iuris Rector prouinciæ partium allegationibus auditis pro ereptorum qualitate ſua ordinabit ſententia. Subſcripta XIIII. Kl. Nou̅. Appiaria.*

IDEM Auguſtus & Cæſares VII. & Quadrat. ILLE qui dolo malo depoſitum non reſtituit, ſuo nomine conuentus ad eius cum infamiæ periculo reſtitutionem vrguetur. Scripta. Id. Dec. Nicomedia. CC. Conss.

PAVLVS libro ſecundo ſententiarum ſub titulo De depoſito. DEPONERE poſſumus apud alium id quod noſtri iuris eſt vel alieni. Depoſitum eſt quaſi diu poſitum. Seruandum eſt quod ad breue tempus cuſtodie̅dum datur. Deponere videtur qui in metu ruinæ, incendii, naufragii, apud alium cuſtodiæ cauſa deponit. Deponere videtur & is qui ſuſpectam habens vel minus idoneam cuſtodiam domus, vel vim latronum time̅s, apud aliquem rem cuſtodiendam commendat. Si ſacellum vel argentum depoſuero, & is penes quem depoſitum fuit me inuito contrectauit, & depoſiti & furti actio mihi in eum conpetit. Ob res depoſitas dolus tantum præſtari ſolet. In iudicio depoſiti ex mora &

fructus veniunt, & vſuræ rei depoſitæ præſtantur. Si quis rem penes ſe poſitam apud alium depoſuerit, tam ipſe directam, quam is qui apud eum depoſuit, vtilem actionem depoſiti habere poſſunt. Si pecuniam depoſuero eam hancque in *tibi commiſero, * mutuum magis videtur quam depoſitum, ac per hoc periculo tuo erit. Si rem apud te depoſitam vendideris, eamque redimeris, poſtquam perdideris ſemel admiſſo dolo perpetua depoſiti actione teneberis. Ex cauſa depoſiti lege duodecim tabularum in duplum actio datur, edicto Prætoris in ſimplum.

GREGORIANVS libro IIII. ſub titulo De depoſito. IMP. Alexander A. Meſtrio militi. Incurſu latronum ornamenta depoſita aput interfectum ab eis perierunt. Detrimentum ad heredes eius qui depoſitum accepit, qui dolum tantum præſtare debent, non pertinet. Quod ſi ex prætextu latrocinii commiſſi res quæ in poteſtate heredis ſunt non reſtituuntur, tam depoſiti quam ad exhibendum actio, ſed & in rem vindicatio conpetit. Prop. VII. Kl. Iul. Maximiano bis & Vrbano Conss.

PAVLVS libro reſponſorum quinto ſub titulo ex locato & conducto. IMP. Antoninus Iulio Agrippino. Dominus horreorũ periculum vis maioris, vel efracturæ latronũ præſtare non cogitur. his ceſſantibus ſi quid ex poſitis rebus inlæſis extrinſecus horrei * damnum depoſitorũ ſarciri debet. Prop. IIII. Non. Nou. Antonino III. Cons. Paulus reſpon-

dit, Satis præpoſitam conſtitutionem declarare his qui horrea locant, maiorem vim inputari nõ poſſe.

EXPLICIT TITVLVS DE DEPOSITO.

INCIPIT DE ABIGEATORIBVS.

MOYSES DICIT.

XI. SI QVIS *inuolauerit vitulum aut ouem, & occiderit, aut vendiderit, quinque vitulos reſtituet pro vitulo vno, quattuor oues pro oue vna. Quod ſi non habet vnde reddat, venundetur pro furto.*

PAVLVS libro ſententiarum ſub titulo De abigeatoribus. ATROCES pecorum abactores plerumque ad gladium vel in metallum, nonnumquam autem in opus publicum dantur. Atroces autem ſunt qui equos & greges ouium de ſtabulo vel de paſcuis abigunt, vel ſi id ſæpius aut * a ferro conducta manu faciunt.

IDEM Paulus eodem libro & titulo. ABIGEATORES ſunt qui vnum equum, vel duas equas, totidemque boues, vel capras decem, porcos quinque abegerint. Quidquid vero intra hunc numerum fuerit ablatum, pœna furti pro qualitate eius aut in duplum, aut in triplum conuenitur, aut fuſtibus cæſus in opus publicum vnius anni datur, aut ſub pœna vinculorum domino reſtituitur.

Idem Paulus eodem libro & titulo. Si ea pecora de quibus quis litigauerat, abegerit, ad forum remittendus eſt, atque ita conuictus in duplum vel triplum furis more damnatur.

Idem Paulus eodem libro & titulo. Qui bouem vel equum errantem, quodue aliud pecus abduxerit, furem magis eum quam abigeatorem conſtitui placuit.

Pavlvs libro ſingulari de pœnis paganorum, ſub titulo De abigeis, dixit. Cvm durius abigei damnantur, & ad gladium tradantur. Itaque Diuus Pius ad concilium Bæticæ reſcripſit. Qui pecora de quibus litigabat, abegit, ad forum remittendus eſt, & ſi victus fuerit, in duplum vel quadruplum condemnandus.

Vlpianvs libro octauo de officio proconſulis ſub titulo De abigeis. De abigeis puniendis ita « Diuus Adrianus reſcripſit concilio Bæticæ. Abigei « cum duriſſime puniuntur, ad gladium damnari ſo« lent. Puniuntur autem duriſſime non vbique, ſed « vbi frequentius eſt hoc genus maleficii: alioqui nec « in opus, & nonnumquam temporarium dãnantur. « Ideoque puto aput vos quoque ſufficere genus « pœnæ, quod maximo huic maleficio inrogari ſolet, « vt ad gladium abigei dentur: aut ſi quis tam notus « & tam grauis in abigendo fuit, vt prius ex hoc crimi« ne aliqua pœna adfectus ſit, hunc in metallum dari « oportere. Reſcriptum Diui Adriani ſic loquitur, quaſi grauior pœna ſit metalli: niſi forte hoc ſenſit

Diuus Adrianus gladii pœnam dicendo, ludi damnationem. Eſt autem differentia inter eos qui ad gladium, & eos qui ad ludum damnantur. nam ad gladium damnati, confeſtim conſumuntur, vel certe intra annum debent conſumi. Hoc enim * damnatis continetur. Enimuero qui in ludum damnantur, non vtique conſumuntur, ſed etiam pilleari & rudem accipere poſſunt poſt inter * palam. Si quidem poſt quinquennium pilleari, poſt triennium autem rudem induere eis permittitur. Eodem reſcripto Diui Adriani diligentiſſime expreſſum eſt, non vbique parem eſſe pœnam abigeorum.

ITEM Vlpianus libro & titulo qui ſupra. ABIGEI autem proprie hi habentur qui pecora ex paſtu & ex fermentis ſubtrahunt, & quodammodo deprædantur, & abigei ſtudium quaſi artem exercent, equas de grege, vel boues de armentis abducentes. Ceterum ſi quis bouem aberrantem vel equum in ſolitudinem abduxerit, non eſt abigeus, ſed fur potius. Sed & qui porcum vel capram vel BerBicem abducunt, non tam grauiter vt hi qui maiora animalia abigent, plecti debent. Quamquam autem Adrianus metalli pœnam, item operis vel etiam gladii præſtituerit, adtamen qui honeſtiori loco naci ſunt non debent ad hanc pœnam pertinere, ſed aut relegandi erunt, aut remouendi ordine. Romæ tamen etiam beſtiis ſubici abigeos videamus. Et ſane qui cum gladio abigunt, non inique hac pœna adficiuntur.

EXPLICIT DE ABIGEIS.

INCIPIT DE INCENDIARIIS.

MOYSES DICIT. S*i exibit ignis & inueniert ſpinas, & conprehenderit areas, vel ſpicas, aut campum, æſtimationem reſtituet ille qui ſuccendit ignem.* XII.

PAVLVS libro ſententiarum ſub titulo de incendiariis. QVI caſam aut villam inimicitiarum gratia incenderunt, humiliores in metallum aut in opus publicum damnantur, honeſtiores in inſulam relegantur. Fortuita incendia quæ caſu venti* fuerint his vel incuria ignem ſupponentis, ad vſque vicini agros euadunt, & ſi ex eo ſeges, vel vinea, vel oliua, vel fructiferæ arbores concrementur, datum damnum æſtimatione ſarciatur.

IDEM Paulus eodem libro & titulo. COMMISSVM vero ſeruorum ſi domino videatur, noxæ deditione ſarcitur. Meſſium ſane* perdum incenſores, vinearum oliuarumue, aut in metallum humiliores damnantur, aut honeſtiores in inſulam relegantur.

IDEM Paulus libro & titulo qui ſupra. INCENDIARII quidquid in oppido prædandi cauſa faciunt, facile capite puniuntur.

VLPIANVS libro octauo de officio Proconſulis. DE naufragiis & incendiariis lex quidem Cornelia aqua & igni interdici iuſſit, ſed variæ ſunt pu-

nitionum *. Nam qui data opera in ciuitate incendium fecerũt, ſi in humillimo loco ſunt, beſtiis ſubici ſolent: ſi in aliquo gradu & Romæ id fecerunt, capite puniri, aut certe * adficiendi ſunt qui hæc committunt. Sed ei qui non data opera incendium fecerit, plerumque ignoſcitur, niſi in lata & incauta neglegentia vel laſciuia fuit.

PAVLVS libro ſingulari de pœnis paganorum, ſub titulo De abigeis, dicit. INCENDIARII qui in oppido prædæ cauſa id admiſerint, capite puniuntur: qui caſu inſulam aut villam non inimicitia incenderint, leuius. Fortuita enim incendia ad forum remittenda ſunt, vt damnum vicini ſarciatur.

VLPIANVS libro ad edictum ſub titulo Si fatebitur iniuria occiſum eſſe, in ſimplum, * & cum doceret. ITEM ſi inſulam meam aduſſeris vel incenderis, Aquiliæ actionem habebo. idemque eſt & ſi arbuſtum meum, vel villam meam. Quod ſi dolo quis inſulam exuſſerit, etiam capitis pœna plectitur quaſi incendiarius. Item ſi quis inſulam voluerit exurere, & ignis etiam ad vicini inſulam peruenerit, Aquilia tenebitur lege vicini etiam non minus inquilinis ob res eorum exuſtas, & ita Labeo libro XV. Reſponſorum refert. Sed ſi ſtipulam in agro tuo incenderis, ignisque peruagatus ad prædium vicini peruenerit, & illud exuſſerit, Aquilia lex locum habeat, an in factum actio ſit, fuit quæſtio. Sed pleriſque Aquilia lex locum habere non videtur: & ita Celſus libro XXXVII. Digeſtorum ſcribit. * Id e-

nim, ſi ſtipulam incendentis ignis fugit, Aquilia lege eum non teneri, ſed in factum agendum, quia principaliter hic exuſit, ſed dum aliud legit ſic ignis præceſſit. Cuius ſententia ſic reſcripto Diui Seueri conprobata eſt in hæc verba. * Profiteri propter ignem babuli gratia factus culpa ſeruorum Vectoriæ Aſtiliæ euagatus agrum tuum vt proponis, depopulatus eſt, ad exemplum legis Aquiliæ noxali iudicio acturus, ſi litis æſtimatio permittitur, iudicium cum adire poteſt. Videlicet non eſt viſa Aquilia ſufficere. Si forte ſeruus quæ idem conductores coloni ad fornacem obdormiſſent, & villa fuerit exuſta. * muneris ſcribit ex loca conuentum præſtare debere, ſi neglegens in legendis miniſteriis fuit tenetur ceterorum ſi alius ignem ſubierit fornaci, alius neglegenter cuſtodierit, tenetur namque qui non cuſtodit ſi nihil hic fecit quæ recte ignem ſubiecit non peccauit: quemadmodum ſi hominem medicus recte ſecuerit, ſed neglegenter vel ipſe vel alius curauerit, Aquilia ceſſat. Quid ergo eſt? Et hic puto ad exemplum Aquiliæ dandam actionem, tamen eum qui fornacem obdormiuit, vel neglegenter curauit, ſiue homo periit ſiue debilitatus eſt. Nec quiſquam dixerit in eo qui obdormiuit, rem eum humanam & naturalem paſſum, cum deberet vel ignem extinguere, vel ita munire vt non euagaret. Item libro VI. ex Viuiano relatum eſt, ſi fornum ſecundum parietem communem haberes, an damni iniuria teneris? Et agit non poſſet id Aquilia lege, quia nec cum eo qui focum haberet. Ideo æquum

putat in factum actionem dandam. ſed non proponit exuſtum parietem. Sane enim quæri poteſt, Nondum mihi damnum dederit, & ita ignem habeat vt metuam ne mihi det, æquum ſit me inter actionem idem in factum imperare. fortaſſis enim de hoc ſenſerit Proculus: niſi quis dixerit damni non facti ſufficere cautionem. Sed & ſi quis ſerui inquilini inſulam exuſerit libro x. Vrſeius refert Sabinum reſpõdiſſe, lege Aquilia ſeruorum nomine dominum noxali iudicio conueniendum, ex locato autem dominum teneri negat. Proculus autem R. cum coloni ſerui villam exuſſerint, colonum vel ex locato * lege Aquilia, ita vt colonus ſeruos poſſet noxæ dedere: & ſi vno iudicio res eſſet iudicata, altero amplius non agendam. Item Celſus libro XXVII. Digeſtorum ſcribit, ſi cum apes meæ ad tuas aduolaſſent totas exuſerit, quoſdam negare conpetere legis Aquiliæ actionem, inter quos & Proculum, quaſi apes dominI mei non fuerint. Sed id falſum eſſe Celſus ait, cum apes reuenire ſoleant, & fructui * miſſi ſunt. Sed Proculus eo mouetur quod nec manſuetæ, nec ita clauſæ fuerint. hẽ. Ipſe autem Celſus ait nihil inter has & columbas intereſſe, quæ ſi manu refugiunt, domi tamen fugiunt.

EXPLICIT TITVLVS DE INCENDIARIIS.

INCIPIT DE TERMINIA MOTA.

MOYSES DICIT. NON *tranſmouebis terminos proximi tui quos conſtituerunt patres tui vel principes poſſeſſionis tuæ.* XIII.

PAVLVS libro ſententiarum ſub titulo, Finium regundorum. IN eum qui per vim terminos deiecit vel amouit, extra ordinem animaduertitur.

VLPIANVS libro VIIII. De officio proconſulis, ſub titulo De termino moto. EOS qui terminos mouerunt non inpune id facere debere Diuus Adrianus Terentio Gentiano XVII. Kl. Septembriarum ſe III. Consl. reſcripſit: quo reſcripto pœnam variam ſtatuit. Verba reſcripti ita ſe habent. " Peſſimum factum eorum qui terminos finium " cauſa inpoſitos abſtulerunt, dubitari non poteſt. " Pœnæ autem modus ex conditione perſonæ & mē- " te facientis magiſtratui pœnam. Si ſplendidiores " ſunt perſonæ quæ conuincuntur, condubito quin " occupandorum aliorum finium cauſa id admiſe- " rint. & poſſunt ad tempus vt cuiuſque cumpatitur " ætas, relegari, & ſic in biennium aut triennium ad " opus publicum dari. quod ſi per ignorantiam aut fortuitu lapides * viſus cauſa furati ſunt, ſufficit eos verberibus coerceri.

EXPLICIT DE TERMINEA MOTA.

INCIPIT DE PLAGIARIIS.

XIIII. MOYSES DICIT. QVICVMQVE *plagiauerit quemquam in Iſrael, & vendiderit eum, morte moriatur.*

PAVLVS libro ſententiarum v. ſub titulo ad legem Fabiam. LEGE Fabia tenetur qui ciuem Romanum ingenuum, libertinum, ſeruumue alienum celauerit, vendiderit, vinxerit, comparauerit. Et olim quidem huius legis pœna ſummaria fuit: ſed tranſlata eſt cognitio in Præfectos vrbis: itemque Præſidis prouinciæ extraordinem meruit animaduerſionem. Ideoque humiliores aut in metallum damnãtur, aut in crucem tolluntur, honeſtiores adempta dimidia parte bonorum impp. relegantur. Si ſeruus ſciente domino alienum ſeruum ſubtraxerit, vendiderit, celauerit, in ipſum dominum animaduertitur. Quod ſi id domino ignorante commiſerit, in metallum datur.

VLPIANVS libro VIIII. de officio proconſulis ſub titulo Ad legem Fabiam. FREQVENS eſt etiam legis Fabiæ cognitio in tribunalibus Præſidum: quamquam quidam procuratores Cæſaris vſurpauerint quam Romæ tam in prouinciis. Sed enim iam eo peruentum eſt conſtitutionibus, vt Romæ quidem Præfectus vrbis ſolus ſuper ea re cognoſcat, ſi intra miliarium centeſimũ ſit in via commiſſa. enimuero ſi vltra centeſimum, Præfectorum prætorio erit cognitio. In prouinciam enim Præſidum

pro-

prouinciarũ. nec aliter Procuratori Cæſaris hæc cognitio iniũgitur quã Præſidis partibus in prouincia fungatur. Plane poſt ſententiã de Fabia latam Procuratoris partes ſuccedunt. * huius certæ adtamen Pro curatori qui illã prouinciã regit, licet de capitalibus cauſis cognoſcere nec ſoleat, tamen vt de lege Fabia poſſit cognoſcere Imp. Antoninus conſtituit. Idem legis Iuliæ de adulterIs coercendis conſtitutione Imperatoris Antonini quæſtionem accepit. Lege autem Fabia tenetur qui ciuem Romanum eumdemque qui in Italiã liberatus ſit, celauerit, vinxerit, vinctumque habuerit, vendiderit, emerit, quiue in eam rem ſocius fuerit: cui capite primo eiuſdem legis pœna iniungitur, Si ſeruus qui ſciente domino fecerit, dominus eius ſextertiis quinquaginta milibus eodem capite punietur. Eiuſdem legis capite ſecundo tenetur qui alieno ſeruo perſuaſerit vt dominum fugiat, quiue alienum ſeruum inuito domino celauerit, vendiderit, emerit dolo malo, quiue in ea re ſocius fuerit, iubeturque * populus ex tertiam quinquaginta milia dare. & reliqua. Sciendũ tamen eſt ex Nouellis conſtitutionibus capitali ſententia plagiatores pro atrocitate facti puniendos: quamuis & Paulus ſupra relatis ſpeciebus, crucis & metalli pœnam huiuſmodi reis inrogauit.

EXPLICIT TITVLVS DE PLAGIARIIS.

INCIPIT DE MATHEMATICIS ET MANICHEIS.

Moyses dicit.

XV. *NOn inueniatur in te qui luſtret filium tuum aut filiam tuam, nec diuinus aput quem ſortes tollat: nec conſentiat venenarius, inpoſtoribus qui dicunt quid conceptum habeat mulier. quoniam fabulæ ſeductoriæ ſunt. Nec intendas prodigia, nec interroges mortuos. Non inueniatur in te augurator, nec inſpector auium, nec maleficus, aut incantator, nec Pitonem habens in ventrem, nec aruſpex, nec interrogator mortuorum, nec portenta inſpiciens. Omnia namque iſta a Domino Deo tuo damnata ſunt, & qui fecerit hæc. Propter has enim abominationes Deus eradicauit Chaldæos a facie ſua. Tu autem perfectus eris [illegible] Dominum Deum tuum. Gentes enim iſtæ quas tu poſſides, auguria & ſortes & diuinationes audiebant.*

VLPIANVS libro VII. de officio Proconſulis, ſub titulo De mathematicis & vaticinatoribus.

* PRAETEREA interdictos eſt Mathematicorum callida inpoſtura & obſtinacitate perſuaſio. Nec hodie primum interdici eis placuit, ſed vetus hæc prohibitio eſt. Denique extat Senatuſconſultum Pomponio & Rufo Conss. factum, quo cauetur vt Mathematicis, Chaldæis, ariolis & ceteris qui ſimilem * incertum fecerunt, aqua & igni interdicatur, omniaque bona eorum publicentur: & ſic * eternus

gentium qui ſi id fecerit vt in eum animaduertatur. Sed fuit quæſitum vtrum ſcientia huiuſmodi hominum puniatur, an exercitio, & profeſſio. Et quidem apud veteres dicebatur profeſſionem eorum non noticiam eſſe prohibitam: poſtea variatum. Nam diſſimulandum eſt nonnumquam inrepſiſſe in vſum, vt etiam profiterentur & publice * reprehenderent. Quod quidem magis per contumaciam & temeritatem eorum factum eſt qui viſi erant vel conſulere vel exercere, quam * qui fuerant permiſſum. Sæpiſſime denique interdictum eſt fere ab omnibus principibus, ne quis omnino huiuſmodi ineptiis ſe inmiſceret: & varie puniti ſunt hi qui id exercuerunt, pro menſura ſcilicet * & conſultationis. Nam qui de principis ſalute, capite puniti ſunt, vel qua alia grauiore pœna adfecti. Enimuero ſiquidem * ſuaſorum que leuius inter hos habentur quã vaticinatores, hii quoque plectendi ſunt: quoniam nonnumquam contra publicam quietem imperiumque populi Romani inprobãdas artes exercent. Extat denique decretum Diui Pii ad Pacatum legatum prouinciæ Lugdunenſis, cuius reſcripti verba quia multa ſunt, de fine eius ad locum hæc pauca ſubiecit. Denique & Diuus Marcus eum qui motu Caſſiano vaticinatus erat & multa quaſi extinctu Deorum dixerat, in inſulam Syrum relegauit. Et ſane non debent inpune ferre huiuſmodi homines, qui ſub obtentu & monitu Deorum, quædam vel renunciant, vel iactant, vel ſcientes eos fingunt.

Gregorianvs libro vii. de maleficis & Manicheis ſub titulo comp. Maximvs Dioclitianus & Maximianus nobiliſſimi AA. Iuliano Proconſule Africæ. Otia maxima interdum homines * in communionem conditionis naturæ hominum modum excedere hortantur, & quædam genera inaniſſima ac turpiſſima doctrinæ ſuperſtitionis inducere ſuadent, vt ſui erroris arbitrio pertrahere & alios multos videantur, Iuliane Kariſſime. Sed Dii inmortales prouidentia ſua ornare & diſponere dignati ſunt quæ bona & vera ſunt, & multorum & bonorum & egregiorum virorum & ſapientiſſimorum conſilio & tractatu inlibata probarentur & ſtatuerentur: quibus nec obuiam ire nec reſiſtere fas eſt: neque reprehendi a noua vetus religio deberet. Maximi enim criminis eſt * ſed tractare quæ ſemel ab antiquis tractata & definita ſunt ſtatũ & curſum tenent ac poſſident. Vnde pertinaciam prauæ mentis nequiſſimorum hominum punire ingens nobis ſtudium eſt. Hi enim qui nouellas & inauditas ſectas deterroribus religionibus obponunt, vt pro arbitrio ſuo prauum excludant quæ diuinitus conceſſa ſunt. quoniam nobis de quibus ſollertia tua ſerenitati noſtræ retulit Manicheos audiuimus eos nuperrime velut noua inopinata prodigia in hunc mundũ de Perſica aduerſaria nobis gente progreſſa vel orta eſſe, & multa facinora ibi committere: populos nãque quietos perturbare, nec non & ciuitatibus maxima detrimenta inſerere: & verendum eſt ne forte, vt fieri adſolet, accendenti tempore conentur exe-

crandas cōſuetudines & * iſtebas leges Perſarum innocentioris naturæ homines Romana gente modeſtam atque tranquillam, & vniuerſum orbem noſtrum veluti venenis de ſuis maliuolis infigere. Et quia omnia quæ pandit prudentia tua in relationem religionis illorum genera maleficiorum ſtatutis euidentiſſimorum exquiſita & adinuenta commenta, * ideo eorum maenas adque pœnas debitas & condignas illi ſtatuimus. Iubemus namque auctores quidem ac principes vna cum abominandis ſcripturis * eorum ſeueriori pœnæ ſubici, ita vt flammeis ignibus exurantur: conſentaneos vero & vſque ad eos contentioſos capite puniri præcipimus, & eorum *bona fiſco noſtro vindicari ſancimus. Si qui ſane etiam honorati aut cuiuſlibet dignitatis vel maioris perſonæ ad hanc inauditam & turpem atque per omnia infamem ſectam, vel ad doctrinam Perſarum ſe tranſtulerunt, eorum patrimonia fiſco noſtro adſociari facies: ipſos quoque Forenſibus vel Proconenſibus metallis dari. Vt igitur ſtirpitus amputari * malis hæc nequitiæ de ſæculo beatiſſimo noſtro poſſit, deuotio tua iuſſis ac ſtatutis tranquillitatis noſtræ maturius obſecundare * Dat. prid. Kl. April. Alexandriæ.

EXPLICIT TITVLVS DE MATHEMATICIS, MALEFICIS ET MANICHEIS.

INCIPIT TITVLVS XVI. DE LEGITIMA SVCCESSIONE.

SCRIPTVRA DIVINA SIC DICIT.

XVI. *FILIAE Salfadæ adſtantes ante Moyſem & Eleazarum ſacerdotem & principem omnemque Senatum filiorum Iſrael in foribus tabernaculi teſtimonij, dixerunt: Pater noſter mortuus eſt, & filij non fuerunt ei, ſed filiæ. & ideo nō deleatur nomen patris noſtri de medio tribus ſuæ. non eſt ei maſculus. date nobis poſſeſsionem in medio fratrum patris noſtri. Et obtulit Moyſes petitionem earum Domino Deo: & locutus eſt Dominus Moyſi, dicens: Recte filiæ Salpadæ locutæ ſunt: & ideo dabitis ei poſſeſsionem hereditatis in medio fratrum patris earum. Et dicimus hæc filiis Iſrael: Homo ſi deceſſerit & filios non habuerit, dabitis hereditatem proximo eorum de tribu eius, & poſsidebit omnia eius. Et erit hæc filiis Iſrael iuſtificatio iudiciorum, ſecundum quæ conſtituit Dominus Moyſi.*

GAIVS Inſtitutionum libro III. legitimas ſic ordinat ſucceſſiones. INTESTATORVM hereditates lege duodecim tabularum primum ad ſuos heredes pertinent. Sui autem heredes exiſtimantur liberi qui in poteſtate morientis fuerint, veluti filius, filia, vel nepos neptiſue, pronepos proneptiſue ex nepote filio nato prognatus prognataue. nec intereſſe naturales liberi an adoptiui. Ita demum tamen nepos neptiſue, & pronepos proneptiſue ſuorum heredū numero ſunt, ſi præcedens perſona deſierit*

ſiue alia ratione,veluti emãcipatione. Nam ſi per idẽ tempus quo quiſque moriẽtur , filius in poteſtate eius ſit,nepos ex eo ſuus heres eſſe non poteſt. Idem & in ceteris deinceps liberorũ perſonis dictum intellegimus . Vxor quoque quæ in manu eius eſt, Is ſua heres eſt: quia filiæ loco eſt . item nurus quæ in filii manu eſt.nam & hæc neptis loco eſt· ſed ita demũ erit ſua heres ſi filius cuius in manu erit,dũ pater moritur in poteſtate eius non ſit . Idemq; dicimus & de ea quæ in nepotis manu matrimonii cauſa ſit. quia proneptis loco eſt. Poſtumi quoq; qui ſi viuo parẽte nati eſſent,in poteſtate eius futuri forent , ſui heredes ſunt.Idem iuris eſt de his quorũ nomina ex lege Ælia Sentia vel ex Senatuſcõſulto poſt mortẽ patris cauſa probata in poteſtate eius futuri eſſent: & de eo filio qui ex prima ſecũdaque emãcipatione poſt mortem patris manumittitur,intelligimus.Cũ filius filiaue & ex altero filio nepotes nepteſue exiſtent,pariter ad hereditatem vocantur,nec qui gradu propior eſt vlteriorem excludit . Æquum enim videtur nepotes nepteſue in patris ſui locum portionẽque ſuccedere. Pari ratione etſi nepos neptiſue ſit ex filio , & ex nepote pronepos proneptiſue , ſimul vocantur . Et quia placebat nepotes nepteſue, item pronepotes pronepteſue in patris ſui locũ ſuccedere, cõueniẽs non in capita, ſed in ſtirpem hereditates diuidi: vt filius dimidiam partem hereditatis fruat, ex altero filio duo pluresue nepotes alterã dimidiam . Item ſi ex duobus filiis nepotes extent, ex altero filio vnus forte vel duo , ex altero tres aut

quattuor, altera dimidiam. *De agnatis.* Si nullus ſit ſuorum heredum, tunc hereditas pertinet ex eadem lege duodecim tabularum ad agnatos. Vocantur autem agnati qui legitima cognatione vincti ſunt. Legitima autem cognatio hæc eſt quæ per virilis ſexus perſonas coniungitur. Ita qui eodem patre nati ſunt fratres, agnati ſibi ſunt, qui etiam conſanguinei vocătur: nec requiritur an matrem eandem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem is illi agnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres patrueles inter ſe, id eſt, qui ex duobus fratribus progenerati ſunt, quos plerique etiam conſobrinos vocant. Qua ratione ſcilicet etiam ad plures gradus agnationis peruenire potuerimus. Non tamen omnibus ſimul agnatis dat lex duodecim tabularum hereditatem, ſed his qui tunc cum certum eſt aliquem inteſtato deceſſiſſe, proximo gradu ſunt. nec in eo iure ſucceſſio eſt. Ideoque ſi heres proximus omiſerit, vel antequam hereditatem adierit, deceſſerit, ſequentibus nihil iuris competit. Ideo autem non mortis tempore certum fuerit aliquem inteſtatum deceſſiſſe quam ſi quis teſtamento facto deceſſerit, melius eſſe viſum eſt tunc requiri proximum, cum certum eſſe cœperit neminem ex teſtamento heredem fore. Quod ad feminas attinet, hoc iure aliud in ipſarum hereditatibus capiendis placet, aliud in ceterorum ab his capiendis. Nam & feminarum hereditates proinde agnationis iure redeunt atque maſculorum. noſtræ vero hereditates ad feminas vltra conſanguineorum gradum non pertinent. Itaque ſoror fratri

fratri ſororiue legitima heres eſt: amita vero & fratris filia heres eſſe non poteſt. Sororis autem nobis loco eſt etiam mater aut nouerca, quæ per in manum conuentionem apud patrem noſtrum ius filiæ cõſecuta eſt. Si quis defunctus erit, ſi ſit frater & alterius fratris filius, ſicut ex ſuperioribus intellegitur, frater potior eſt, quia gradu præcedit. ſed alia * faciat iuris interpretatio inter ſuos heredes. Quod ſi defuncti nullus frater exſtet, ſed ſint liberi fratrum, ad omnes quidem hereditas pertinet. ſed quæſitum eſt ſi diſpari numero ſint, forte nati ex vno vnus vel duo, & ex altero tres aut quatuor, vtrum in ſtirpes diuidenda ſit hereditas, ſicut inter ſuos heredes iuris eſt, an potius in capita. Iamdudum autem placuit in capita diuidendã hereditatem. Itaque quotquot erunt ab vtraque parte perſonæ, in tot portiones * fuerunt. Si nullus agnatus ſit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem vocat. Qui ſint autem gentiles primo Commentariorum & vltimũ eſt. & cum illic admonuerimus gentilitium ius in deſuetudinem abiiſſe, ſuperuacuum eſt hoc quoque loco de ea re curioſius tractare.

PAVLVS libro ſententiarum VII. ſub titulo De teſtamentorum ſucceſſionibus. INTESTATI dicuntur qui teſtamentum facere non poſſunt, vel ipſi linum, vt inteſtati decederent, abruperunt: vel hi quorũ hereditas repudiata eſt, cuiuſue conditio defecerit. Sine iure Prætorio factũ teſtamentum * abtecta doli expectatione obtinebit. Eorũ quorum teſtamenta rumpũtur, aut inrita fiunt, ipſo quidem

iure * teſtamenti decedunt * Inteſtatorum hereditas lege duodecim tabularum primum ſuis heredibus, deinde agnatis & aliquando quoque gentibus deferebatur. Sane conſanguineis lex non adprehenderat interpretatione prudentium primum inter agnatos locum acceperunt. Sui heredes ſunt hi primo loco filius, filia in poteſtate patris conſtituti: nec intereſt adoptiui ſint an naturales & ſecundum legem Iuliam Papiamue quæſiti, modo maneant in poteſtate. Qui ſui heredes ſunt, ipſo iure heredes etiam ignorantes conſtituuntur, vt furioſi, aut infantes, & peregrinantes, quibus bonorum poſſeſſionis propter Prætoriam actionem non erat neceſſarium. In ſuis heredibus adeo ad mortem teſtatoris rerum hereditariarum dominium cõtinuatur, vt nec tutoris auctoritas pupillo, nec furioſis curator ſit neceſſarius, niſi forte ſoluenda ſit hereditas: quãuis etiam furioſus ſi reſipuerit, & pupillus ſi adoleuerit, abſtinere poſſint. Poſt mortem patris natus, vel ab hoſtibus reuerſus, aut ex primo ſecundove mancipio manumiſſus, cuiuſue erroris cauſa probata, licet non fuerint in poteſtate, ſui tamen patri heredes efficiuntur. Poſt filios, filias, ad inteſtatorum ſucceſſionem inter ſuos veniunt nepotes, neptes, pronepotes, proneptes, ac deinde maſculino ſexu poſt filium deſcendentes, ſi nullus parentum inpedimento ipſis in aui poteſtate vel proaui familia remanſerit. Parentes enim liberis ſuis cum quibus in poteſtate fuerunt ipſi ordine ſucceſſionis obſiſtũt. Filii ſi cum nepotibus ex alio filio ſuſceptis in fami-

lia retinentur, ab inteſtato ad patris ſucceſſionem cũ fratris filiis vocantur: quibus in patris ſui partem veniẽtibus, hereditas in ſtirpes non in capita diuiditur, ita vt filius & plures nepotes ſingulos ſemiſſes habeant. Idque euenit ſi ab eo ex duobus filiis in patrũ numero nepotes ſucceſſerint. Ex filia nepotes ſui heredes non ſunt. in aui enim materni poteſtate alienam familiam ſequentes, ipſa ratione eſſe non poſſunt. Eo tempore ſuus heres conſtituendus eſt, quo certum eſt aliquem inteſtatum deceſſiſſe: quod ex euentu deficientis conditionis, & ortu nepotis qui viuo auo poſt mortem patris natus, iniri poteſt. Quem filius emancipatus ſuſcepit, vel adoptauit, ſui heredis locum in aui ſucceſſione, ſicut ipſe pater, obtinere non poteſt: Adoptiuus tamen ne quaſi cognatus bonorum poſſeſſionem eius potire poteſt. Si ſui heredes non ſunt, ad agnatos legitima hereditas pertinebit, inter quos primum locum conſanguinei obtinent. Agnati autem ſunt cognati virilis ſexus per virilem deſcendentes, ſicut filius fratris, & patruus, & deinceps tota ſucceſſio. Inter agnatos & cognatos hoc intereſt. In agnatis enim etiam cognati continentur: inter cognatos vero agnati non comprehenduntur. Et ideo patruus agnatus eſt & cognatus, auunculus autem cognatus tantummodo eſt. Conſanguinei ſunt eodem patre nati, licet diuerſis matribus, qui in poteſtate fuerunt mortis tempore. adoptiuus quoque frater ſi non ſit emancipatus, & hi qui poſt mortem patris nati ſunt, vel cauſam probauerunt. Sororiure conſan-

guinitatis tam ad fratris quam ad ſororis hereditatem admittitur. Conſanguineis non exiſtentibus, agnatis defertur hereditas, prout quis alterum gradu præceſſerit. Quod ſi plures eodem gradu conſiſtunt, ſimul admittuntur. Si ſit frater defuncti, & fratris filius & nepos * fratres & non exiſtentes * filius fratris nepoti præfertur. Sed ſi duorum fratrum ſint liberi, non in ſtirpes ſed in capita hereditas diſtribuitur, ſcilicet vt pro numero ſingulorum * virium diſtribuatur hereditas. Feminæ ad hereditates legitimas vltra conſanguineas ſucceſſiones non admittuntur. Id quod iure ciuili Voconia * rationem videtur effectum. ceterum lex duodecim tabularũ ſine vlla diſcrepatione ſexus cognatos admittit.

VLPIANVS libro ſingulari ſub titulo de legitimis hereditatibus. INTESTATORVM gentilitiorum hereditates pertinent primum ad ſuos heredes, id eſt, liberos qui in poteſtate ſunt, ceteroſque qui liberorum loco ſunt. Si ſui heredes non ſint, ad conſanguineos, id eſt fratres & ſorores ex eodem patre. Si nec hi, ſunt ad reliquos agnatos virilis ſexus per mares deſcendentes eiuſdem familiæ. His enim cautum eſt lege duodecim tabularum hac, SI INTESTATVS MORITVR CVIVS HERES NEC EST AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABEATVR. Si agnatus defuncti non ſit, eadem lex duodecim tabularum gẽtiles ad hereditatem vocat his verbis, SI GNATVS NESCIT GENTILES FAMILIAM HERES HANC. nec gẽtilitia iura in vſu ſunt.

Item ab inteſtato inſtitutionum. Ab inteſtato quoque hereditas defertur aut per ius ciuile, aut per Prætoris beneficium. per ius ciuile ſuis heredibus, vel liberis qui in poteſtate fuerunt, filii filiæ & deinceps qui in locum defuncti parẽtis, qui ex eodem nati ſunt, ſuccedunt.

Item eodem libro. Post ſuos ab inteſtato legitimi admittuntur, primum conſanguinei, ii ſunt fratres & ſoror qui in eiuſdem poteſtate patris fuerunt, & ſi ex diuerſis matribus nati ſunt. Conſanguineos & adoptio facit, & adrogatio, cauſæ probatio, & in manu conuentio.

Item eodem libro.* Et conſanguineis legitimi vocantur. hi ſunt agnati qui nos per patris cognationem contingunt virilis ſexus. Nam ſciendum feminis vltra conſanguineas, hereditates legitimas nõ deferri. Suis Prætor ſolet emancipatos liberos, itemque ciuitate donatos coniungere data bonorum poſſeſſione: ſic tamen vt bona, ſi quæ propria habent, his qui in poteſtate manſerunt, conferant. Nam æquiſſimum putauit neque eos bonis paternis carere, per hoc quia non ſunt in poteſtate, neque præcipua bona propria habere, cum partem ſint ablaturi ſuis heredibus.

Item libro qui ſupra.* De ſuis heredibus. Poſt conſanguineos Prætor vocat cognatos. Cognati autem ſunt qui nos per patrem aut matrem contingunt. Poſt cognatos virum & vxorem. Et hæc ſi qui

deceſſit, non fuit libertinus vel ſtirpis libertinæ. Ceterum ſi libertinus eſt vel libertina, ad patronum eius legitima hereditas patronamue lege duodecim tabularum refertur.

Item eodem libro. Post familiam patroni vocat Prætor patronum & patronam: item liberos & parentes patroni & patronæ. Deinde virum & vxorem, mox cognatos patroni & patronæ. Quod ſi is qui deceſſit liber fuit ex remancipatione manumiſſus, lex quidem duodecim tabularum manumiſſori legitimam hereditatem detulit, ſed Prætor æquitate motus decem perſonas cognatorum ei prætulit has, patrem, matrem, filium, filiam, auum, auiam, nepotem, neptem, fratrem, ſororem, ne quis occaſione iuris, ſanguinis neceſſitudinem vinceret. Sed Imperator noſter in hereditatibus quæ ab inteſtato deferuntur eas ſolas perſonas voluit admitti quibus decimæ inmunitatem ipſe tribuit.

MODESTINVS REGVLARVM LIB. III. SVB TITVLO DE BONIS LIBERTORVM ET DE TESTAMENTIS.

Cvm in teſtamento dies & Conſules adiecti non ſunt, non nocet quominus valeat teſtamentum.

CONST. CXXXIII.

DE VSVRIS SVPRA DVPLVM NON COMPVTANDIS.

IMP. IVSTINIANVS. PP. AVGVSTVS Hermogeni Magiſtro Officiorum.

MANIFESTISSIMA eſt noſtri nominis conſtitutio, quæ vſque ad dupli quantitatem exactionem debiti concludit. Si igitur creditores tui quidam in duplum acceperunt, alij adhuc minus conſecuti ſunt: hi quidem qui in duplum ex vſurarum quantitate per diuerſa tempora conſecuti ſunt, nullam aduerſus te inquietudinem proponere concedantur: alij autem ſi ſimili modo repleti fuerint, eo modo ſilere conpelluntur. Et ſi debita ſubſecuti fuerint, feneratitias cautiones recuperare, vel ſi remanſerint, ſuis viribus vacare, ſi preces veræ ſunt, præſentis oraculi ſanctione decernimus.

Similis huic conſtitutioni Græca ſubſequitur, quæ iubet in his tantum quæ ciuitates mutuantur, locum non habere.

* *

CONST. CXXXIIII.

DE PARTIARIIS SOLVTIONIBVS VSVRARVM IN DVPLVM COMPVTANDIS.

IMP. IVSTINIANVS A. ARSILIO.

QVIDAM mutuatus ab aliquo quingentos aureos,ſoluit aliquam quantitatem vſurarum, quaſdam autem debens cautionem emiſit in ſexcẽtis aureis. Quoniam autem omnis ſolutio ad nongentos quadraginta nouem aureos peruenit,& creditor dicebat totum in vſuris ſolutum fuiſſe, & exigebat ſexcentos qui cautione continebantur: Ait autem lex, Si reliquos quinquaginta vnum ſoluerit vt debitum duplicetur,nihil aliud exigetur: quamuis veteres dixerint, Tunc ſuper duplũ non cõpetit debitum, quando nulla ſolutio in medio contigit. Dat. XVIII. Kl. Maias. C P. Biliſario. V.C. Cons.

DE

DE ALIENATIONE RERVM ECCLESIAE MISSAE RELICTARVM pro captiuorum redemptione & alimentis pauperum.

SCIMVS antea legem promulgaſſe per quam omnes alienationes Eccleſiaſticas inhibuimus. Sed poſtea alia lege proſpeximus quatinus liceat pro ſolutione* Eccleſias vel alias quæ piis domibus deputatæ ſunt, perſoluere. Sed & hoc in noſtra venit memoria quod Martino viro ſanctiſſimo Epiſcopo * Clinate ciuitatis, formam & ante legem noſtram dedimus prohibentem eum Eccleſiaſticas res vendere, ne qui ex potentioribus neceſſitatem ei inponant ſecundum ſuum propoſitum res Eccleſiaſticas alienare. Sed & in noſtra venit memoria alia res quam pro diuinis fecimus vaſis, pro quibus omnibus abdicauimus ne cui liceat ſacroſancta vaſa vel venundare, vel obligare, niſi tantummodo in redemptionem captiuorum: quia animæ redemptio aliis omnibus rebus precioſior eſt. Sed hæc quidē antea. Subſecuta ſunt quæ * nam ratione neceſſaria nobis fuit ad preſentis legis memoriā. Venit etenim in preſenti memoratus ſanctiſſimus vir in hanc ſanctiſſimam ciuitatem, & edocuit nos multos terras ſine reditu, vel domunculas, vel vineas relinquere ad redemptionem captiuornm, vel pauperum alimonias, & alienatione prohibita memoratos actus, licet piiſſimi ſint, attamen inhiberi, competens ſibi permitti per

legem hoc facere. Sancimus itaque ſi quis reliquerit ad redemptionem captiuorum, vel pauperum alimonias, res immobiles, ſi quidem certus reditus eſt ex relictis rebus colligendus, manere legatum, vel hereditatem, vel donationem, nulla alienatione mutilanda, cum poſſit ex reditibus redemptio vel ſuſtentatio fieri. Si autem vel certus reditus non eſt, vel domus pene diruta & longe ab Eccleſia poſita, vel vineæ quarum fructus non ſemper ſimiles ſed varij colliguntur, & incurſionibus forſitan Barbaricis dediti, in his tantummodo ſpeciebus permittimus vēditionem hac ſpeciali lege in memorata prouincia fieri, ſi tamen domus intra fines Eccleſiæ vel vineæ iuxta muros ciuitatis minime poſitæ ſint: ita vt in venditionis inſtrumento ipſa verba teſtatoris exprimantur, vt ei placuit venditionem fieri, & redemptionem ex his captiuorum vel alimonias pauperum celebrari. Et ſi hoc ita ſubſecutum fuerit, habeat venditio firmitatem, liceat ſine metu alterius legis, & Oeconomis Eccleſiaſticis, & viro ſanctiſſimo Epiſcopo vendere, & emptoribus habere eaſdem res firmo iure. Habebunt autem Dei omnipotentis crimen œconomi Eccleſiæ, ſi pretia quæ acceperint in aliam cauſam conſumpſerint, licet piiſſima ſit, & non in prædictas duas tantummodo cauſas, ad imitationem legis quæ ſuper ſacroſanctis vaſis alienandis lata eſt. Sic etenim venditio neceſſaria procedat, ne actus piiſſimi exinde fraudentur, & animæ hominum inde pereant: cum & terrarum poſſeſſio & rerum immobilium non talem habeat

curam, nec ita ſit neceſſaria vt captiuorũ redemptio & vita egentium, quæ & animas ſaluant, & Deo omnipotenti placabiles ſunt. Grauitas itaque tua quæ per hanc ſpecialem legem noſtra decreuit æternitas, tam effectu mancipare quam obſeruare procuret. *

* *

*

DE CONSILIARIIS DN. IVLIANI ANT. DICTATVM.

SI emerſerit de clericis, vel monachis, vel aſcetriis, ſiue de conditione eorum, ſiue de ſubſtantiis, ſiue de alienatione, ſiue de legitima portione, ſiue de debita liberis eorum vel aliis quibuſdam perſonis, ſiue de accuſatione, vel ſententiis, vel ſportulis, vel apud quem litigare debeant, vel de conſecratione eorum, * Item de Epiſcopis ſi qua emerſerit quæſtio lege in Nouellis Conſt. relatam cuius initium eſt De priuilegiis, & eſt circa c x x. Conſt. Sin autem de rebus Eccleſiaſticis, vel alienatione, vel emphiteuſi, vel conductione quærere volueris, lege iterum Nouellas duas cõſtitutiones circa c x. relatas. * * Si autem quæratur apud te de cuſtode de poſſeſsione, lege in III. libro Cod. Titulo x v i i i i. & præſertim i i. eius Conſtit. Sin autem de dilatationibus quæ de-

beant præſtari his a quibus probatio exigitur lege libro. III.Cod.Tit.XVIII. Si autem de curialibus quæris vel de alienatione, vel de legitima portione quæ debeat curiæ & publico præſtari, lege lib. X. Titulo competenti ſubiectas conſtitutiones. Lege autem & poſt Codicem Nouellas, Conſtitutiones vna quidem cuius inſcriptio eſt De nouem vnciis, & eſt circa XI. conſtitut.altera autem quæ de naturalibus filiis loquitur,& eſt circa LXXX conſtitutionem.Habes autem & alias duas conſtitutiones quæ de curialibus loquuntur,& ſunt circa C. Conſtitut. Si autem de teſtium productione quæras, lege libro IIII.Cod. tit.XX.& libro XXII.Digeſt.Titulo. V. De teſtibus, & in Nouellis eam conſtitutionem quæ inſcripta eſt,de teſtibus.Non prætermittas autem nec conſtitutioně prælatam in Nouellis in qua plura dicta ſunt de teſtibus, & de inſtrumentis admittendis, cuius inſcriptio eſt de inſtrumentis, & eſt circa LXX.cõſtitutionem.Quod ſi apud te quæſitũ fuerit de teſtibus hereticis,lege in libro I. Cod. Tit.V.conſtitutionem vltimam.Leges autem & circa LX. Conſt. Nouellarum. Iuuenies quod heretici de curiali conditione omnimodo poſſunt teſtimonium dicere. Frequenter autem legere debes Tit. de probationibus in lib. IIII. Cod. & libro XXII. Digeſtorum relatum.Sed & Titulum de quæſtionibus in lib. XLVIII. Digeſtorum poſitum. Cotidie autem legendus tibi eſt lib.VIII.Cod. propter criminales diſcuſſiones,& maxime Titulo de cuſtodia & exhibitione reorum, in quo eſt Græca conſtitu-

tio quæ de temporibus loquitur intra quæ oportet criminales exilij cauſa mitti, quando hac ſunt coercitione digni. Quod ſi de fiſcalibus vel tributis emerſerit quæſtio, inuenies in lib. x. Cod. a primo Tit. vſque ad * aliut complures Titulos. Si autem de patrimoniali capitulo aliquid emerſerit, lege in primo libro Cod. & libro x I. competente Titulo lib. I. Digeſtorum. Lege autem diligenter & Tit. de officio Præſidis tam in libro primo Protorum quã in libro primo Cod. relatum. Quod ſi de religione quæratur apud te & de hereticis, legere debes quinto titulo libro primo Cod. & alios plures Titulos poſt eum poſitos. Quæ autem pertinent ad querellam, Conſtitut. circa c v. Nouellarum relatam. Lege autem & aliam inter Nouellas conſtitut. cuius inſcriptio eſt de diuerſis capitulis. ibi inuenies quod hodie non cogitur teſtator ſua manu heredum nomina ſcribere. Lege autem & Conſtit. Nouellam, quæ innouauit agnatorũ & cognatorũ iura, & ab inteſtato ſucceſſiones formauit, quæ eſt relata circa c v. cõſtit. Lege autẽ & de nuptiis Nouell. Conſt. frequenter, & duas conſtit. in Nouellis poſitas de repudiis & adulteriis, quæ ſunt circa finẽ Nouellarum. Omni autem modo lege Tit. I. lib. x I I I. Digeſtorum. Nã ibi de re iudicata & de interlocutionibus inuenies. De compromiſſariis autem ſiue arbitris, inuenies in lib. I I I I. Protorum, & in libro ſecundo Cod. circa finem eorum librorum titulos competentes. De adſcriptitiis autem inuenies lib. x I. Codicis Tit. de colonis cenſitis, & alios complures tales titulos tam

de colonis priuatorum,quam de tamiacis,&ſimilibus. Si quæſitum fuerit apud te hoc quod natum eſt quem ſequatur vel cuius ſit conditionis, quære ea quæ cum legibus * Perlege autem & de nuptiis Conſtit. in Nouellis in qua plura inuenies de dote & de nuptiali donatione.Et frequenter legenda eſt tibi eadem conſtitutio.Alias enim inſcriptiones reliquarum conſtitutionum legere debes.Ex his enim per coniecturam capias quid innouatum eſt in nuptiis *cauſis.Lege autem & primam conſtitut. Nouell.in qua de legatis & de lege Falcidia & de inuentario & alia vtiliſſima plura relata ſunt. Lege autem & in libro vi Cod. conſtit. De iure patronatus, & conſtit. ſub titulo de Caducis tollendis. Conſtit.de inuentario ſub Tit.de iure deliberandi,vltima Latina ad Senatum:& conſtitut.de incertis perſonis ſub Titulo competenti : qui omnes Tituli in vi lib. Cod. relati ſunt plurima & vtiliſſima continentes. Quod ſi quæratur * auo forte ad abſentem cõdemnare vel alio modo prægrauare,legenda erunt conſtitutio in primo Titulo tertii lib. Cod. relata e noſtri principis conſtitut. De iureiurando autem ſi quando fuerit quæſitum, debet legere primo Tit. IIII. Cod. lib. Legere autem debet & in lib. VII. Cod. De re iudicata & diuerſis ſententiis & interlocutionibus Tit.competẽtes. De Emphiteuſi autem & de conductionibus inuenies lib. IIII. Cod. vltimum & penultimum. In his autem titulis non prætermittas illam pulcherrimam legem qua cauetur licere intra annum ſine pœna a contractu in condu-

ctionibus recedere. Lege autem conſtit. inter Nouellas relatam de mandatoribus & fideiuſſoribus & de duobus reis promittendi. Quod ſi de numerata pecunia quæſitio emergat, lege competentem Tit. in lib.IIII. Cod. & Nouellam conſtitutionem poſt Codicem poſitam De dote cauta & nō numerata. Non lateat vero te quod Eccleſiis quadraginta annorum præſcriptio opponitur, vt cauetur conſtit. circa centeſimam Nouellarum poſita. Eccleſiæ Romanæ autem centum annorum præſcriptio obiicitur, vt eſt relatum in lib.I.Cod. Tit. de rebus Eccleſiaſticis conſtit. principis noſtri: & quod ciuitas pupilli ſiue adoleſcentis locum obtineat, quod frequēter quidem dicitur, vbi autem relatum eſt, ignoratur. Eſt autem poſitum in lib. II. Cod. Tit. IIII. conſt. IIII. De ordine autem edictorum ſiue per emptorii ſiue aliorum, & de præconum vocibus abſentes* cum poſt litis conteſtationem inuenies, in libro primo de Iudiciis, titulo primo circa media loca Tit. I. Sin autem actor intentionem ſuam deſeruerit, quid iuris ſit, in Nouell. conſt. poſt Codicem promulgatum inuenies circa CV. Conſtitut.

EXPLICIT DE CONSILIARIIS FELICITER

ITEM COLLECTIO DOMINI IVLIANI ANTECENSORIS.

TVTORES, vel diuiſam tutelam adminiſtrant, vel indiuiſam conmuniter gerunt. Et ſi quidem diuiſa eſt ſiue a teſtatore ſiue a iudice, vnuſquiſque

pro ſua adminiſtratione tenetur: niſi forte aut cum oportebat contutores remouere vt ſuſpectum * homini, non remouit aut tardius remouit. Quod ſi ipſi inter ſe diuiſerunt tutelam, tunc adſimilantur eis qui cõmuniter adminiſtrationẽ geſſerunt. & ita relatum eſt in lib.v.Cod. Tit. L I I I. conſt. ſecunda. Si autem indiuiſa tutela ſit, diſtinguitur: & interea dicendum eſt facultatem habere pupillum & in ſolidum quem voluerit tutorum ſuorum eligere. Si tamen rem de qua agitur omnes geſſerunt, ſed ſiquidem omnes ſoluendo ſint litis conteſtatæ tempore, diuiditur inter eos actio: ſi autem quidam eorum eo tempore ſoluendo non ſint, onera eorum hi qui ſoluendo ſunt, recipiunt. Sed ſi quidem ex negligentia communi vel eorum tantum culpa qui ſoluendo non ſunt, condemnati fuerint idonei tutores, ceduntur eis actiones pupilli, vel habebunt vtilem actionem aduerſus cõtutores ſuos. Quod ſi ob dolum communem condemnati fuerint, nulla eis ceſſio vel opitulatio datur. In tantum autem idoneis contutoribus conſtitutis, alii tutores ob culpam communem non condemnantur inſolidum, vt etiam magiſtratus municipales & fideiuſſores neceſſe ſit ante eos conueniri, ſi ſoluendo ſint. tunc enim vltimæ perſonæ publicæ * cum querella pupilli in eo ſit, quod non remoti fuerint tutores vt ſuſpecti, vel quod ſatiſdatio exacta non ſit. Et hæc omnia manifeſtiſſime dicta ſunt lib. x x v I. Tit. I I I. Digeſtorum. Primo hæc ſi omnes rem de qua agitur, adminiſtrauerint. Quod ſi quidam geſſerunt,

quidam

quidam nō,ſiquidem ex neglegentia obligati ſunt, ſiquidem ſoluendo erant hi qui adminiſtrauerunt eo tempore quo depoſuerunt tutelam, poſtea autē ad egeſtatem peruenerunt,ſi quidem per pupillum hoc factum eſt, ad eum non ad tutores ipſius periculum pertinebit,vt relatum eſt in prima Cōſt. Tit. L I I. lib. v. Cod. Quod ſi nihil per eum factum eſt, interea oportet eum qui adminiſtrauit, conueniri, ita etſi ſoluendo eſſe dicatur. ſed nihilominus euētus ei qui non adminiſtrauit,periclitatur.& ita relatum eſt in vltima Conſtit. eiuſdem Tit. Hæc ſi ob neglegentiam accuſatur tutor.Si autem ob dolum, aut de lata culpa, tunc adſimilantur hi qui non adminiſtrauerunt eis qui communiter indiuiſam tutelam geſſerunt, vt eſt relatum libro v. Cod. Tit. L I I. Conſt.I I.Dico autem non adminiſtraſſe tutelam & eum qui rem de qua agitur non adminiſtrauit.nam quantum ad eam rem,non inmiſcuit ſe adminiſtrationi.Hæc ante condemnationem. Quod ſi contra omnes tutores condemnatio prolata eſt,tunc diuiditur quantitas aduerſus omnes æqualiter, & vno non idoneo inuento,aliis periculum non inminet, vt eſt relatum in lib.v I I.Cod.Tit.v.Conſt.ſecūda. Quod ſi heredibus tutorum vel curatorum quæſtio emerſerit,lege L I I I I. Tit. lib. v. Cod. nam ibi pleniſſime de his atque manifeſtiſſime expoſitum eſt. Secundum eas diſtinctinoes oportet nos eas quæ videntur eſſe contrarietates diſcernere.

EXPLICIT.

PETRI PITHOEI I.C.

NOTAE.

INAVDIERAM equidem antea fuiſſe ex priſcis ſcriptoribus aliquem qui cum Moyſis legibus Romanas contuliſſet: ac memini Io. Tilium antiquæ eruditionis hominem, cum de veterum Iuriſcóſultorum reliquiis ſermo eſſet, narrare ſolitum, habuiſſe aliquando ſe eius operis fragmenta pauca, quibus ille Licinnij Rufini nomen tribuebat, an ex coniectura, an potius ex veteris libri fide non ſatis ſcio. Illud affirmare liquet quæ nunc damus ex antiquiſſima Sequanorum aut Mandubiorum potius bibliotheca in qua per annos octingẽtos & amplius latuerunt, non eſſe Licinnii Rufini cuius nomine ad Iulium Paulum in libris noſtris cóſultatio inſcripta eſt: ac, vt quod ſentio, dicam, non fuit tanti hæc collectio quæ aut Licinnii aut Iuriſconſulti alicuius paulo clarioris ingenium & acumen deſideraret. Tota illa operæ fuit, ſed eius operæ cuius precium iniuria temporis ſic incendit, vt iam nihil fortaſſe hoc genere tanti videatur. Nam vt concedamus plures veteris iuris P. R. regulas vnius Vlpiani Titulis contineri, ſane & illi præterquam quod ab his noſtris nomen ſuum parteſque mutuentur, vnius, vt ita dicam, genii notioniſque ſunt, nec tam perſpicue repræſentant quid Tribonianus quid collegæ in excerpendis digerendiſque & huius & aliorum ſcriptis ſibi conceſſerint. Qua de re in eo tractatu quem de libris vtriuſque iuris pridẽ delineauimus, plenius diſſeremus. Nunc de collectore huius libelli, cuius nomen titulumque exemplar ipſum prioribus duabus paginis purum nó prætulit, hoc tantum dicere poſſumus, videri eum Theodoſii iunioris temporibus vixiſſe, & poſt conſulatum quidem ipſius XV. quo demum Codex editus legitur, ex quo hic conſtitutionem retulit vnam, non omiſſurus, vt veriſimile eſt, de homicidio non voluntario Valentiniani ſingularem legem ſi tũ quoque edita, aut in certum Nouellarum corpus redacta fuiſſet. Sed de re incerta nihil temere affirmare velim. Illud potius mirer, cur hic idem illam de impudicis legem non ex Præfecturæ Vrbanæ ſcriniis, ſed ex Theodoſiano Cod. pleniorem recitat quam hodie in corpore ipſo extet quod hac quidem parte pro integro eiuſdem Tilii beneficio hactenus habuimus. Cæterum quod ad nos attinet, in horum editione veteris libri ſcripturam bona fide expreſſimus, retentis etiam leuioribus mendis ſi quæ varias coniecturas reciperent, quibus ne in ora quidem exemplaris locum dedimus vt ſua cuique libera diuinatio liberaque

eſſet iudicium. Quæ inter exſcribendum relegendumque occurrerant, in hunc locum reiecimus vnde facile exturbari poſſent. Nam hunc quidem agrum pro dignitate purgare atque excolere, hominis eſt & otio abundantis, & veteris Iuris P. R. cognitione inſtructiſſimi,

Nobis non licet eſſe tam beatis.

AD TITVLVM I.

Si quis perc.) Extat lib. 4. Moyſis, qui Numerorum inſcribitur cap. 35. Sed quanam ſacrorum librorum interpretatione hic collector vſus ſit, nondum mihi ſatis liquet. Sane quidem plures hodieque extant in vetuſtioribus archiuis, quarum, vt Auguſtini verbis dicam, infinita eſt varietas.

Aliquod vas.) Hoc nomine poſteriorum temporum ſcriptores, omnes fere res complexi ſunt quæ nobis inter mobiles atque inſtrumenta domus numerantur. Sed & veteres in re militari inter contubernia vſurparũt, vnde & Vaſa conclamare, & Conuaſare apud eos legimus.

Sub. Tit. ad Leg. Corn.) Extat inter receptas Pauli ſententias ſub Tit. 23. lib. 5. ad quem etiam non erit fortaſſis alienum hoc loco monere duas priores ſententias de circumciſis pertinere, quæ tamen hactenus ſub alieno Titulo aberrarunt, vt & alia multa eiuſdem operis.

Vt is Prætor iudexue) Veteris exemplaris ſcriptura hæc fuit: *vt is Prætor iudexue quæſtionis cui ſortem obuenerit quæſtio de ſicariis eius quod in urbe Romæ propriis mille paſſus factus ſit Vtique erat cum iudicibus cui ei ex legem ſortem ob.* in quam quid & cur nobis permiſerimus apertũ eſt. Auctorẽ præterea habuimꝰ M. Tulliũ, cuius hæc ſunt in oratione pro Cluentio: *Iubet, inquit, lex ea, qua lege hæc quæſtio cõſtituta eſt, iudicẽ quæſtionis, hoc eſt Q. Voconiũ, cũ his iudicibus qui ei obuenerint (vos appellat, iudices) quærere de veneno. In quem quærere? infinitum eſt, quicunque fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit. Quid eadem lex ſtatim adiũgit? Recita. Deque eius capite quærito.* Loquitur vero de quæſtione veneficii quæ eundem habuit auctorem & eadem rogatione comprehenſa fuiſſe videatur ſed diuerſis capitibus vt hic locus arguit & l. 3. D. ad l. Cor. de ſic. quam etiam ob cauſam ſæpius hæc iudicia diſtinguntur tanquam ex diuerſis legibus vt in l. 3. D. de bon. damnat. & apud Martialem eo loco, *Non de vi, neque cæde, nec veneno.* Et ſane diuerſos habuiſſe iudices diuerſoſque Prætores veriſimile eſt. Idque Ciceronis verba plane confirmant, ſi coniungantur cum præcedentibus huiuſmodi, *Opinor hæc omnia lege fieri, totumque hoc iudicium quaſi mente quadam regi legis & adminiſtrari. Quid ergo eſt? hæc quæſtio ſola ita gubernatur? Quid M. Plætorii & C. Flaminii inter ſicarios? Quid C. Orchinii peculatus? Quid mea de pecuniis repetundis? Quid aliæ quæſtiones?* Vnde fortaſſe non immerito quis ſuſpicetur in l. 2. §. capta. D. de orig. iur. quod in Pandectis Florentinis deeſſe videtur ſic potius eſſe ſupplendum, *Deinde Cornelius Sylla quæſtiones publicas conſtituit, veluti de falſo,*

de parricidio, de ſicariis, de veneficiis, & Prætores quatuor ad[illegible]cit. nam iniuriarum quidem iudicium ex lege Cornelia inter priuata ab auctori[illegible] noſtris perpetuo relatum eſt l. 2. & vlt. C de iniuriis. vt pote quod & ciuiliter moueri poſſit: & in l. Prætor. §. 1. D. de iniur. Cornelia non de iniuriis, ſed de ſicariis potius exaudienda eſt, vt & in l 23 § ſi dolo. [illegible] leg. Aquil. Nec tamen inficior ex lege Cornelia iniuriarum ſer[illegible] reum non recipi, ſed duriore pœna extraordinem affici, & quod ad ſer[illegible]uos attinet excedere eam quæſtionem quodam genere priuatæ [illegible]dum l. 12. §. vlt. D. de accuſat. Ideoque cum de ſeruo ageretur in l. [illegible] D. Si ex nox. cauſ. ag hæc recte Vlpianus ſic coniunxit, *Capitalium a[illegible]num iniuriarumque nomine.* Sed hæc aliena nec huius loci quæſtio e[illegible], & vereor ne iam etiam notarum modum exceſſerim. Illud tamen a[illegible] liceat eſſe hoc exemplum aliud exercitionis publici iudicij lege de leg[illegible]tæ ad l. 1. D. de offic. eius cui mand. eſt iuriſd.

Qui et ſorte ob.) Olim ſorte ductos iudices notius eſt quam vt pro[illegible]one indigeat. Inde & ſubſortitorum nomẽ de iis qui occuparorum [illegible]gebantur officio, vt Seruius ſcribit in lib. 111. Georg. apud quem [illegible] vulgo male legitur, *ſubſtituti.*

Propius mille paſſus) Intra primum ab vrbe lapidem. Si vltra ipſum lapidem, egreſſum eſt Prætoris notionem, vt Vlp. dixit in l. 1. §. initio D de off. P. V.

Relatis) Hæc ſunt collectoris, quæ ideo forma literarum a ceteris diſtingui voluimus, vt & reliqua omnia quæ illius eſſe viſa ſunt.

Coercet compeſc it) vet. *coerci compeſci.* & paulo poſt, *pertinet ire hæc,*

Vt & ad ſeruum & peregrinum) Cicero pro Cluentio, *Vbi omnes mortales alligat lex, ita loquitur, qui fecit, fecerit, omnes viri, mulieres, liberi, ſerui, in iudicium vocantur.* Omnibus legibus ſerui rei fiunt, quarum pœna in ſeruos cadere poteſt l. 12. §. vlt. D. de accuſat. in ſeruos etiam admiſſa delicta legibus vindicantur, adeo vt & ipſi ſeruo non ad ſugillationem domini facta iniuria legib. inulta non relinquatur l. Item apud Labeonem. §. ſi quis. D. de iniur. l. 6. D. ad l. Iul. de adulr. Et tamen illud etiam verum eſt quod & Fabius lib. v 1. vſurpauit, ad exules, ad ſeruos, ad peregrinos nullam legem pertinere. Sed hæc ex mente verbiſque legum diiudicanda ſunt, & potiſſimum quidem ex ſubiecta materia. Peregrinus manumittens ſeruum nõ potuit Latinum facere. Cur ita? quia lex Iunia quæ Latinorum genus induxit, ad peregrinos non pertinet. Prætor tamen non permittebat ita manumiſſum ſeruire, niſi aliter lege peregrina cautum eſſet. Hoc ſcripſerat Iurecõſultus quidam, ſiue is Vlpianus fuit, ſeu Gaius, ſeu quis alius, in libro regularũ, cuius ego n[illegible] fragmentum magna parte erui ex veteri Gloſſario Cl. Puteani viri [illegible]ctiſſimæ eruditionis & iudicii recti, a quo non fruſtra multis boni[illegible] a[illegible]ctoribus ſalutem dicere auſim. Quod de peregrino diximus forta[illegible] ad deportatum non male trahetur l. 2. D. de interdict & relegar.

Si autem) Extat apud Moyſem eo loco quem ſupra notauimus. extat & de eadem re Nouella Conſtitutio Valentiniani, qua fere vtimur. Addatur & Numę lex ex vetuſtiſſimo Seruii exemplari ad illud Virgil. Egl. 4. *Ipſe ſed in pratis aries. Sane*, inquit, *in Numæ legib. cautum eſt vt ſi quis inprudens hominem occidiſſet pro capite occiſi & natis eius in concione offerret arietem. Ergo hic bene videtur arieti dignitatem dare, dicendo ipſe, qui oblatus homicidam crimine homicidij poſſit exſoluere.* De eo qui ſciens hominem occidit, extat eiuſdem Numæ lex apud Sex. Pomp. in Parricida. Sed placet etiam Philonis locus ex lib. 1. de vita Moyſis, ὁ κτείνων, inquit, ἄνθρωπον εἰ καὶ δικαίως καὶ ἀμυνόμενος, καὶ βιασθεὶς ὑπαίτιος εἶναι δοκεῖ διὰ τὴν ἀνωτάτω καὶ κοινὴν συγγένειαν. Placet & ille Plutarchi ex Cauſalibus, in quo rationem inquirens cur non niſi ſacramento adacti militent, πότερον ὅτι, inquit, τὴν ἀναγκὴν μόνην ἐξουσίαν εἶναι δεῖ τῷ ἀτελεῖ ἄνθρωπον, ὁ δὲ ἄνευ νόμου καὶ προστάγματος τοῦτο ποιῶν, ἀνδροφόνος ἐστίν.

Reſcripto Hadriani) Refertur & hoc reſcriptum in l. 1. §. Diuus D. ad Leg. Corn. de ſic. quem cum hoc contuliſſe non inutile erit.

Vt homicidam ſeruum) Franciſcus Pithœus frater meus, cuius ego ingenuis virtutibus digna ex aliis audire malo quam ipſe dicere, putat hunc locum ſic emendari poſſe: *vt homicidii reum ſupplicio maiore iubere adfici.* niſi qui ita malit, *vt homicidam ſeruum ſupplicio maiore.* Certum eſt enim ex perſona delinquentis vt crimen, ita pœnam augeri.

Qui hominem) Reliqua fuit prior pars apud Paulum lib. v. Sent. Titu xxiii.

Conſilium.) Paterculus, *Facta*, inquit, *maiores noſtri ad conſiliũ dirigebant.* Seneca de Tranquil. lib. 11. *Poteſt euenire vt faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam, tanquã ſi quis rem cum e villa mea ſubripuit, in domo mea ponat, ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Poteſt aliquis nocens geri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non ſit. Aliquis mihi venenum dedit, ſed vim ſuam mixtum cibo perdidit: venenum illud dando ſcelere ſe obligauit etiam ſi non nocuit. Non minus latro eſt cuius telum oppoſita veſte eluſum eſt. Omnia ſcelera & ante effectum* (ſic legendum) *operis quantum culpæ ſatis eſt, perfecta ſunt.* Seruius ad illud Virgil. ex lib. vi. *Auſi omnes immane nefas, Secundum Romanorum morem dicit, quo non tantum exitus punitur, ſed voluntas.* Sic & Impp. in l. 1. C. Th. de ambitu πρωθύστερον ἐλλιπτικῶς, *Pari ſorte leges ſcelus quam ſceleris puniunt voluntatem.* Sane in rebus non vſque adeo turpibus etiam factum exigitur l. 1. §. beſtias. D. de poſtulando. l. 18. D. de pœnis. quæ pertinet ad edictũ Quod quiſque iuris, non ad publica iudicia. Itaque oratoriè magis quam iuridicè ab his ad illa M. Cato pro Rhodienſibus argumentatus eſt apud Gell. lib. 7. cap. 3.

Caſu teli) fuga teli magis quam iactu vt olim in exceptionibus ſcribi ſolitum M. Tullius auctor eſt.

Quod ſi in rixa) Extat in l. vlt. D. ad leg. Corn. de ſicar. ex qua fortaſſe hic quoque non male ita legetur, *ictus quoque ipſos*. Cætera cur à Triboniano prætermiſſa ſint, non eſt obſcurum.

Frater veſter) Ex hoc Antonini reſcripto & eo quod proxime ſequitur, Gordiani, confecta eſt à Triboniano l. 1. C. ad leg. Corn. de ſicar.

Lætouis) Pro Læto II. id eſt iterum conſule. Nam bis quidem aut ter Conſul in notatione temporum non vſque adeo Latine dicitur. Et tamen ſæpe in veterib. libris ita ſcriptum memini.

Quod ſi dominum.) Quo hæc pertineant non video. Extat ſane reſcriptum quod ſequitur in l. 5. C. eod. tit. & hoc eſſe Diocletiani & Maximiani ſubſcriptio arguit.

Cum quidam) Leguntur & hæc in l. 4. §. 1. D. ad leg. Corn. de ſicar. At neque reſcripti neque cõſultationis verba adiecta ſunt, quib. in hoc genere quod ſciam elegantius nihil eſt.

In quinquennium) Ponitur & illa lex apud Rhetores vt imprudentis cædis damnatus quinquennali exilio multetur, vt apud Quintil. lib. 7. cap. 5. & Declam. 296. & 305.

Conſultationis) Vet. *conſolationis*, quomodo & in optimo Seruii exemplari ſcriptũ eſt eo loco lib. 3. Aeneid. *Augurium eſt exquiſita Deorum voluntas per conſolatiouem auium aut ſignorum*

Em) An hæc emiſſam conſultationem, an aliud quiddam ſignificent non ſatis ſcio. Illud fortaſſe fœlicius diuinaſſe videbor, iſta ſub finem quæ quis ſupereſſe putauerit (*vel res*) notas eſſe quæ veterem formulam contineant, Velim reſcribas: aut potius quando ad principem ſermo eſt, Velis reſcribere. Sic apud Plinium ſæpe, Rogo reſcribas, & infra Vellem mihi reſcribere.

Cognouit quod Clodius) Malim *cognoui*, & infra, *interdixi, decreui*, &c.

Dum ſago iactatur) Vet. *dum ſagu iactatur*. Sed iam notus eſt ex Suetonio & Martiale veterum ludus. Appellatio ipſa non vſque adeo fortaſſis nota quam ex veteri Gloſſario didici, in quo ita eſt. *Sagatio. σάγμος.*

Culpa Marii Euariſti) Veteris libri ſcriptura hæc eſt, *culpa manu Euariſti*, quam ideo adnotare libuit quod & hanc coniecturam reciperet, *culpante manu Euariſti*. excuſa tamen magis placet.

Adque apparebat) huius loci ſententiam facile eſt mente concipere, verba ipſa ſanare difficile eſt.

Vrbe Italia prouinciæ Veticæ) Ant. Oiſelus meus, de cuius eruditione, iudicio, rerumque ac iuris prudentia ſingulari quicquid dixero minus erit, huic locum ſic emendat, *vrbe Italica prouinciæ Beticæ*, quod mihi quidem vſque adeo rectum videtur, vt ne probatione indigere exiſtimen, quando & Italicam Beticæ vrbem eſſe vt ex Ptolemæo cõſtat, & prouincia, atque adeo Italia & vrbe interdicere delicto grauius eſſet. Scio tamen non defuturos qui lectionem ſcriptam magis probent.

Recte Fgn. Taurine) Vet. *Recte & Taurine.*

Refert enim) Sunt igitur illa Diui Hadriani in l. 5. § vlt. D. de pœnis

vnde & hic lubentius ita legerim. *Et ſane diſtinctio hæc pœnam aut iuſtam prouocare debet.* Iuſta, id eſt legitima, alioqui iuſtitiam, quæ cum æquitate coniungitur non recte ſtricti iuris temperamento opponemus l.Placuit. C. de iudic.l. 31.§.1. D.depoſiti. Gratiæ fortaſſe rectius,vt in l.17 §.pen.D.ad leg.Iul.de adulter.

Rem facto quis) vet. ex. *rem pacto.* hoc vult, factum non ius.

Geret) Vet. ageret.Extat in l.pen §.1.D. ad leg Iul de vi publ.Sed nec moribus noſtris qui occidendi hominis cauſa telum gerit, homicidii pœna punitur:& hac parte lex Cornelia in vſu apud nos eſſe deſiit, vt poſteriorum temporum Doctores recte annotarunt.

AD TITVLVM II.

Si autem contenderint) Extat apud Moyſem Exod. x x i.

Homo foris) Vet. *fortis.*

Acceſſionis mercedem) *Ceſſationis.*hæc vero interpretationem recipiunt ex l. vlt.D. de his qui deie.vel effud & l.3. D.Si quadru paup.fec. dic.

Vlpianus libro regularis) Sic vetus exemp.Ego vero nō dubito quin & hæc ipſa & alia quadam huius Eclogæ ſint ex libro ſingulari Regularum Domitii Vlpiani,cui etiā antea ſemper adſcripſi titulos illos qui Io. Tilii immortali beneficio ante annos aliquot editi ſunt. Mouit me præter ſcribendi rationem,quod enim inPandectis noſtris duo tantum capita ex eo libro reliqua eſſent nempe x v i i. de teſtibus, & x x v. de obligat.& actionibus,illud quidem totidem verbis inter iſtos Titulos legitur,alterum cur non extet cauſa in promptu eſt, cum & titulus ipſe deſideretur,vt & alios plures non fruſtra deſiderari hæc collectio indicat,ex qua etiam quoſdam ſupplere,quoſdam rectius emendare eſt. Sunt igitur illi Tituli ex corpore non omnium Vlpiani ſcriptorum, ſed ex corpore libri ſingularis Regularū, vt & Aemilii Papiniani ſententia vnica ex ipſius corpore,id eſt ex libro ſingulari Reſponſorum collecta quæ tanquam purpuræ lumen centonen illum Gothicum in fronte deturpat magis quam honeſtat.

Iniuria ſiquidem) Hæc pertinent ad iniurias rerum, id eſt quæ re fiunt membro rupto vel oſſe fracto, & ad honorariam earum pœnam de qua in § pœna. Inſtit. de iniur.

Adque collegi) An *idque collegi ex facto*, quod verius eſt. Ex facto autem dicit quia de illis iniuriis loquitur quæ re fiunt, vt proxime monuimus.Nam & iniuriarum atrocitas ex aliis etiam circunſtantiis æſtimatur.

Papianus) Sic in vetuſtiſſimo exempl. conſtanti fide ſcriptum eſt. Sic & in Aniani Breuiario.Sane à Græcis non niſi Papianus ſcribi ſolet,& ab ipſo Iuſt.niano Nou.4.& 108.à Latinis freqnētius Papianus dicitur.

Per hominem) Certum eſt iure P.R.filiosfamilias noxæ dedi potuiſſe,

nec eos modò ſed & filias §. vlt. Inſt. de nox. act. Ea fuit patriæ poteſtatis auctoritas,quam & Papiniani temporibus eo vſque valuiſſe hic locus indicat. Cuius etiam iuris veſtigia quædam reliqua ſunt in Pandectis. Vnum hîc indicaſſe ſufficiat in l. 3. §. Si cum quis. D. de liber. hom. exhib. De his verò & illa circa propria ac differentia ſubtilitas, quam vt magnam Quintilianus proponit de addictis, ſeruine ſint an liberi. Ego quidem ſeruire vtroſque dixero, nec impari multum iure l. 33. & ſeqq. D. de nox. act. Neutros tamen ſeruos dixero,vt nec eum qui redemptus ab hoſtibus, redemptionis pretium nondum exſoluit. l. 2. C. de poſtlim. reuerſ. Sunt verò hæc inter ſe longe diuerſa & in ſeruis etiam ipſis ſæpe diſtinguntur. l. 27. §. de eo. D. ad l. Iul. de adult. l. 18. D. de nox. act. l. 24. de vſufr. leg. Nam & è contrario ſerui ſunt quidam reuera,nec tamen ſeruiunt: & aliud eſt liberum,aliud in libertate eſſe,vt recte Quintilianus differit declam. 340. & 342. Tanta eſt rerum verborúmque differentia in cauſis libertatis. Huiuſmodi ſunt iure nouo Coloni l. 1. de colon. Thrac. in legibus Langobard. & Aldii l. 4. de prohib. alien. ſer. & iure noſtro qui manus mortuæ dicuntur. Sed placet exemplum veteris iuris non vſquequaque vulgare, quod me docuit auctor ille Regularum, quem Puteano noſtro deberi dixi. Apud veteres inter amicos manumiſſi, ſeruiendi tantum metu dimittebãtur, manebant ſerui,& manumiſſores audebant eos in ſeruitutem denuo per vim ducere. Ideóque recte Maſſenio ſeruus apud Plautum in Menæch. inter amicos manumiſſus, *Meliore*, inquit, *opus eſt auſpicio liber perpetuo vt ſiem*. Interueniebat Prætor & non permittebat ſeruire. Poſtea habuerunt propriam quandam libertatem ex lege Iunia quæ exæquauit eos Latinis colonariis (quos ego ad nouum ius Latii refero. Nam & vetus fuiſſe aliud Seruius notat, & illæ ſingulares literæ apud Valerium Probum confirmant, C. L. P. R.) effecítque liberos, negato tamen vltimæ voluntatis arbitrio, vt Saluianus Timothei nomine ſcripſit lib 3. ad Eccleſ. cathol. & probat l. 1. C. Th. de petitione heredit. & Gaius lib. 1. Inſtit. qua de re alibi plenius. Ita poſt legem Iuniam inter amicos manumiſſi, nec ſeruiunt nec ſerui ſunt,ſed libertini, non iuſtæ tamẽ nec ſolidæ libertatis,vt & Seneca in lib. de beata vita ſignificat. denique ſeruorum liberi & liberorum ſunt ſpurii, vt ait l. 2. C. Th. ad S. C. Claud. Ergo vt ad rem redeam, liber homo noxæ deditus ſeruit,& ei adquirit qui deditum accepit. Verum ſi tantum adquiſierit quantũ damnum datum eſt,liberatur,cogitúrque is qui deditũ accepit, ipſum manumittere. cogitur autẽ à Prætore: ſed fiduciæ, inquit, iudicio non tenetur. Quid eſt hoc? An ſignificat fiduciæ iudicio nõ poſſe cogi manumittere, tanquam hoc ab initio quodammodo actum videatur per fidem taciti contractus,vt litis æſtimatione accepta deditum dimitteret: quemadmodum ſeruatur in eo qui ſuis nummis redimitur l. 3. D. de obſeq. parent. vel patron. præſtand. l. 4. §. 1. D. de manumiſſ.

ſed

ſed auxilio & officio Prætoris id fieri, vt de ſeruo Iuſtinian' paulo dilucidius ſcripſit in §.1. Inſtit. de nox. act. An vero quia manumiſsionẽ liberi hominis præcedit mancipatio, in qua fiducia interponi ſolet (ex parte quidem emptoris aut reuendendi remancipandíque, aut etiam interdum manumittendi, ex parte verò mancipantis de indemnitate fiduciarij ob impenſas ipſius actus, vel etiam ob actiones noxales, ceteraſque eius generis quibus alioqui ex perſona liberi hominis teneri poſſet) hoc potius Papinianus ſignificat eum qui ſibi noxæ deditum manumittit fiducia non teneri, quia non ſponte manumittit: vt nec alias qui facto alterius coactus vendit, de contractu teneri ſolet niſi ex ſuo facto l. 10. l. 22. D. de act. rer. amot? Sed hoc fortaſſe ſubtilius eſt. Illud non minus, An filiusfamil. ita manumiſſus, in patris naturalis poteſtatem recidat, ſiquidem legi XII. tab. trina mancipatione ſatisfactum non eſt. Nam ſane accepto pretio vendere non minus eſt quàm aut non defendere, aut noxæ dedere. & eſt quod hic filio magis ob noxiam imputetur. Ita fruſtra quæratur hoc caſu, an is qui noxæ deditum auxilio Prætoris manumittit, iura ſibi legitimæ ſucceſsionis adquirat. quod forſan non fruſtra quæri videretur in ceteris liberis, qui vna manumiſſione ſui iuris fiunt, ſi per omnia liberorũ hominum manumiſſores patronis exæquarentur, & non edicto Prætoris enumeratæ eſſent certæ perſonæ. Et hic profecto neque gratuitũ neque reuera beneficium præſtat, cum cogi poſsit, & nihil ampli' quam operã ſuam vel inuitus accommodat, quaſi pretio recepto ſartaque noxa l. vlt. D. de obſeq. parent. Hæc ſunt eius iuris quod ille apud Gellium cum lance & licio euanuiſſe dicit, cuius tamen cognitio quanti ſit momenti in ceteris partibus, ij demũ intelligunt qui riuis & caſtellis ita vtuntur vt fontes ipſos non negligant.

Rupiſſe) Extãt hæc in l. 24. §. rupiſſe. D. ad l. Aquil. ſed verbis aliquãtulum mutatis: ac vereor ne illa etiam quæ ſequũtur, (*Aquilia enim eas duntaxat ruptiones quæ damna dant, perſequitur* (ſic enim reponendum arbitror) nõ ſint Vlpiani. Sane nec ea collector hic agnouit, qui alioqui aut continua diuidere, aut diuiſa continuare non ſolet.

Paullus libro ſingulari) Quonam? De iniuriis. Sic ſequentia vtcunque ſuadent. Atqui nullus hoc titulo liber Paullo tribuitur in eo indice qui Pãdectis pręfixus eſt, in quo alij quidã notãtur ex quibus nihil deſumptum legimus. Et tamen hunc ipſum habuere compoſitores qui hæc ad verbum tranſtulerunt in ſuas Inſtitutiones ſub tit. De iniuriis, quem cum hoc loco confere cui libet, licet, & ex eo quod hic deeſt, ſupplere. Quod autem ſequitur, ſic fortaſſe non male reſtituetur, *Commune enim omni ei nomen iniuriæ eſt*, quod & Franciſco fratri chariſſimo ſuboluit.

Labeo) l. 15. D. de iniuriis.

Qui iniuriam) hæc ſunt verba legis ipſius XII. tab. in quæ ſibi quiſque pro arbitrio licere exiſtimet. Quod ſequitur de ſeruo & libero, valde corruptum obſcurumque eſt. Ego pertinere cenſeo ad illud legis caput.

patitur oſtendi, & precium cædis per quæſtorem ac tabulas publicas numerat? Et hæc omnia facit ille qui legem Corneliam tulit. Quæ poſteriora verba ſuadent vt apud Paterculum pro *Reipublicæ* legam non *Romani* (quis enim non hoc ſupereſſe videat?) ſed e *Publico*: vt reſpondeat illis, *per Quæſtorem & tabulas publicas*. Sed & paulo poſt ita legendum, *Nec tantum in eos qui contra arma tulerant, ſed in multos inſontes ſæuitum,* adeo perſpicuum eſt vt probatione non indigeat.

Qui autem iniuriæ in quid aget) Sic vet. malo *inquit*, vt ad Prætorem referatur. l. 7. D. eod.

Et taxationem) Eſſe hoc legum verbum Iuſtinianus dixit No. 82. Pertinet verò hic locus ad id quod idem ſcribit de æſtimatione iniuriarũ a Prætore permiſſa in §. pœna. Inſt. eod tit.

Quanti vadimonium) ſi quidem ſatiſdatio ipſa vel cautio iudicio ſiſti certam ſummam continet. nam & interdum ita vadimonium concipitur, *Quanti ea res erit*. de vadimonio etiam in actione iniuriarum locus eſt in l. ſi eum. §. qui iniuriarum. D. Si quis caut.

Vnam nominis ſuo re deſtinare) Non inficior ad hanc veterem ſcripturã propius ita legi poſſe, *Vnam nomini ſuo rem deſtinare*, ſed illud malim, *Vnam nomine ſuo rem deſignare*.

Non vocem agentis) Vocatio in ius actionis editionem præceſsit, ſequuta eſt ipſa actio litiſque conteſtatio. Immo & in iure ad album plerunque actio edi ſolebat. Itaque rectè Iuſtinianus omnium actionum inſtituendarum principium ab ea parte edicti proficiſci ait, quæ eſt de in ius vocãdo. quem & ipſe ordinem in vetere iure digerendo religioſe ſequutus eſt.

Quod Auli) Hoc fuiſſe ſolẽne verbũ in formulis actionũ, & alii notarũt & hic loc⁹ integerrime probat. Sic & apud Fab. lib. 6. c. 8. *Colaphũ tibi ducã, & formulam ſcribam Quod caput durũ habeas*. Exẽpla ſunt ex libris noſtris pręter iam notata in l. 17. §. 1. D. de in rem verſ. l. 2. D. Quod iuſſ. l. 133. D. de verb. oblig. l. 21. § vlt. D. de negot geſt. l. 47. de ędilit. edict. l. vlt D. ſi quadru. paup. fe. di. l. 26. §. neque D. de nox act l. 1. §. an pater. D. de fur. l. 1. §. ſi is qui nauẽ, & l. 5. D. de exercit. act. Fuit & in exceptionũ formulis vſitatũ, Quod præiudicium non fiat, Quod metus cauſa. Inſt. de excep. Quod non vi l. 1. §. 1. & §. denique. l. 7. §. belliſſime. & §. ſeq. D. Quod vi aut clam. l. 1. § ſunt qui. D. Ne quid in loco publ. Quod facere poſſim l. 7. & l. 14 in fine D. de except. & infra Quod rem ſeſtertiorum &c. Sed & in conceptione ſtipulationum, Quod ego decẽ credidi. l. 47. D. de rei vind. l. 42. D. de fideiuſſ. l. 1. §. ſi manumiſero. D. Quar. rer. act. non dat. l. 8. §. 1. D. de pignerat. act. l. 122. §. Flauius. l. 135. §. Seia. de verb. oblig. l. 15. D. de acceptil. l. 58. D. de rei vindic. Quo pertinẽt & illa in teſtamentis quorum exemplum extat in l. 19. D. liberat. leg. Vnde & apud Ciceronem in orat. pro Quintio illa verba, *vt ſibi Quintus iudicatum ſolui ſatiſdat ex formula, Quod ab eo petat &c.* non modo ad actionis ſed & ad ſatiſdationis formulam referri poſſunt, & melius quidem quã ad edi-

ctum ipſum, quamuis conſtet ad exemplum etiam edicti actiones fere conceptas. Illud fortaſſe non vſque adeo obuium, in conceptione formularum non ſemper Caium Seiumque, aut Titium ac Mæuium, ſed & Agerium actoris, Nigridum rei nomen ſuſtinuiſſe. cuius moris in acceptilationis Aquilianę formula reliquię extant: & in l. tutor. §. 2. D. de vſur. Agerio Gaius Seius coniungitur. Sed de tota ea veteris iuris parte expectamus votis multis tractatum quem B. Briſſonius celeberrimum ingenium fori noſtri iampridem pollicetur, cui vtinam ea rerum prolatio tandem aliquando volenti eueniat, quam ſumma ipſius eruditio ingeniique ſingularis dexteritas merentur, & ſtudioſorũ vtilitas expoſtulat. *Mala)* Vet. *mola.*

Cauſa mortis) Hæc ſententia indicat iure P.R. non fuiſſe certum dierum numerum, ſed hoc totum quæſitoris & iudicum arbitrio permiſſum. Pertinet vero magis ad titulum proximum niſi quod de libero homine loquitur. Nouum vero nõ eſt in huiuſmodi eclogis eſſe quædam capita fugitiua: qualia multa in libris noſtris Doctor meus adnotauit, quib. & hęc addi poſſunt, l. 1. & 2. D. de ceſſ. bon. l. 3. D. Qui pet. tut. l. vlt. D. de loco publ. l. 4. C. de probat. Sane in l. abeo, in fi. D. de ſtatulib. quod ex Pactumeio Clemente traditur, ad titulum non ſatis pertinet, niſi ex priori dictione repetita ſyllaba cũ ſuperiorib. cõiũgatur hoc modo, *dediſſet: & Pactumeius Clemens &c.* At in l. 5. §. vtrũ D. ſi vſusfr. pet. quod Vlpianus adiecit *non ſeruitutem*, quamuis a propoſita quæſtione alienum ſit, ideo tamen adiectum eſt, ne ſententiã Iuliani de ſeruitute probaſſe videretur. quod alias fortaſſe amplius exponemus.

AD TIT. III.

Si quis) Exod. 21. hanc vero dierum interpretationem Cõſtãtinus ſuſtulit in l. 1. C. de emendat. ſeru. vt & Zeno in l. penult. C. de inceſt. nupt. à Moyſis lege nonnihil receſſiſſe videri poteſt.

Niſi id dolo fiat) Hoc igitur caſu reus erit domin⁹ homicidii: ſed punietur tanquam homicida ſerui, nõn ut homicida liberi hominis. Punietur autem ex lege Cornelia non ex plebiſcito.

Si dominus) Extat & in l. 2. D. de his qui ſunt ſui vel al. iur. & in Inſtit. mutatis etiam nonnullis, quæ nihil neceſſe putauimus ſingillatim notare.

Dominorum) Non fuerunt ante has Cõſtitutiones impunitę dominorum in ſeruos iniuriæ. Nam Seneca lib 3. de benef. *Poteſt,* inquit, *ſeruus dare beneficiũ domino ſi ab eo poteſt iniuriã accipere. Atqui de iniuriis dominorũ in ſeruos qui audiat poſitus eſt, qui & ſæuitiam, & libidinem, & in præbendis ad victum neceſſarius auaritiam compeſcat.* Lege quoque Petronia dominis poteſtas ablata eſt ſuo arbitratu ſeruos dandi ad depugnandas beſtias l. 11. §. vlt. D. ad l. Cornel. de ſic. Sed & apud Græcos ſeruorum fortunæ humaniter conſultum Athenæus eleganter oſtendit lib. 6. Dipn. cap. 7.

prolatis in ea rem Hyperidis, Lycurgi & Demoſthenis locis.

Infamiæ iniuria) Sic vet. & fortaſſe recte ſi ad impudicitiam referatur.

Fraudē fecerit) veluti ſi cū emptore Pact⁹ ſit vt ſeruū redhibeat. Theoph.

Diuus etiam Hadrianus) Spartianus in eius vita, *Seruos*, inquit, *a dominis occidi vetuit, eoſque iuſsit damnari per iudices ſi digni eſſent.* Diu⁹ etiam Marcus domino ſeruum accuſare permiſit vt Gaius notat lib. 1. Inſt. l. ſeruos. D. de accuſat. De ſeruorum vero criminibus cognoſcebat Romæ quidem Præfectus vrbi, in prouinciis Præſides, vt idem auctor eſt, & probat l.1.§.ſi quis ſeruum. & §.quod autem.D.de off.P.V.l.24 §.vlt. D. de pig act.l.9.D.de manumiſſ. ex quo etiam explicanda eſt l.1.in fi. D. de emendat. propinq.

Itaque & ipſe) Hic locus valde corruptus eſt, & fortaſſe non infeliter ita reſtituetur, *Itaque & ipſe curare debes iuſte ac temperate tuos tractare, vt & facile requirere eos poſsis, ne ſi apparuerit vel imparem te impendiis eſſe, vel atrociorem dominatione ſæuitiam exercere, neceſſe habeat Procos. V C. ne quid tumultuoſius contra accidat, præuenire te, & ex mea iam auctoritate ad alienandos eos compellere. Glabrione & Omullo Conss.* Cuius loci emendationem aliqua ex parte Nic. Fabri viri doctiſſimi atque optimi indicio acceptā referre non ingratum eſt.

Requirere) fugitiuos ſcilicet.

Ad alienandos) bonis conditionibus. itaque iuſto pretio vendere compelletur arg. l.4.§. 2. D. de in di addict. & de euictione cauere: quamuis alias nemo cogatur rem ſuo precio vendere, & qui inuitus vendit, de euictione nō promittat l.8.§.vlt. & l.ſeq.D.de act.rer.amot.l.35.§.petitor. l. 70.D.de rei vindic.

Gregor. lib. XVIIII.) Hic numerus mihi valde ſuſpectus eſt.

AD TIT. IIII.

Quicumque) Leuit.20.Deuteron. 22. Exod. 22.

Priorib⁹ legib plurib. abrogat.) An *derogat*, vt Vlp. dixit de lege Aquilia, an potius *obrogat*. Nā & ſic apud Liuiū vbi vulgo ſcriptū legitur l.9 *Et quia vbi duæ leges ſunt, ſemper antiquæ abrogat noua*, in vetuſtiſſ. exēplari ſcriptū lego, *obrogat*: & apud Lactant. lib.6. diu. Inſt. ſic Ciceronē ſcripſiſſe alias monuimus, *huic legi neque obrogari fas eſt, neque derogari ex ea aliquid licet, neque tota abrogari poteſt*. Verum reperio veteres quoque ita loquutos. Auctor libelli de viris illuſtrib. *Minutio*, inquit, *Rufo Trib. legibus ſuis abrogante*, & paulo poſt de Apuleio Saturnino, *huic legi multis nobilibus abrogantibus*. Ouid.2.de Triſtib. *Et nimium ſcriptis abrogat ille meis*. Sed Modeſtinus noſter longe apertius in l.102. D.de verb.ſignif. *Abrogatur legi cum prorſus tollitur*. Itaque veterem ſcripturam non temere violandam cenſeo: quamuis, vt verum fatear, & in illis Plinij locis obrogandi verbū lubentius repoſuerim.

Secundo vero) Hoc caput ſic reſtituo, *Secundo vero capite permittit patri, ſi in filia ſua quam in poteſtatem habet, aut in ea quæ eo auctore cum in poteſtate eſ-*

ſet viro in manum conuenerit adulterum domi ſuæ generiue ſui deprehenderit, inque eam rem ſocerum adhibuerit, vt is pater cũ adulterũ ſine fraude occidat, ita vt filiam in cõtinenti occidat. Quod ait, *inque eã rem ſocerũ adhibuerit*, videtur pertinere ad filiam quę eo auctore cum in poteſtate eſſet, viro in manũ conuenit. Cuius iuris quod iam in manum conuentio euanuiſſet, nulla ſunt, quod ſciam, in hoc tractatu apud Iuſtinianum veſtigia. Nam quod Vlpianus ait in l. 23. ſ. 1. D. eod. ad priorem illam capitis partem pertinere non videtur.

Ait, in poteſtatem) Sic. vet. atque ita etiam M. Tullium locutum Gellius auctor eſt lib. 1. cap. 7.

Sine fraude) Sine periculo, impune, vt ex iure Seruius notat, qui & illud addit ad XI. Æneid. in optimo libro meo, Fraudem veteres pœnã vocaſſe ab eo quod præcedit id quod ſequitur: citatque hoc M. Tullij ex Cornelianis, *Ne fraudi ſit ei qui populum ad concionem vocarit*. quod in editis exemplaribus fruſtra quæretur.

Inuidia autem) Sic vet. lib. Sed nemo non fateatur ſic potius ſcriptum à Paulo, *In vidua autem*. Quod ſi verum eſt, ſane fateamur in occiſionem filiæ viduæ patrem habuiſſe ius præcipuum, ſiquidem & hoc ius ſic recte exprimitur. At in accuſationẽ filiæ viduæ non habet pater ius præcipuum l. 22. §. 1. D. eod. Ius vero præcipuum in eo etiam eſt vt intra ſexaginta dies eius voluntas expectetur, nec ulli alii interea agendi poteſtas fiat l. 14. §. 2. D. eod. itemque vt iure patris accuſans non facile calũniæ pœnæ adficiatur. qua de re mox dicetur.

Auctoritate quoque) legi poteſt, *Auctoritate quoque paterna*, poteſt & ſic, *Auctoritate quoque legis patrem poſſe interficere vel Conſularem vel patronum ſuum ſi in filiam*. Pertinent vero hæc ad interpretationem eorum verborum *Eum adulterum*: circa quæ & idem olim ex ſententia legis quæſitum eſt. Sed verba ipſa conditionem adulteri non diſtingunt l. 24 §. 1. D. eod. tit. Papiniano quidem in patronum durum viſum eſt l. 38. §. penult. forſã quod ad ius mariti attinet, cui⁹ impetui & calori minus lex conceſſit quam paterni nominis pietati. Atque hæc quidem ita temperari poſſunt. Placet tamen Cl. Puteani coniectura qui hunc locũ ſic potius emendat, *Vel Conſularem vel Prætorium ſi eum in filiam adulterum deprehenderit*. Quod fortaſſe verius eſt.

Si ex interuallo) veteris libri ſcriptura hæc eſt *Sed interuallum filiam int. t. e. niſi perſequatur illum interfecerit. Continuationem enim animi videtur legis auctoritatem feciſſet*. Huc pertinet l. 23 §. vlt. & l. 32. D. eod. Auctoritatę legis dixit vt & Alexander in l. 4. C. eod. tit.

Secundum leges) Ex legis Iuliæ verbis quæ filiumfam. maritum ab eo qui ſui iuris eſt non ſeparant. l. 6. §. 2.

Auctoramento rogati) De auctoratis alibi diximus. Sed quæri poſſet vnde origo uerbi. Ego ad illud Plutarchi problema lubens refero cuius & ſuperius meminimus, vt ne viderentur priuato iure contra fas arma tractare, ſacramẽto quodã & religione in eã rem auctoratos eſſe

Quo loco & deditius) Si de libertino deditицio accipias,fruſtra adiectū videbitur.Ego deditium potius accipio liberū hominē noxæ deditum, cuius inter ſeruos & libertos media quædā conditio eſt.Et videnturveteres iuris auctores nomen ab eodē fonte ſic variaſſe ambiguitatis diſcernendæ gratia. Quod & in aliis factum Soſipater notauit in Grammaticis.

Diuum Marcum & Commodum)l.38.§.Impp.D.eod.tit.illud non erit alienum hoc loco annotare, quod Diui Marci & Commodi reſcriptum extat in l.14.D.de off. præſ. Diuis fratribus paſſim tribui,l.13.§ vlt.D. eod.& l.penult.D.de lege Pōp.de parricid.Nam & Verus Commodus dicebatur.ſed hic Commodus M.F.exaudiendus eſt.

Magnus Antoninus) Caracalla,qui corpore Alexandri Macedonis conſpecto Magnū atque Alexandrum ſeiuſsit appellari.

Pepercit) Sic & Vlpianus dixit ignoſci marito in l.3.§ ſi maritus.D. de SC.Silan.At ego à D.Pio vltimum quidem ſupplicium remiſſum,pœnam tamē inrogatam video, ſed molliorem d.l.38.& l.1.§.vlt.D.ad leg. Corn. de ſic.Et hoc quoque parcere atque ignoſcere eſt.Tandem vero ferrum maritis in omnes porrectum eſt Nouella conſt. Maioriani de adulteriis,quam & plerique omnes populi adprobarunt. Cuius iuris veſtigia quædam notaſſe memini inter ea fragmenta quæ Decretorū nomine Gratianus collegit 33.q.2.can.Inter.

Qui iure) Iure mariti ſine calumnia vir accuſare poteſt,l.37. D.de minorib. Notandum eſt quod ait. *poteſt* Nam & poteſt calumniæ pœna victus adfici.Et hoc eſt quod dicitur, Iure mariti accuſantem calumniæ periculum non euitare,&,ſine periculo calumnię non poſſe agere. l.4 § vlt.& l.3.D.ad leg.Iul.de ad.videlicet ſi euidens eorum calumnia apparuerit. Verū non facile ei hoc iure accuſanti calumniæ pœna irrogabitur,vt fit in eo qui iure publico accuſat l.15 §.lex.D.eod.l.2.C.Qui accuſar. non poſſ.Sic hæc διαφωνία temperanda eſt.

Sine calumniæ pœna) Calumniatoribus ſiue ex lege Remmia ſeu qua alia frontem inuri ſolitā conſtat. Sed quæ fuerit illa litera iam diu quæſitum eſt,de quo nihil habeo certius quā quod Iulianus in Antiochico ſic ſcribit, εἶτα, ὡς ἐκ τοῦ πώγωνός μου πλέκειν σχοίνια. καὶ ὅτι πολεμῶ τῷ χῖ· πόθος δὲ ὑμᾶς εἰσέρχεται τοῦ κάππα, καὶ ὑμῖν γε οἱ πολιοῦχοι τῆς δὲ τῆς πόλεως θεοὶ διπλοῦν δοῖεν, ὅτι θεὸς τοῦτο καὶ τὰς ἀστυγείτονας ἐσυκοφαντήσατε πόλεις ἱερὰς καὶ ὁμοδούλους ἐμοὶ. Quod ſiquis putet Gręcorū eſſe illud K, diſcat & veteres Romanos Kalumniam ſcripſiſſe non calumniam, & hac quoque litera pro ſingulari vſos cum idem ſignificare vellent. hoc & Terentius Scaurus,& Velius longus, & Diomedes de Orthographia tradidere. ſed apertius Iſidorus lib.1.Eth.de notis iuridicis diſſerēs,per duo K K calumniæ cauſa ſignificari ſcribit. Fabius quoque lib.1.Inſt.ipſam nominum notam eſſe ait. Et quando totus ille Fabii locus mirum in modum deformatus eſt, operæ precium fecero ſi hic eum integriorem adſcripſero. K,inquit, *& ipſa quorundam nominum nota eſt & Q. cuius ſimilis effectu ſpe-*

cieque (niſi quod paullulum à noſtris obliquatur) Kappa *apud* Græcos,*nunc tantum in numero manet,& noſtrarum vltima qua tam carere potuim⁹ quam vſi nõ quærimus.*Quæ ſi quis cum impreſsis conferat,facile intelliget quid nos in eis reſtituendis cum ex veterum librorum ſcriptura, tum ex non incertis cõiecturis prçſtiterimus.Sed quid vetat & Velii locum ex Puteani noſtri codice adiicere? Eſt enim ſane quam elegans,necdum,quod ſciam,integre à quoquam editus. Sic igitur Lõgus.*Hinc ſuperſunt ex multis* K. & C. & Q. *de quibus quæritur an ſcribentibus ſint neceſſariæ.& qui* K. *expellunt, notam dicunt eſſe magis quam literam,qua ſignificamus* Kalumniam, Kaput, *Kalendas.hac eadem nomen* Cato *notatur.non magis igitur in numero literarum eſſe oportet, quam illam notam* 7.*qua* Centuria, & *quam* Ɔ *conuerſum quo* Caia *ſignificatur: quod notæ genus videmus in monumentis,cum quis libertus mulieris oſtenditur.* Caias *enim generaliter aſpicis omnes mulieres accipere voluerunt.*Vbi pro *Catonis*, *Kæſonis* nomen ex Scauro reponendum eſt. Sed & illud, *Aſpicis*, vereor ne non pro *Auſpices* ſcriptum ſit. Pertinet enim is locus ad veterem nuptiarũ ritum quo auſpicib⁹ adhibitis Caius Caiam ducebat, & veriſimile eſt quod Plutarch. *ἐν αἰτίοις* ſcribit,*εἰσάγοντας τὴν νύμφην*,hæc verba præeuntes ſuggeſſiſſe *Vbi tu Caius ego Caia*, ad auſpices eſſe referendum. Sane Fabius cum de Caiæ nota idem tradidiſſet, ſubiecit, *Quia tam Caias vocitatas eſſe quam Caios ex nuptialibus ſacris apparet.*At nos iam paulo longius quã par fuit fortaſſe excucurriſſe videbimur. nulla tamen homini ſtudioſo diſcendi occaſio inportuna eſſe ſolet. & nobis hoc ſaltem luxu interdum genio indulſiſſe, condonabitur.

Vt libertinus) patronum ex lege Iulia publicorum iudiciorum l.8.in fine D. de accuſat. vel quemlibet ſi rem ſeſtertiorum triginta miliũ,aut filium non habeat, vt proximo reſponſo continetur.

Aut minor) Hoc eſt ex verbis legis ipſius Iuliæ de pudicitia l. 15. §. lex Iulia.D. eod.

Qui ſine connubio) Connubium eſt ius legitimi matrimonij, vt recte Seruius definit. Itaque cum peregrino cõnubium non eſt 1. Seneca lib. 4. de benefic. *Promiſi tibi filiam in marimonium: poſtea peregrinus apparuiſti. Non eſt mihi cum extraneo connubium.* Itaque iure mariti peregrinus non accuſat. ſed accuſat tamen iure quodam gentium ϗ *ἐξ ὁμολογίας*, vt Africanus eleganter ex Homero arguit in l. 13. §.1. D. eod. nec ei opponetur infamia, quæ alias iuſta fuit exceptio etiam in ciuilibus cauſis. §. vlt. Inſt. de except. non hæc, Quod libertinus rem HS XXX aut filium non habeat, quæ vna fuiſſe videtur ex illis præſcriptionibus legis Iuliæ de adulteriis & maritandis ordinibus, de quib. in l. 15. §. penult. D. hoc tit. aut fortaſſis etiam legis Iuliæ & Papiæ quod ad filium adtinet. Nam priuilegia liberorum ex illis fere ſunt legibus. l. 2. D. de minorib. Denique nulla præſcriptio obiicitur ſuam iniuriam vindicanti. Immo & hodie ceſſant omnia illa præſtigia verſuti iuris, vt ait l. 28. & l. 32. C. hoc tit. Eſt & de præſcriptionibus ex lege Iulia locus in l. 5. D. de accu-

ſat.

ſat. vbi hæc verba *Præſcriptione vtetur,* ſic accipio, vtetur exceptione mulier Ne in præiudicium ſeruus aut accuſetur aut torqueatur, l. 33. D. ad leg. Iul. de adult. in qua idem omnino reſcriptum referri exiſtimo. Cui conſequens eſt eo caſu à muliere nupta initium accuſationis fieri.

In vxorem adulterium) vet. ex. *adulterum*, male. Sane de ſponſa quæſtio eſt, quam ego ſic definio: In ſponſam adulterum iure mariti vindicari non poſſe ex lege Iulia quæ de vxore & nupta loquitur: Diui tamen Seuerus & Antoninus reſcripſerũt etiam hoc vindicandum, & ex hoc reſcripto quaſi ſponſa iure quoque præcipuo accuſatur, l. ſi vxor. §. Diui. iuncto §. ſi minor. in fine. D. ad leg. Iul. de adulter. Atque ita intelligenda videtur l. 9. C. eod. tit.

Papianus libro ſing. de adulter.) Hic liber continuit reſponſa quæ ad legem Iuliam de pudicitia pertinebant. Sed & alios Reſponſorum libros Papinianus ſcripſit de variis conſultis.

Aut eo auctore) vet. lib. *aut eum auctorem.* Ergo non qui iure præcipuo accuſare poteſt, & occidere poteſt. Sed nec qui occidendi ius habet, ius præcipuum in accuſationem habet, vt in vidua dictum eſt. Cæterum hic locus arguit, emancipatam filiam iure patris accuſari poſſe, quamuis vidua non poſſit. Scæuola tamen cum de iure patris ageret, eam poſuit quæ in poteſtatem eſſet l. 14. §. penult. verum in his quæ ſimul conſiſtere poſſunt, non qui vnum dicit & alterum tollit.

Cum patri lex Regia) Atqui ius patriæ poteſtatis moribus receptum dicitur l. 8. D. de his qui ſunt ſui vel al. iur. Sed non eſt nouum quæ veteribus primùm legibus introducta ſunt, moribus adſcribi, maximè cùm de vtendi ratione agitur, quæ tota ex moribus pendet. Sic & ſubſtitutio pupillaris quæ iure poteſtatis fit, moribus fieri dicitur. Sic furioſis & prodigis ex XII. tab curator datur, at moribus fit interdictio, quæ & ipſa ex lege XII. tab. fieri dicitur Et ſane quædam ſunt iura patriæ poteſtatis, quę non tam ex verbis ipſis legis, quam ex interpretatione & auctoritate prudentium quaſi per conſequentiam, aut ex plurium annorum obſeruatione tacito populi conſenſu obfirmata manarunt. At poteſtatem ipſam vitæ necisque in liberos ex lege Regia eſſe hic locus apertè confirmat. Quod & Dionys. Halicarnaſſ. tradit, & Vlpianus noſter in XII. tabulas tranſlatum teſtatur, vt pleraque alia ex Regum legibus. Fruſtra vero Papiniano hęc quæſtio propoſita fuiſſet, ſi non idem quoque ius eo tempore obtinuiſſet. Quod ſi verum eſt, & Tribonianus pro præſenti præteritum tempus ſuppoſuit in l. in ſuis D. de lib. & poſt her. inſt. Sane quidem ſub Auguſto exemplum eſt iudicij paterni & domeſtici in filium, cuius & ipſe princeps pars fuit, apud Senecam lib. 1. de Clement. vt non inmerito idem auctor parentes magiſtratus domeſticos appellarit lib. 2. de benefic.

Dediſſe vt) Fortaſſe melius, *dediſſe ſet vt.* Hoc velle videtur Papinian⁹, legem Iuliam non tam dediſſe patri ius necis in filiam, quam neceſſitatem inpoſuiſſe filiam occidendi, ſi quidem & adulterum vellet occide-

L. j.

re. & recte, *hæc adiectio*. Nam ſi quis verba ipſa legis expendat, hoc maxime agit, vt impune adulterum pater occidere poſſit: adiicit tamen veluti temperamentum quoddam nimij caloris, dum modo filiam in cõtinenti occidat. Non dat igitur lex ius occidendi filiam cum adultero, ſed adulterum potius cum filia, l. 20. D. eod. & eſt filia ipſa vt ita dicã, in conditione magis quam in diſpoſitione.

Quod forte filiam) Deſunt quędam huiuſmodi, *quod forte filia effugit, aut caſu euaſit.*

Non dubitantur non ambigitur. Sed ſi deponat) Sic vet. legendum videtur, *non dubitatur. Sed ſi de pœna tractas quin aliquid eius honeſtiſſimo calori permittatur, non ambigitur. Sic dicit, nõ ambigitur, non vt quaſi &c.* hæc autẽ poſteriora verba videtur eſſe collectoris, vel potius Pauli, aut alicuius eorum qui ad Papinianum notas ſcripſerant, quarum auctoritatem Theodoſius & Valent. infirmarunt in l. 1. C. Th. de reſponſ. prud. Iuſtinianus reſtituit adempta etiam Papiniano ſententiæ prærogatiua, immemor ipſe iudicij ſui quod etiamnum extat in l. cum acutiſſ. C. de fideic.

Vſque ad exitium) Leg. *exilium* l. 4. C. ad leg. Iul. de adult. l. 1. §. vlt. D. ad leg. Corn. de ſic.

Marito vel patre accuſante) Etiam iure publico ſiue extranei. ſed hoc eſt ex conſtitutionibus l. 6. C. eod.

Iniuriam lecti) vet. *lex*, corrupte. Conſtantinus dixit Genialis lecti in l. 30. C eod. tit. vt & alij auctores multi.

Sed quoniam) l. 17. D. de quæſtionib.

Paulus libro ſent.) leg. *libro ſecundo Sententiarum*, & quę ſequuntur ſic ſupplenda ſunt ex l. 22. D. hoc tit. *permittitur tam adoptiuo quam naturali patri.*

Prope eſt vt non poßit) Et ſic Papinianus reſpondit in l. 20. Sed Iuriſconſultis diuerſas inter ſe opiniones tueri conceſſum eſt, vt Fabius quodã loco ait. Atque vtinam hæc eadem libertas conſcientiæ & veritatis potius fiducia quam contentionis & gloriolæ ſtudio inter nos conſeruetur. Ego ſententiam non diuido, ſed à Paulo ſto, atque ita cenſeo: Quãdo adulterium iure naturæ probrum ducitur, eius quoque vindictam ex iure potius gentium quam ex ipſis legum verbis æſtimandam. Qua etiam ratione nec dignitatem quidem auctoritate legis Paulus excipit.

Et liberos) An *libertos*? Sed exceptio vxoris ad liberos magis pertinet quorum numero & illa habetur quæ in manum conuenit. Atque ita Nic. Fabro noſtro videtur viro & doctiſſimo & humaniſſimo, cuius fidei atque amicitiæ multum me debere lubens merito profiteor.

Inuenta) Extat apud Paulum lib. 2. Sentent. ſed corruptior. Quomodo autem reſtituenda ſit hic locus indicat, in quo tamen mariti verbum fruſtra repetitur.

Sub ſpecie.) Fortaſſe rectius *ſub ſpe*: quamquam vtrunque leuiter ferri poteſt.

Qui manſerit) Extat Leuit. xx.

Capite punitur) An ſit hęc pœna legis Scantiniæ dubitari poteſt: an potius Iuliæ de adulteriis, qua etiam in marem ſtuprum vindicatur, vt & ea quæ de vi publica eſt ſi per vim ſtuprum illatum ſit l. 29. §. vlt D. ad leg. Iul. de adult. Fabius quidē nihil pręter decē milium multam ſtupratori minatur, & Plutarchus auctor eſt Capitolinum à Senatu pecunia multatū quod Claudij Marcelli filiū de ſtupro appellaſſet: an quod non perpetraſſet, an quod non ſatis conuictus videretur, incertum eſt. At hic ipſe legi nomen dediſſe dicitur, ſiue vt Macedo Senatuſconſulto, ſiue quod ipſe illam tuliſſet. nec enim nouum eſt primum aliquem ſua ipſius lege punitum. Sane Valerius C. Scantinium appellat, & Tribunū plebis facit: Plutarchus Ædilem collegamque Marcelli, & Capitolinū tantum nominat. Cæterum Wiſigothorum legibus huiuſmodi ſtuprū caſtratione vindicatur.

Nec teſtamentum ei ex maiore parte) Sicut nonnullis pro beneficio datur vt pro parte dimidia teſtamentum facere poſſint, veluti ſeruo publico P. R. ita aliis, pro pœna interdicitur ex maiore parte bonorum teſtamēti facto. Sunt igitur quidem pro parte teſtabiles, pro parte inteſtabiles. Cuius rei gratiam populus aut princeps facit cum liberam teſtamenti factionem concedit. Quod de ſeruo publico diximus vnus Vlpianus tradidit, nec alius, quod ſciam, eius iuris auctor hactenus laudatus eſt. Sed videor mihi inter ſenticeta M. Varronis, veſtigia quædam illius notaſſe, verum ita perturbata vt non facile a quouis agnoſci poſsint. Sic autem lego ex vetuſtioris ſcripturæ reliquiis ſub finem lib. vii. de ling. Lat. *Habent plerique liberti à municipio manumiſsi: in quo vt ſocietatum & fanorum ſerui, non ſeruauerunt proportionem & rationem. Et Romanorum liberti debuerunt dici, vt a Fauentia Fauentinus, a Reate Reatinus, ſic a Roma Romanus, vt nominantur libertini a libertis orti, & e publicis ſeruis P. Ro. qui manumiſsi. ante quam ſub magiſtratuum nomine qui eos liberarunt, ſuccedere cæperūt.* Vt ſignificet Varro, quæ analogia eſt inter Roma & Romanus, eandem eſſe videri inter libertus & libertinus, quo nomine temporibus Appij cæci & deinceps aliquamdiu cēſiti ſunt non ipſi qui manumitterētur, ſed ingenui ex iis procreati, vt Sueto. lib. 3. ſcripſit, & Vlpianus noſter monet apud Athenæū. Addit Varro, libertinos etiam dictos qui ex ſeruis publicis P. Ro. manumiſsi erant, quaſi plus aliquid eſſent quam liberti & propius ad ingenuitatem accederent, vt pote qui & ante manumiſsionem quodammodo libertorum iure vterentur, cum teſtamēti factionem haberent, poſſentque non modo ipſi teſtamentum facere, ſed ex aliorum etiam teſtamento ſibi capere, ex parte ſcilicet dimidia. Quod vt rite fieri videretur, cum alioqui heres iure Ro. eſſe non poſsit qui ne nomen quidem, immo nec perſonam habet, hæc imago iuris à prudētibus excogitata eſt, vt ſerui huiuſmodi in capiēda hereditate nomen ſibi eius magiſtratus adſumerent cui miniſtrabant. Ergo & in teſtamento teſtes eſſe poterant, cum iuris ciuilis aliqua ex parte com-

munionem haberent (quod pertinet ad l. 20. §. ſeruus. D. de teſtament.) & familiæ emptores, quia & mancipationis ius habuerunt, quod alioqui ciuium Ro. proprium, poſtea Latinis tãtum colonariis Iunianiſque conceſſum eſt, atque etiam peregrinis ius quib. ius commercij datum erat, vt ad Gaium Vlpianus adiecit. Tacit. lib. 2. Annal. *Et quia vetere S C quæſtio in caput domini prohibebatur, Tiberius mancipari ſingulos actori publico iuſsit.* & lib. 3. *Seruos Silani actor publicus mancipio accepit.* Quod tamẽ Xiphilinus ex Dione ab Auguſto prius conſtitutũ referens, *τῷ δημοσίῳ* (inquit) *ἢ καὶ ἑαυτῷ πιπράσκεσθαι*. Et ſane eos actores publicos ſeruos P. R. fuiſſe nemo eius antiquitatis peritus negauerit. Fuerunt igitur olim ſerui ij eodem pene iure quo poſtea liberti principis ex cõſtitutione Gordiani quam ex Gregoriano recitat Theodericianus I C. ſub Tit. de libertatibus. *φιλοσοφώτερον* Leo ſeruis principis plenum rerum ſuarum arbitrium etiam morientibus conceſsit Nouell. Conſt. 38. quod etiam aliquatenus ſuis ſe indulſiſſe Plinius nepos gloriatur. Porro quod additur apud Varronem *& rationem*, quamquam belle habere videatur, vereor ne nõ ſuperſit, aut potius *Romæ* locũ occupet, errore non obſcuro. Nam & in veterib. monumentis hæc etiam ſæpe coniunguntur, Vrbis Populique Romani. Vrbis Varro non dixit, ſed Romæ, vt analogia conſtaret. Sed nos etiam notis iſtis ſuam analogiam conſtare non concedimus. Si cui tamen noſtra hæc de loco obſcuriſsimo coniectura probabitur, is facile peccati, quodcunque eſt, veniam dabit.

Hoc quidem iuris) Sunt hæc aut collectoris, aut alterius cuiuſdam qui hæc poſtea ex Theodoſiano adiecit, vel potius ex Præfecturæ vrbanæ archiuis. Nam in ipſo Codice hæc conſtitutio breuius relata eſt, quod & ante monuimus.

AGVC NOVIS) Sic vet. quod ex aliis conſtitutionibus ſic reſtitui poteſt *Orienti vicarie Kariſsime nobis*.

Prop.) In C. Th. paulo alia eſt ſubſcriptio, nempe hæc, P P. *in foro* Traiani VIII. Id. Aug. Valentiniano IIII. & Neoterio Coss. In veteri quidem exemplari ſcriptum eſt, *Minere* non *Mineruæ*. Sed in eadem regione vrbis quæ Fori Ro. nomen prætulit, & Traiani forum, & Mineruæ atrium fuiſſe vel ex P. Victore conſtat.

AD TIT. VI.

Quicunque) Leuit. xx.

Vlp. libro Regulari) Lego, *Vlpianus libro ſingulari Regularum ſub Titulo, De nuptiis*. Atque ex hoc loco reſtituenda arbitror quæ hodieque corrupta extant inter fragmenta Vlpiani Tit. 5.

Ex tertio gradu) Wiſigothorum legibus vſque ad ſextum cognationis gradum nuptiæ prohibitæ ſunt, qui gradus ex Pauli Sententiis numerantur: vt non inmerito Saluianus eius gentis caſtitatem laudibus extollat. Sed nos & Saluianum integriorem & leges illas

XII. libris compoſitas breui, Deo faciente, in publicum dabimus.

Sed tantum fratris filiam) Et hoc Vlpiani temporibus obtinuiſſe multi Pandectarum loci euincunt. Sane conſtitutio illa D. Neruæ cuius Xiphilinus ex Dione meminit, ad fratris potius filiam pertinuiſſe videtur. nam & hæc ἀδελφιδῆ dicitur. Conſtantinus tamen & Conſtans cum alterum magis prohibere vellent, vtrumque complexi ſunt ea lege quæ ex veteribus libris in Codice Theodoſiano nuper reſtituta eſt ſub Tit. de inceſtis nuptiis: ex qua etiam hoc idem ius ad Gaium Anianus adiecit lib. I. Inſtit. Tit. de nupt. quod & D. Ambroſio valde probatur.

Sed vel cognatam) Puto leg. *Si vero cognatam*. Quod ſequitur, *contra interdictum*, ſic interpretor, contra ius ciuile. Pertinent vero hæc ad legem Iuliam de adulteriis, & explicantur fuſius in l. 38. D. eod. tit. quo etiam referendum eſt Diuorum fratrum reſcriptum ex l. 57. §. 1. D. de rit. nupt.

De nuptiis ſub titulo) melius *ſub titulo de nuptiis*.

Si cunctos.) leg. *ſi cunctos ſub imperio noſtro agentes piam religioſamque & quietam & caſtam in omnibus more colere perſpexerimus vitam*. More eſt vitæ quadam honeſta ratione atque inſtituto. Horat, lib. 4. odar. *Mos & lex maculoſum edomuit nefas*. Petronius Satyrico.

Artis ſeueræ ſiquis amat effectus,
Mentemque magnis applicat, prius more
Frugalitatis lege polleat exacta.

In Nouella etiam Theodoſij & Valentiniani de lenonibus, *Pio circa omnium verecundiam propoſito, manſuetudinis noſtræ mori pudicitiæque ſuggeſſit*. Sic enim potius legendum arbitror, niſi cui magis placet, *ori*. προαίρεσις illa Epicteto κατὰ φύσιν gignit ἕξιν, id eſt, perpetuæ cuiuſdem voluntatis conſtantiam quæ morem efficit, aut ipſa illa potius mos eſt. Varro apud Ambroſium Macrobium lib. 3. Satur. *Mos eſt in iudicio animi, quem ſequi debet conſuetudo, id eſt, cultus moris.*

Succeſsiones careatur) Forſitan, *ſucceſsione careat, vt*. Puteanus tamen mauult, *ſucceſsione arceatur*.

Apud affectus) Hinc apparet affectus dici nõ de liberis modo & vxore, ſed & de reliquis cognatione & adfinitate coniunctis. Vulcatius in Auidio. *Nec in eius liberos aut affectus ſæuiit.*

Cum filia, nepte) Hinc ſumpta eſt l. 17. C. de nupt. in qua ex Conſtantini & Conſtantis lege à Triboniano adiecta videntur illa verba, *Præterea fratris filia.*

Nihil enim) Priorem huius ſententiæ partem Puteanus noſter ſic emẽdat, *Nihil enim niſi ſanctum ac venerabile noſtra iura cuſtodiunt*. Poſteriorem ego ſic. *& ita ad tantam magnitudinem Romana maieſtas cunctorum numinũ fauore peruenit, quoniam omnes leges ſuas &c.* paulo poſt, *contra diſciplinã veterem indulta.* & infra, *qui tam euidenti crimini ſe poſt edictum noſtrum non dubitabit inſuere.* vel, *crimine inficere.*

In die tertio) Fortaſſe melius, *in diem tertium.*

Ermogenianus ſub Tit.) Hic velim illud obſeruari Codicem ſiue Her-

L. iij.

mogenis ſiue Hermogeniani libris non diſtingui, ſed titulis tantum.

Et Diogene) Fortaſſe. *Tiberiano & Dione conss* Quę ſequuntur ſunt collectoris, ſed indicant quanta veterum religio fuerit in conſtitutionibus Impp. recitandis circa diem & Cos. credo equidem poſt l. 1. C Th. de diuerſ. reſcr. quam Iuſtinianus cum ad priuilegia reſtrinxiſſet, poſtea facile neglexit.

Et qui coniunctæ) Lego, *Et qui coniunctione ſororis filiæ.* Vide l. 38. §. idem Pollioni. D. ad leg Iul. de adult. *Coniunctionem* autem dixit non *connubium* quod eſt ius legitimi matrimonij, vt ſupra Paulus *ductam* non *vxorem*. his tamen nominibus interdum facile abutimur. Nam & idem Paulus lib. 2. Sent. dixit matrimonia iniuſſu parentum contracta non ſolui, cum propie hæc matrimonia non ſint. Quæ ſequuntur ſunt Eclogarij ſiue collectoris.

Maledictus) Extant Deuter. cap. XXVII.

AD TIT. VII.

Quod ſi XII) Et hęc quoque collectoris ſunt, ſed ita deturpata vt mens potius quam plena & articulata vox audiatur.

Si perfodiens) Exod. XXII.

Magiſtratibus) municipalibus, vt Duumviris & aliis qui cuſtodiæ ius habent l. 52. §. ſi quis. D. de furt. l. 10. D. de cuſtod reo.

Vlp. lib. VIII.) Legendum arbitror *lib.* XVIII. Sed in Titulo ipſo collector falſus videtur. nam hæc ad legem Aquiliam omnino pertinent, nō ad Edictum Si quadrupes, quod eſt de damno ſine iniuria dato ex XII. tabulis. Et vero magna pars horum hodieque extat in l. 3. & 5. D. ad leg Aquil.

Quia non occidit) Leg. *quia non iniuria occidit*. quod perſpicuum eſt.

Omnimodo) M. Tullius & poſt eum Seneca itemque Auguſtinus de eadem re, *quoquomodo.*

Et Pomponius dubitat num hæc lex nunc ſit in vſu) Hic locus indicat exceptiones illas in fure nocturno, ſi parcere ei ſine periculo ſuo non potuerit &, ſed melius fecerit &c. eſſe ex iure ciuili, id eſt ex interpretatione prudentium, non ex lege XII. tabularum: ſed nec ex Cornelia.

Quin lege Aquilia teneatur) Videtur legendum, *non teneatur.* Quod fit lege permittente, non poteſt videri iniuria factum. Quod ſequitur, *Si tamen cum poſſet adprehendere*, eſt ex iure ciuili non ex legum verbis.

Contumeliam) ὕβριν ex ſententia Labeonis, quam tamen Paulus non probauit.

Fures ad forum) vet. ex. *ad furtum.* Emendationem noſtram probat quod ex Paulo relatum eſt ſub Tit. de abigeis. *Ad forum* autem eſt ad examinationem ciuilem ſiue ad ius ordinarium vt ex Marciano Tribonianus maluit adſcribere. Quod ſequitur de nocturnis extat in d. li 1. D. de furib. baln.

Dum pœnæ) Paulus Oroſius lib. 4. hiſt. *Furtum ne leges quidem niſi multa*

pecuniaris, vel ad ſummum exilij, circa quemlibet hominum vindicandum cenſuerunt. Seruiꝰ tamẽ in illud Maronis ex lib.8. *At furis Caci mens effera,* notat furis nomen pro ingenti ſcelere poſitum. *Capitale enim,* inquit, *apud maiores fuerat ante pœnam quadrupli.* Apud nos quoque furta ſunt quædam facile capitalia vt domeſtica, & repetita, quæ more à maioribus tradito ſuſpendio fere vindicari ſolent.

Contrectat) dolo malo. Semper furtum contrectando fit. Sic lego in l.6. D.de furt. Sunt vero hæc ex lib.2. Sentent. Recept.

Comprehenſus) Vel viſus ex ſententia quorundam, quam Seruius ad illud Virgilij ſequutꝰ videtur Æcloga 3. *Non ego te vidi,* cum manifeſti magis arguatur illis verbis *Et cum clamarem &c.* l.7. D.de furt.

Furtorum) In l. 14. §. qualis. D.de furt. puto ab Vlpiano ſcriptum, *Omnes furti actiones competere,* id, eſt concepti, oblati, manifeſti, nec manifeſti, ope, conſilio. alioqui ſane idem vocabulum fruſtra repetitur.

Concepti inuenta eſt) Fortaſſe melius, *res concepta. i. inuenta eſt.* vt & paulo ſuperius, *Concepti agere poteſt.*

AD TIT. VIII.

Si ſteterit) Deuter. XIX.

Qui falſum) Et hoc fortaſſe eſt ex lege Iulia de adulteriis, cuius plura capita fuiſſe conſtat, vt & illud quod eſt in l.18. D.de teſtibus.

Hi qui falſum vel aliqua) Fortaſſe leg. *hi qui falſa vel obliqua,* id eſt, varia. Extat hæc ſententia apud Paulum lib.5. Sent. & in l.16. D.de teſtib.

Vel vtriuſque parti) *vtrique parti,* Impudentia eius cuius ita anceps fides vacillat, vt diuerſa duob. teſtimonia præbuerit, quin crimine falſi teneatur nec dubitandum eſt, l.27. §.1. D. ad leg. Corn. de falſ.

Hi qui) Extat Tit.25.

Vlp. lib. VIII) De off. Procos. vt indicat l.9. §.1. D. ad l. Corn. de fal.

Statilio & Tauro) Statilij Tauri plures cõſulatus in faſtis reperiuntur, ſed in notatione horum temporum quem potiſſimum ſequar non habeo. ſi quis tamen coniecturæ locus eſt, ſic lubentius repoſuerim *Statilio Tauro & Scribonio Libone Conſ.* Nam his Conſſ. S C. Libonianum circa legem Corneliam factum veriſimile eſt.

Teſtamentaue inuicem dicenda) In Pandectis *teſtimonia,* & in l.1. D. eod. male, vt mihi quidem videtur, *inſpicienda.* An teſtamentum pro teſtimonio? vt contra teſtimoniũ pro teſtamento apud Corn. Tacitum in vita Agricolę, & in veteri Regularũ fragmento cuius ſupra memini. & ſane in vtroque nomine præter teſtationem nihil reuera agnoſcimus. Verbi tantũ productio variata eſt. non fruſtra tamen rerum cauſa hæc diſtinguuntur, vt in l. 15. D. hoc tit. Ceterum nec fruſtra ait *dicenda aut conſignanda.* Nam teſtimonium vel per tabulam datur, vel coram dicitur: hoc quidem olim in publicis religioſe obſeruatum, illud ſuo tempore potius in vſu fuiſſe teſtatur auctor libri de oratorib. qui Tacito paſſim

tribuitur, quem ego libentius M. Fabij librum de cauſis corruptæ eloquentiæ inſcriberem, niſi me annorum ratio aliquatenus remoraretur. Non eſt verò vtriuſque teſtimonij eadem fides l. 3. §. Gabinio. D. de teſtib.

Obſtruendas) Fl. *ob inſtruendas* in l.1. D.eo. & paulo poſt, *ad obligationem innocentium*, pro, *in accuſationem.* ſic enim & hic lubens reponerem ex l.2. D. de concuſſionib. niſi quis *in occiſionem* malit dictum, vt in necem, id eſt in perniciem. Et infra *renunciandum remittendumue*, non *denudandum.* denunciat accuſator reo vt eos teſtes producat, quibus ſuam ipſe accuſationẽ confirmare velle ſe dicit, vt ex Apuleij priore Apolog. conſtat. Ceterũ qui improbe coeunt in alienam litem vt quicquid ex condemnatione in rem actoris redactum fuerit inter eos communicetur, lege Iulia de vi priuata tenentur ex S C. Voluſiano l.6. D. ad l. Iuliam de vi priuata.

Cotta & Meſſala) Hoc diuerſum eſt ab illis quæ iiſdem Coſſ. facta referuntur in l.12. §. ſi ſeruus. D. de accuſat. l. 4. §. proficiſci. D. de off. Proconſ. Fuerunt verò & alia S C. circa legem Corneliam. Et hoc fortaſſe ex SC. eſt, quod falſi nominis vel cognominis adſeueratio pœna legis Corneliæ coercetur l.13. D. ad leg. Corn de falſ. videlicet ſi id in fraudẽ alterius factum ſit, ſiue quo quid alienum interciperetur aut poſſideretur, vt Paulus ait lib.5. Sent. Alioqui libero nominis cognominiſque mutatio periculoſa non eſt l.1. C. de mutat. nom. nam ſeruo ſolus dominus pro arbitrio nomen imponit, & ad voluptatem quidem, vt in Orat. pro Roſc. Amerino notauit Vulcatius Seius alius vetus interpres, cuius fragmenta quædam viſpellionum aliquando manibus precio extorſimus. Sic C. Staienus Ligur inpune ſe ipſe adoptauit, & de Staieno, Ælium fecit, vt M. Tullius iocatur in Bruto: ſed vſque adeo infeliciter vt pene vbique verum nomen amiſerit. Nam in omnibus fere exemplaribus Stalenus ſcribitur vt & in Topicis & actionis ſecundæ in Verrem lib. 11. qui eſt de iure dicundo, *Quem tu mihi Tubulum, quem Staienũ*, vbi vulgo corrupte, *Quem tu mihi Bulbum, quem Stalenum*, Itemque pro A. Cluentio, *Dico de C. Aelio Staieno*, & paulo poſt. *Qui tu*, inquit, *Paete, hoc enim ſibi Staienus cognomen ex imaginibus Aeliorum delegerat, ne ſi ſe Ligurem feciſſet, nationis magis ſuæ quam generis vti cognomine videretur.* Sed vereor ne etiam apud Saluſtium in poſteriore oratione ad C. Cæſarem de Rep ordinanda hoc idem nomen hactenus amiſerit eo loco, *Reliqui de factione ſunt inertiſſimi nobiles, in quibus, ſicut inſtituo, præter nomen nihil eſt additamenti*, legendumque ſit potius, *in quibus ſicut in Staieno.* Quod ex his quæ poſuimus interpretationem accipit. Notus eſt Staieni paries, nota Æliorum virtus ab Ennio vſque laudata. Sed vetuit poſtea Claudius peregrinæ conditionis homines vſurpare nomina duntaxat gentilitia, vt Suetonius lib.3 de Cæſarib. ſcripſit.

AD TIT.

AD TIT. VIIII.

Falſum) Exod. XX.

Eadem lege) Lege Iulia publicorum iudiciorum enumeratæ ſunt perſonæ, quibus teſtimonium inuitis denuntiari non poteſt, ſeu potius quæ à dicendo teſtimonio excuſantur interdum etiam volentes, l 4. D. de teſtib. De eis qui omnino a teſtimonio arcentur, nihil videtur illa lege cautum. Sed multæ aliæ leges in ſua quæque quæſtione de ea re cauerunt, vt lex Iulia de vi, & repetundarum, & peculatus l. 5. & 13. D. eo. Et hic quidem eius quæ de vi fuit duo capita proponũtur, quorũ prius ſic reſtituendũ arbitror ex Calliſtrato in l. 3. §. lege. D. de teſtib. *Eadẽ lege q. teſt omnino, quib. inter. inuitis capite LXXXVII, & capite LXXXVIII. in hoc his verbis:* Hominibus *hac lege in reum teſtimonium dicere ne liceto, qui ab eo parẽtene eius libertóue eius cuius eorũ libertus libertaue erit, liberauerit, quiue impubes erit, quiue iudicio publico damnatus, quiue eorum in integrum reſtitutus non eſt, quiue in vinculis cuſtodiaque publica erit, quiue depugnandi cauſa auctoratus erit, quiue beſtias depugnare locauit, locauerit, præterquam qui iaculandi cauſa ad vrbem miſſus eſt, erit, palamue corpore quæſtum fecit, fecerit, quiue ob teſtimonium dicendum pecuniam accepiſſe iudicatus erit, neu quis eorum hac lege in reum teſtimonium dicat.* Capite & c. Non fruſtra autẽ diſtinguit auctoratũ ab eo qui beſtias depugnare locauit, vt & Paulus lib. ſingulari de adulteriis. Nam hic quidem operas turpiter tantũ locat, ille totum ſe ſeruiliter addicit: & recte Acron atque Porpyrio auctoratos appellari ſcribunt eos qui ſe ludo vendunt. nam & ſic de iiſdem vt opinor Manilius lib. 4 Aſtron.

Nunc caput in mortem vendunt, & funus arenæ,
Atque hoſtem ſibi quiſque parat - -

Hoc formula ipſa indicat ex Petronij noſtri Satyrico antehac proditа, quã & hic meo iure adſcribã. *In verba*, (inquit) *Eumolpi ſacramentum iurauimus, vri, vinciri, verberari, ferroque necari, & quicquid aliud Eumolpus iuſsiſſet, tanquam legitimi gladiatores domino corpora animoſque religioſiſſime addicimus.* Eſt & de auctoraris locus non ſatis animaduerſus apud auctorem eius hiſtoriæ ex qua ſecundus Machabæorum liber factus eſt, dum narrat Iaſonem Oniæ fratrem ſummum Pontificatũ ambientem apud Antiochum Epiphanẽ, petiiſſe ab eo pro ſummo beneficio, vt Ieroſolimitani deinceps ab ipſo Antiocheni dicerentur, liceretque in ea vrbe gymnaſium conſtituere. Quod cum ille facile impetraſſet, magno ardore ſub ipſa arce gymnaſium καὶ ἐφηβεῖον inſtituiſſe, in quo optimos quoſque adoleſcentes ὑποτάσσων, id eſt, ſacramento & auctoramento ſibi ſubiiciens, ὑπὸ πέτασον ἦγεν: quod vetus interpres tranſtulit *in lupanaribus poſuit.* non vſquequaque fortaſſe recte. Nam & ſi Iudæis velatæ mulieres pro meretricib. habeantur, & apud Romanos flauus galerus in proſtibulis notatus ſit, petaſus tamen curſorum eſt, & in ludo depugnãtium, aut diſco certantiũ, præſertim apud Græcos ad quorũ gymnaſia locus ille magis pertinet. & recte Pollux πέτασον εἶναι ἐφη-

σων φέρημα, quo loco ἐφήβους appellat eos qui iuuenes dici videntur in l. 28. §. ſolent. D. de pœn. vt & in veteri epigraphe *Allectus inter iuuenes, de pantomimo* legitur. Plautus Pſeudolo, *Etiam opus eſt chlamyde & machæra & petaſo*. Ideoque idem auctor hoc genus exercitationis ἀλεφισμὸν καὶ ἐλλυτισμὸν appellat: & paulo poſt vt & hoc quale eſſet ex ſpecie intelligeretur, ſubiecit τὴν ἐν παλαίστρᾳ περιδρόμου χρησίαι καὶ τοῦ δίσκου πρόκλησιν &c.

Qui aculandi) Sic vet. fortaſſe, *iaculandi*, repetita ex ſyllaba priore litera. Iaculatores dicebantur qui leonibus aliiſue feris animalibus in Circo conficiēdis operam dabant, quales à Boccho primū miſſos cum L. Sylla leones in Circo ſolutos dediſſet, Seneca teſtatur in lib. de breuit. vitæ. Porro ex hoc loco ſatis apparet legib. Romanis non cōgruere quod Hermenop. lib. 1. Prochiri ex magiſtro tradit, in teſtibus de vi nec mores nec vitæ qualitatem ſpectari.

Homines inuiti) Ergo in l. 5. D. de teſtib. *In legibus*, id eſt, non tantum in lege publicorum iudiciorum, ſed & in lege Iulia de vi &c.

Suſceptos teſtes) Sic vetus exempl. ſed quis non admittat *ſuſpectos*? Atque ita hodieque ſcriptum legitur apud Paulum lib. 5 Sentent. additurque, *ſuſpectos gratiæ*. Ego vetuſtiorem ſcripturam non temere contemnendam cenſeo. Suſcepti dicuntur & clientes quos paterfamilias in fidem ſuam ita ſuſcipit, vt pars quodammodo familiæ cenſeantur, quā ob cauſam libertis fere coniungi ſolent, vt in l. 3. D. de vſu & habit. l. 5. D. de his qui deiec. vel eff. l. 7. D. de capt. & poſtl. l. 89. D. de furt. l. 3. C. de nouationib. Eius veteris iuris reliquiæ adhuc extant in l. quidam cū filium. D. de verbor. oblig. quod ex Seruio & Saluiano IAC. CVIACIVS Doctor meus iampridiem in lucem protulit, vt & alia multa hactenus hominibus noſtris incognita, per quæ

Illum ſumma manet Romani gloria iuris.

Atque vtinam vir immenſæ doctrinæ & cum priſcis illis legum coryphæis ſine inuidia comparandus, cuius me ſtudioſorum numero cenſeri hoc vnum eſt quod in maxima laudis parte ponam, ad hæc quoque vel inuitatus deſcendere voluiſſet. nam illis quantum meriti noſtra hæc feſtinata exaratio detrahit, tantum ex eius doctiſſimis & abſolutiſſimis commentariis accederet ſplendoris & gloriæ. Non abs re igitur ſuſceptorum & clientum teſtimonium vt domeſticum non admittitur, l. 24. D. de teſtib. l. præſenti. §. penult. C. de iis qui ad Eccleſ. conf. in qua familiaris nomen & ad ſuſceptū non male referetur. Sane Gellius ex M. Catonis oratione in Lentulum inter cætera & hoc refert, *Teſtimonium aduerſus clientem nemo dicit*, lib. 5. Noct. c. 13. Suſceptorum etiam nomine vtitur Iulius Seuerianus in præceptis Rhetoricis quorum fragmenta quædam poſt integriorem editionē Corn. Celſi titulo nuper proſtituta ſunt.

Si ſint) Malim vt apud Paulum, *In adfinem vel cognatum*. Eſt vero hoc ex lege Iulia publicorum iudiciorum, vt idem Paulus tradit in l. 10. D.

de gradib. & adfinib. in qua tamen agnatorum nomen & pro cognatis poſitum legimus.

Itemque liberti) Et hoc habet optimum exemplar. nec fortaſſe abſurde neceſſitudinis nomen etiã de libertis vſurpabitur, & de ſeruis, vt in l.2.C.Th de teſtamen. Eſt enim vt ſanguinis, ſic & amicitiæ & affinitatis, & officiorum neceſſitudo quædam. quamquam illud quod Calliſtratus ait, propter reuerentiam perſonarum quoſdam non admitti ad teſtimonij fidem, omnibus magis conueniat.

AD TIT. X.

Si aliquis) Exod. XXII.

Vel commendato) Commendare nihil aliud eſt quam deponere l.186. D.de verb. ſign. Sed hic Modeſtinus differentias perſequitur inter cõmodatum & depoſitum. Itaque commodati nomen vbique reſtitui malim.

Conuentus eſt) Repoſui, *conuentus etiam culpam* &c.

In depoſiti vero cum ſola) Vet. *cauſula*. poteſt vero & in depoſito depoſitarij vtilitas verti l.5 §.2.D.Commodati.

Et in fiduciæ iudicio) Sane in fiducia pignoris quæ inſtar legis commiſſoriæ eſt, quin hoc verum ſit dubitari non poteſt. d.l 5.§.1. vel cum fundus ea lege alicui mancipatur, vt eum mancipanti remancipet, veluti ſi quis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipio tradat, vt ei cum tẽpus ſuſpectum præterierit, reddat: quo etiam genere fiduciam contrahi Boëtius tradit. nam hoc certe contractu quamuis commendati ſiue depoſiti ſpeciem quandam gerat, fiduciarius tamen reuera ſit dominus. At cũ fiducia ita contrahitur vt ſeruus ſuis nummis ematur atque manumittatur, nomen imaginarijs ille emptor accommodat, præterea nihil illi adeſt abeſtue, l. 4. §. ſiue autem. D. de manumiſs. In mancipatione etiam liberi hominis quæri poteſt quæ vtilitas fiduciarij interueniat. nam ſeſtertius ille numus aſſium quatuor qui dicis gratia numerationis loco non in hac ſolum ſed in omni alia imaginaria venditione interueniebat, vix eſt vt reuera precium dici poſſit, tale ſaltem quod fiduciario diligentiam imponat. Nec inficior tamen etiam in huiuſmodi contractibus maiore aliquo precio fidem commodari poſſe, & hos nonnihil ad mandatum accedere.

In mandati vero iudicio dolus) Deſunt hic nonnulla quæ forſitan non male ita ſupplebuntur, *In mandati vero iudicio dolus & culpa præſtatur: itemque in tutelæ iudicio, quamuis pupilli non etiam tutoris vtilitas in adminiſtratione verſetur.* In mandati iudicio quin & culpa vel leuis præſtetur, dubium non eſt. Idemque videtur in tutore ſtatuendum, qui aliena quodammodo ex mandato gerit negotia, cuius tamen ſcio in quibuſdam partibus leuem culpam excuſari l.7. §. competit. D. de adminiſtr.

tut. De leuiſſima quæri non abs re poteſt. Sed hæc tractatio amplior eſt quam vt notis capi queat.

Et in actionæ rei vxoriæ) Tribon. ſcripſit, *in pignore & in dote* l. 5. §. 1. & l. 8. D. commodati.

Actione depoſiti) Hinc ſumpta eſt l. 23. D. depoſiti. in qua cur illa verba adiecta ſint *ſeruo conſtituto*, non ſatis intelligo.

Cibariarum) Cibariorum l. 18. §. 1. D. Commod. & apud eundem Modeſtinum in l. 4. D. de alim. leg. ſic & alimonium legitur & alimonia.

Cui res commendata) Melius, *Commodata.*

Reſpondit depoſita) Fortaſſe melius, *Res aput te depoſita ſi ſubripiatur, dominus domui &c.* vt ſit *domui* dictum quemadmodum alias in Pandectis *domi* ſecundo caſu. ſed hic ſupereſſe videtur. Idem vero obtinet & ſi depoſitarius culpam repromiſerit aut depoſitionis preciũ acceperit: quib. tamen caſibus vi bonorum raptorum datur. l. 2. §. ſi in re. D. vi bonor. rapt. Apud Quintilianum Declamat. 361. depoſitarius furem damnaſſe quadruplũque exegiſſe fingitur ſcholaſtica licentia: cuius eſt etiã illud, non potuiſſe dominum furti agere.

Si modo ſoluendo fuerit. Actio) Veteris libri ſcriptura hæc fuit, *Si modo ſoluenda actio fuerit.* Cæterum caſus eſt quo commodatori furti actio datur licet dominus ipſe furti agere nõ poſſit in l. Si vxor. D. de act. rer. amot. Pertinet vero hic locus ad l. vlt. C. de furtis.

VII & Quad) Forte, *Septimio & Quadrato.* Extat vero hoc idem reſcriptum lib. 4. Cod. Iuſt. ſub Titulo de depoſito, Conſt. 10.

Siſacellum) Extat apud Paulum lib. 2. Sent. & in l. 29. D. eod. tit.

Eam hancque in tibi commiſero) Legendum videtur, *Si pecuniam depoſuero, eamque in vſum tibi commiſero.*

Periculo tuo erit) Etiam ſi non vtare l. 9. §. vlt. D. de reb. cred. aliud eſt ſi ita depoſuero, vt ſi velis, vtaris: tum enim & ſi periculo tuo ſit. l. 4. & l. 10. D. eod. ex vſu demum mutui actio naſcitur vſuræque debentur l. 1. §. ſi pecuniæ. D. depoſiti.

Poſtquam perdideris) Malim, *poſtque eam perdideris*, Paulo aliter Vlpianus in l. 1. §. ſi rem depoſitam. D. eo. tit. Dolo ſemel admiſſo periculum rei ad depoſitarium pertinere.

Ex cauſa depoſiti lege XII. tab.) Credo hanc eſſe depoſiti actionẽ in duplum ex inficiatione & dolo malo, cuius & Iuſtinianus meminit in §. furti. Inſt. de actionib. & Paulus lib. 1. Sent. Tit. de actionib. quæ per inficiat. dupl. ſi modo pro *depenſi*, legatur *depoſiti*. Nam ſane in actione illa negotiorum geſtorum ἀπὸ καλοῦ δαπανήματος, quæ & recte depenſi dici poteſt, non de rupta fide agitur, ſed de indemnitate eius qui alienũ negotium gerens aliquid expendit, vt Vlp. de depoſitario dixit in l. 5. D. hoc tit. cui iudicio non video cur plus tribuatur quã contrario mandati. At ex depoſito certum eſt & ob dolum condictionem competere tanquam aduerſus furem l. 13. D. eod. vt mirum non ſit eum quoque vt manifeſtum dupli pœna coerceri ob inficiationem quæ inter grauiora

delicta non immerito à veteribus habita eſt.

Incurſu) Extat in l.1. C. Depoſ. aucta à Triboniano quibuſdã verbis.

Dominus horreorum) Extat & hæc conſtitutio in l.1. C. de locat.

AD TIT. XI.

Si quis inuolauerit) Exod. xxii.

Totidemque boues.) Sic vet. ſic & Oſtrogothus ſcriptor Tit. 3. ex Pauli lib v. Sent.

De ſtabulo) Ergo & hic atrox abigeus eſt. Sed tamen lenius coercetur ſi à ſtabulo domitum pecus abegerit, quam ſi à ſilua vel grege. Sic enim legendum eſſe in l.3. §.1. D. de abig. Doctor noſter ex Græcis interpretibus admonuit.

Aut a ferro) Fortaſſe melius, *aut ferro conducta manu*, vel, quod Faber mauult, *aut cum ferro, aut conducta manu*: vt hæc etiam diſtinguantur.

Abigeatores) Sic vet. apud Paulum, *Abactores*, cuius etiam ſcriptam lectionem codex noſter confirmat.

Aut fuſtibus cæſus) Illud hic annotare placet, Fuſtis pœnam interdum capitalem fuiſſe, vt in decimatione aut viceſimatione militum, ad quã videntur etiam pertinuiſſe Saluſtij verba quæ apud Seruium duobus locis corrupte leguntur. Sic autem reſtituenda arbitror, *Sorte ductos fuſti necat*, quæ & ipſa Corn. Tacitus de eadem re vſurpauit lib. 3. Annal.

In pœna) vet. *inponat*.

De abigeis) Referuntur & hæc ex eodem libro in l. 1. D. de abig. ſed ita vt Triboniani manum facile agnoſcas.

Alioqui nec) Malim vt in Pand. *alioquin &c.*

Quod maximo) Malim *quod maxime*, id eſt, vt plurimum.

Eſt autem differentia) Eam differentiam hic vnus locus habet, vt & alia quædam noſtris interpretibus hactenus incognita. Sane ex Paulo didiceramus, ad gladiũ datos intra annum conſumendos eſſe. De ludo nihildum tale, quod ſciam, audieramus. Eſt autem ludi nomen generalius, & continet ferrum, gladium, arma, ceſtus, arenam, venationem, quæ omnia inter mediocres pœnas vno ludi verbo Paulus complexus eſt lib. 1. Sent. Tit. 17. Ergo qui ad ludum damnatur, non ſtatim ad gladium damnatus intelligitur, id eſt ad ferrum, ſiue ad ludum gladij, vt à Capitolino ſcriptum arbitror in Macrino. At qui ad gladium datur, vix eſt vt ad alium ludum datus intelligatur, quam tamen interpretationẽ Vlpianus hic tentat.

Damnatis continetur) Lego, *mandatis*, nam & de his rebus Præſidibus in prouincias proficiſcentibus præcepta dabantur l. 35. D. de pœn. & aliis multis locis.

Non vtique) Non ſemper. nam & aliquando conſumuntur. immo id interdum ſententia ipſa comprehenditur l. C. Th. ad leg. Fab. de plag.

Poſt inter palam) Sic vet.lego *poſt interuallum.*

Pillcari) Tanquam liberati. eſt enim hoc liberationis inſigne: vnde & pillei manumiſſionum in Aurelii Victoris Breuiario. Galerus aut petaſus non recte pilleus dicitur. Sed an hæc pillei impoſitio ſtatum publicum reddit ad inſtar reſtitutionis cuiuſdam in integrum? Suſtineo. Rudis ſane vacationē potius periculoſi laboris quam libertatem donaſſe videtur. Ouid. 2. Eleg. *Tutaque depoſito poſcitur enſe rudis.* Fuit enim hoc ſignum honeſtæ miſſionis artis gladiatoriæ, quam gladiator ſtans ad crepidinem Circi ſub circulo amphiteatri, à populo petere & impetrare ſolebat vt Acro in Horatium ſignificat.

Ex fermentis) Sic vet.in Pand.rectius, *ex armentis.*

Berbicem adducunt) *veruecem abducunt.* Poſteriores fere berbicem & pronunciarunt & ſcripſerunt, vt apud Anianum & Paulum Monachū, & in Langobardicis Franciciſque legibus. vnde nobis remanſit vocabulum.

Qui cum gladio) Firmicus lib.6. Mathes. *Faciet pecorum abactores inſequētibus hominibus minaci ſemper gladio reſiſtentes.*

AD TIT. XII.

Si exibit ignis) Exod.XXII.

Qui caſa) Lego, *Qui caſam aut villam*, vt in l. 28. §. incendiarij, D. de pœn.

Venti fuerint his.) Lego *furentis*, & paulo poſt, *dati damni æſtimatione ſarciantur. æſtimatione* autem id eſt, dupli compendio. Paul.lib. 5. Sent. & hæc eſt actio quæ incenſarum ædium dicitur in l. iuriſgentium. §. ſi paciſcar.D.de pact.

Perdum) Sic vet. an, *per odium*, id eſt ob inimicitias, vt Calliſtratus dixit aliquanto rectius quam Paulus, inimicitiarū gratia. quæ duo quo vinculo ſociari poſſint, non ſatis video.

Incendiarij quidquid) Malim, *qui quid*. Facile autem eſt, vt plurimum.

De naufragiis) Puto legendum, *Vlpianus libro VIII de officio Procos. ſub Titulo de naufragiis & incendiariis Incendiariis lex quidem Cornelia.* Nam & de naufragiis eo libro Vlpianū tractaſſe indicat l. vlt.D. de incend.ruin. & nauf.in qua huius quoque ſententiæ pars extat. Sæpe vero inter exſcribendum euenit, vt vel vnius vocis repetitio librarii oculos fallat: quod & accidiſſe arbitror in l. ſtatuliberi.§.Quintus.D.de ſtatulib. cuius ſententiam lubens ita repleuerim, *An videatur ſententia qua vicit, ad eam rem valere. Et ait* (nempe Q. Mutius) *ad eam rem valere. quapropter. &c.*

Sed variæ ſunt) deeſt, *ſpecies*, vel, *circunſtantiæ.*

Aut certe) Hæc quoque ita ſupplenda videntur, *aut certe exilio vel deportatione adficiendi ſunt qui hæc committunt.*

Vlpianus lib. ad Edictum) Lego. *lib.* XVIII. *ad Edictum*. Extat pars quæ

dam huius capitis in l.27.D.ad leg.Aquil.quæ ſi quis conferre non grauabitur,& nos moleſtia notarum liberabit, & melius intelliget quid ſibi iuris noſtri compoſitores permiſerint. Nobis hic vetuſtiſſimi exemplaris ſcripturam bona fide repręſentaſſe ſatis fuit.

Id enim) Lego.*Ait enim,ſi ſlip. inc ag.fugit,Aquilia lege eum non teneri,ſed in factum agendum, quia principaliter hic non exuſſit: ſed dum aliud agit, ſic ignis proceſſit. cuius ſententia & reſcripto Diui Seueri comprobata eſt in hæc verba.* Quæ ſequuntur quomodo reſtituenda ſint, non ſatis video. Et tamen hic ſenſus plenus eſt, *Si ignis pabuli gratia factus &c. iudicium cum ea adire potes. Cum ea.* i. cum Vectoria.

Si litis æſtimatio permittitur) Id eſt,ſi Vectoria iudicium ſuſcipere & litis æſtimationem ſufferre malit,quam noxæ dedere aut indefenſos ſeruos relinquere. Nam alioqui recuſare atque euitare iudicium poteſt.

Si forte) Confer §.ſi fornicarius l.27.D.ad leg.Aqu.

Tamen cum) Puto legendum,*tam in eum qui ad fornacem obdormituit,quã in eum qui ignem ſubiecit,vel neglegenter curauit.*

Siue homo periit ſiue debilitatus eſt) Hæc verba pertinent ad ſuperius exẽplum de medico,& reponenda videntur continuo poſt illa, *Aquilia ceſſat.* Omiſſa vero ſunt a compoſitorib. Pandectarum fortaſſe quod Gaij ſententiam magis probarent,quæ extat in l.8.D. eod.tit.

Relegatum eſt) Relatum eſt.

Et ait) Viuianus ſcilicet. quod ex præcedentibus conſequitur.In Pandectis tamen ſcriptum eſt, Proculus: & rectius quidem vt ſequentia indicant.

Me inter actionem) An inter actionem accipiemus incerti actionem ſiue in factum ſubſidiariam? an potius ita legemus? *Me interim actionem, id eſt in factum impetrare.* Quod mihi quidem magis probatur.*Interim* vero, id eſt, ante damnũ datum. Et proprie impetrare de huiuſmodi actionib. vſurpauit,quæ & permitti dicuntur.l. 45. D. ſolut.matr. & indulgeri tribuique l.28 D.de procurat. & accommodari l.22 .D.de aqua & aq.pl.arc.l. vlt.D.de tranſact.§.item ſi quis poſtulante Inſt.de actionib. & conſtitui l. 16 . D . ad exhibend . & decerni l.2 . D . de adminiſtrat. rer.ad ciuitat.pert.l.20.D.de tutel.& rat.diſtrah.l.22.D. de conſtit. pec. l.2 § interdum.D. de vulg. & pup.ſubſt.l. penult. D. de adquir. hered. l.15.§.elegãter.D.de damn.inf.l.penult.D.de fideic.libert.l.46.§ 1. D.de adminiſtr . tut. nẽpe quia ex æquitate cauſa cognita dantur.l.15.§.Prætor ait,ſi quis.D.de iniur.l.18.§.vlt.D.de damn.infect.l 5.D. de præt.ſtipul . Actio directa ordinaria eſt l.5.C.ſi res ali pign dat.ſit.& vtili Prætoriæque opponitur. l.26.§.2.D.de noxal.act.

Ad exemplum Aquiliæ) Sic in l.53. D. ad leg. Aq. in factum actio ad exemplum legis Aquiliæ,& vtilis actio damni iniuria quaſi ex lege Aquilia in l. 51. D. de furt. Vtilis actio ad exemplum directæ inſtituitur. l.1.C.de precario.vnde & vtilis in rem quaſi in rem actio dicitur in l.1.§. proponitur.D.de ſuperficieb.

Sed & ſi quis ſerui inquilini) Fortaſſe melius, *ſed & ſi ſerui inquilini inſulam exuſſerint.*

Et fructui miſſi ſint) Lego, *mihi ſint.*

Hæ) Sic in vet. ex.

AD TIT. XIII.

Non tranſmouebis) Deuter. xix. Extat & de Termino priſca lex Numæ Pompilij apud Verrium Flaccum, qua qui terminum exaraſſet, ipſus & boues ſacri erant. Nihil fere religioſius Numa ſanxit. Nam & templum vt deo poſuit, & ferias inſtituit, noluitque animatum quicquam pacis Præſidi ſacrificari, quod Plutarchus in Romaicis eleganter ſic expreſsit, τὸν τέρμινον ὡς ἐπίσκοπον καὶ φύλακα φιλίας καὶ εἰρήνης, ᾤετο δεῖν αἵματος καὶ φόνου καθαρὸν καὶ ἀμίαντον διαφυλάττειν. Sed hoc iam ſuo tempore neglectum idem alio loco teſtatur. vnde & Horatius in Epod. *Et agna feſtis cæſa Terminalibus.* Quin & Siculus Flaccus in terminis defigendis, hoſtiæ inmaculatæ cæſæ ſanguinem inſtillari ſolitum ſcribit, & Prudentius extis ſeu gallinæ pulmone termino fieri ſignificat Illud quoque Numæ videtur, vt Termino non niſi ſub diuo ſacrificaretur, quod nefas putaret Terminum intra tectum conſiſtere. Itaque quo loco colebatur, ſuper eum foramen patebat in tecto, vt Sex. Pompeius tradit. Quod etiam cum Capitolium Tarquinius ædificaret religioſe obſeruatum Seruius teſtis eſt in lib. 9. Æneid. ob idque in Capitolio pronam (ſic legendũ apud Seruium non *primam*) partem tecti patuiſſe quæ lapidem ipſum Terminum ſpectaret. Vnde non abs re quæri poteſt, Plinij verba hæc ex lib. 18. cap. 2. *Tertiam ex iis nominare ſub tecto religio eſt*, an ad Terminum referenda ſint, an ad Dionyſium. οὐδὲ γὰρ τὸν Διόνυσον ὀμνύουσιν ὑπὸ στέγῃ, vt Plutarchus ait. Ego quidem ad Terminum malim, & nominandi vocabulum ad ſacrificium quam ad iuſiurandum referre. Et fortaſſe ille locus mendo non caret, atque ita potius alicui legendus videatur, *Terminum ex* XII. *nominari ſub tecto religio eſt*. Nam de termino multa duodecim tabulis cauta quis neſcit? in quas etiã ſi quis veterem illam Numæ ſanctionem tranſlatã velit, non contradicam. Sic enim & vbi XII tabularum auctoritas contemni cæpit, eadem illa quæ legib. cauebãtur, in alia latorum nomina tranſierunt, vt Macrobius ait lib. 3. Satur. c. 9. Sane & de ſacrificiis & religionibus non pauca iiſdem tabulis comprehenſa M. Tullius ſatis ſignificat in libris de legibus, & Seruius tradit multa de ſacris ab Faliſcis petita poſt X. tabulas magna ex parte ab Athenienſib. mutuatas, quæ reliquis duabus Decemuiri complexi ſunt. Adſcribam vero & ipſa Liuij verba ex quib. etiam poſt XII. Regias leges retentas intelligamus. Sic igitur cum de Tribb. militum Conſulari poteſtate ageret lib. 6. *In primis fœdera ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ & quædam Regiæ leges) conquiri quæ comparerent, iuſſerunt. Alia ex iis edita in vulgus: quæ autem ad ſacra pertinebant, à Pontificibus maximis vt religione obſtrictos haberent multitudinis animos, ſuppreſſa.* At hæc paulo audacior

cior coniectura eſt, & iam ipſi Notarum terminos exarauimus.

In eum qui per vim) Sic apud Paulum ſcriptū eſt lib. I. Sent. vbi in vet. exempl. annotatū reperi idem ſtatui in Codicis Theodoſiani lib. 2. ſub hera 26. quæ tamen conſtitutio hodie non extat.

Diuus Hadrianus) Refertur & in l 2. D. eod. tit.

Viſus cauſâ) puto legendum *vſus cauſâ*. quod à compoſitoribus Pandectarum omiſſum eſt.

AD TIT. XIIII

Quicunque plagiauerit) Exod. XXI. Deuteron. XXIIII.

Ciuem Romanum ingenuum) vet exemp. *Ciuem id manum ingenuus liber.*

Impp. relegatur) Sic vetus. quo ſignificatur, in perpetuum relegari.

Super ea re) vetus codex habuit *ſuperare*.

Intra milliarium centeſimum) Fuit hic terminus vrbis, aut potius Præfecturæ vrbanæ & ſolitarū regionum l I. §. initio. D. de off. Præf. vrb. vbi quod in Pand. Fl. ſcriptum eſt, *Egreſſum eſt P. V. notionem*, eadem phraſi dictum videtur qua in l. 12. §. facti. D. de capt. & poſtl. *Sequendum eſt Iuliani ſententiam:* & in l. 19. D. de nouat. *denegandum eſt exceptionem*. quibus etiam nō diſſimiles dicendi rationes notaui in l. 1. 5. vlt. D. de contr. tut. act. l. 12. D. Si quis omiſſ. cau. teſt. l 19. §. 1. D. de negot. geſt. l. 45. ſub fi. D. Solut. matr. vnde & in l. 4. §. non omnis. D. de re milit. ſic lubentius legerim, *Nec tamen facile indulgendum eſt extra ordinem iudicationem his qui negotium ante habuerunt: ſed ſi in tranſactionem res recidit, indulgendum eſt.* Extraordinem autem iudicatio indulgetur vt militi.

Congnoſcat) Extraordinem, vt de expilata hereditate dicitur in l. 3. D. de exp. hered.

Sit in via commiſſa) fortaſſe melius, *Sit iniuria commiſſa*: quanquam & excuſa lectio defendi poteſt.

Quam Præſidis partib.) l. 4. C. ad leg. Fab. de plag. l. 2. C. de pœn. Quædā prouinciæ procuratoribus cohibebantur vt Tacitus loquitur: ſed aliæ vt procuratoribus tantum qui ne deportandi quidem ius habuerunt: aliæ vt Præſidis vicem tuentibus.

Plane poſt ſententiam) videlicet cum iam de bonis quæritur, non de crimine, l. I. & 2. C. vbi cau. fiſ.

Huius certe) Hic locus proculdubio corruptus eſt, & ſi quid cōiectura valeo, deeſt nomen aut vrbis aut regionis Armeniæ. hoc vt ſuſpicer, facit *Certæ* reliquum nomen quo Parthis ciuitatem ſignificari Hermolaus Grammaticus ex Stephano auctor eſt.

Qui ciuem Ro. eundemque qui) Malim, *eumue qui in Italia liberatus ſit*: quod etiam ſic interpretari audeo. Italiæ multa olim fuere priuilegia cum in cenſitionibus, iure nexus, vſucapione, exceptione annali, tum in iure capiendi, & aliis huiuſcemodi, quæ pro ſummo beneficio prouincialibus quibuſdā coloniis poſtea cōceſſa ſunt, vt eodem iure eſſent quo & ipſa Italia: quam ob rem iuris Italici dictæ ſunt, quod ius eſt li-

beræ ciuitatis, ſiue liberæ conditionis, cuius ſignum apud eas fuit Marſyæ ſimulachrum, vt Seruius in Virgilium notat. Huius generis priuilegiorum Italiæ illud etiam fuiſſe videtur, vt quem Latinus in Italia manumitteret, quamuis Romanum ciuē non faceret, tamen quod ad legem Fabiam, eodem iure eſſet quo ciuis Romanus. ait autem,

Liberatus ſit) Proprie. Nam Latinus vt dixi, qui manumittit, ciuem Romanum facere non poteſt. itaque hæc non iuſta manumiſsio eſt, ſed liberatio potius à ſeruitute. Denique nō eſt hic reuera actus legitimus, & iterari poteſt. Sic enim legimus apud Vlpianum iteratione fieri ciuem Romanum qui poſt Latinitatem quam minor annis x x x. acceperat, iterum rite manumiſſus eſt ab eo cuius ex iure Quiritiū ſeruus fuit. Cuius rei & Iuſtinianus meminit Nouell 78. & in illo Regularū. fragmento, cuius iam ſuperius meminimus, ſcriptum eſt minorem x x. annorū manumittere nec vindicta poſſe, nec teſtamēto. itaque nec Latinum facere poſſe. tantum enim apud Conſilium poſſe manumittere ſeruum cauſa probata. hunc autē qui manumittitur quotcunque ſit annorum, Latinum fieri, & ſolum ad hoc ei procedere libertatem vt iterum manumitti, & ciuis Ro. fieri poſsit.

Vendiderit.) l. 15. C. hoc tit. Sed hoc Apuleius legi Corneliæ tribuit lib. 8. de aſin. aur. *Prudens*, inquit, *crimen Corneliæ legis incurram, ſi ciuem Ro. pro ſeruo vēdidero.* Et vero falſi ab emptore redargui poſſe videtur, vt & is qui duobus eandem rem vendiderit, l. 21. D. ad leg. Corn. de falſ.

Seſtertiis L.) Seſtertium. hæc eſt illa pœna pecuniaria legis Fabiæ quæ in deſuetudinem abiiſſe dicitur in l. vlt. D. eod. tit. cuius tamen veſtigia quædā reliqua ſunt in l. 12. D. de manumiſs. & l. 12. § ſed ſi in captiuo. D. de capt. & poſtl. quibus etiam aliud quoddam huius legis caput continetur: itemque aliud in l. 1. §. 1. D. de fugit.

Populus) Leg. *populo*, hodie fiſco l. 6. C. hoc tit. cuius reſcripti pœna ex lege Fabia, prohibitio vero ipſa ex S. C. eſt l. quod ſæpe. §. ſiquis amico. D. de contrah empt l. arbor. §. Iudex. D. comm. diuid.

Sciendum eſt tamen) Sunt hæc collectoris, qui Nouellarum conſtitutionum nomine videtur innuere Conſtantini legē qua ob plagium liberi hominis, ſeruus aut libertinus ſtatim, id eſt primo quoque munere. beſtiis obiicitur: liber ſub hac forma in ludum datur vt antequā aliquid faciat quo ſe defendere poſſit, gladio cōſumatur l. 1. C. Th. ad leg. Fab. de plag. ſed extat & antiquior paulo Diocletiani cōſtitutio qua in vrbe hoc idem crimen capite vindicatum eſt l. 7. C. eod. quo pertinet etiam Nouella Leonis 66.

AD TIT. XV.

Non inueniatur) Deuter. xviii.

Vlpianus lib. VII. *de off. Procoſ.*) Hoc libro Domitius de variis criminibus tractauit, atque inter cætera de iis quæ ad religionem pertinent: vt mirum non ſit quod eo etiam reſcripta principum nefaria collegerat,

vt doceret quib pœnis affici oporteret eos qui ſe Dei cultores profiterentur. Quod cum totis ſeptem libris de officio Proc. feciſſe ex corrupto Cælij Lactantij loco hactenus male creditum eſt.

Interdictos eſt) Lego, *interdicta eſt.*

Vetus hæc) Seruius 4. Æneid. *Cum multa ſacra Romani ſuſciperent, ſemper magica damnarunt. Probroſa enim ars habita eſt. ideo excuſat cum ait, Teſtor ego magicas inuitam accingier artes.* Extant vero & varia de Mathematicis Senatuſconſulta apud Tacitum lib. 1. & 12. Annal. & primo ſecundoque Hiſtoriæ Auguſtæ, cæteroſque eius ætatis ſcriptores, quæ hic colligere neque otij neque inſtituti eſt noſtri, quibus potius eſſet quæ ſequuntur in integrum reſtituere, ſi quam facile eſt peccare, tam facile eſſet peccatum corrigere.

Similem incertum) Fortaſſe, *ſimilem artem.*

Et profeſſio.) Legendum videtur *an exercitio & profeſſio. Et quidem &c.* atque ita Oiſelo noſtro videtur, qui & paulo poſt ita legit, *Nec diſſimulandum &c.*

Et publice reprehenderent) An potius, *reſponderent?* Nam & horum vt iuris conditorum proprie reſponſa dicuntur.

Qui viſi erant) Fortaſſis melius, *qui auſi erant vel conſulere vel exercere quam quod &c.* Quo pertinet aureum illud Taciti ex lib. 1. Hiſtor. *Mathematici genus hominum potentibus infidum, ſperantibus fallax, quod in ciuitate noſtra & vetabitur ſemper, & retinebitur.* Eſt vero hoc vulgi vocabulum. Gellius lib. 1. *Vulgus,* inquit, *quos gentilitio vocabulo Chaldæos dicere oportet, Mathematicos vocat.* Et Ammianus lib. 29. *Mathematicis, vt memorat vulgus.* quo etiam libro plura ille de Mathematicis.

Ad locum) Sic olim notare ſolebant particulas quas ex conſtitutione aliqua aut recitabant, aut exſcribebant, adiectis etiam interdum primis conſtitutionis verbis: cuius moris plures ſunt in Theodoſiano codice reliquiæ, quibus etiam accidit vt ea verba neſcio quomodo in textũ ipſum irreperent, & excerpti partẽ occuparent, vt in l. 3. de poſtulan. & Nouella Maioriani de Epiſcopali iudicio.

Motu Caſſiano) Eſt & huius Caſſiani furoris tumultuſque mentio in eo Pauli fragmento quod extat in Codice Iuſt. ſub titulo ad leg. Iul. maieſt. & apud Tertullianũ in libro de fuga in perſequutione, & in Apologetico. hiſtoria ipſa à Capitolino & Gallicano pluribus narratur.

In Inſula Syrum) Lego, *in inſulam Syrum.* Eſt & eius inſulæ mentio apud Strabonem: & Seruius ad illud Virgil. 3. Æneid. *Mycone celſa Gyaroque relictis, Quidam,* inquit, *per hiſtoriam dictum putant. Nam inter Myconem & Gyarum Syrum vnam de Cycladibus eſſe dicunt, vnde fuit Pherecides philoſophus.* Sic enim in optimo exemplari reponendum arbitror: nam totus ille locus in editis hactenus exemplaribus deeſt.

In communionem) Fortaſſe melius, *communiorem.*

Inaniſſima) An potius, *Inmaniſſima?*

Ornare) Malim, *ordinare*.

Maximi enim criminis) Seruius ad illud Virgil. ex lib. VIII. *Veterū ne ignara Deorum*, *Cautum*, inquit, *fuit & apud Athenienſes & apud Romanos, ne quis nouas introduceret religiones. nam ideo & Socrates damnatus eſt, & Chaldæi & Iudæi ſunt vrbe depulſi.*

Debere) Puto legendum, *neque reprehendi à noua vetus religio debet. Maximi enim criminis eſt retractare quæ ſemel ab antiquis tractata & definita ſuum ſtatum & curſum tenent ac poſſident.*

De terroribus) Sic vetus exemplar, niſi quis agnoſcat, *deterioribus*: quo verbo, ne quid diſſimulem, à principibus crudeliſſimis & Chriſtiani nominis hoſtibus infenſiſſimis, ſacroſanctam religionem perſtringi credibile eſt. in eoque etiam miror huius collectoris ſimplicitatem dicam, an potius oſcitantiam, qui cum hoc maxime ageret vt longe antè diuinis legibus cautum oſtenderet, quod Romanis poſtea comprehẽſum eſt, non animaduertit quæ contra Manichæos dicuntur, etiam ad Chriſtiani nominis contumeliam pertinere. Sed ea fuit apud maiores noſtros conſcientiæ fiducia, is candor, vt ſumma fide omnia referrent, & atrociſſima hoſtium maledicta facile contemnerent. Sic in Theodoſij Codice conſtitutiones quaſdam legimus, quibus ſanciuntur Synodi quæ ab vniuerſa Eccleſia pro hæreticis damnatæ reiectæque ſunt. Sic & Iuliano Diui nomen vt optimo principi tribui audimus. Quæ ſi quis tollenda cenſeat, tollat & ea quæ in eo qui Iuſtiniani nomen præfert in monazontas ex Valentis furoribus reliqua ſunt. Tollat & Cyrilli libros quibus Iuliani in Chriſtianos dicteria inſeruit. Tollat denique Taciti, Suetonii, Galeni, Luciani, Rutilij, Eunapii, atque adeo Iuliani ipſius ſcripta, quibus ſacroſanctam religionem conuitiis atque opprobriis laceſſitam quis non videat? Sed eſt omnium fortiſſima veritas.

Nuperrime) Sane & Euſebius hiſtor. Eccleſ. lib. 7. eius ſectæ originem ad horum principum initia retulit, quanquam ex Epiphanio ſatis conſtat ſub Aureliano & Probo Impp. cæpiſſe in Perſide, vnde Manes, tãdem & ipſe à Perſarum rege ſupplicio affectus, diſcipulos habuit plures, qui inſaniæ nomen vitantes, ſe non Manichæos, ſed Mannichæos appellarunt, & auctorem ſuum Mannem, tanquam manna fundentẽ, vt D. Auguſtinus teſtatur. Ne quis autem putet Manichæos Chriſti nomen ita profeſſos vt à gentilium ſacris abſtinerent, vt cæteri fere qui à noſtris heretici iudicati ſunt, diſcat ex Philaſtrij Brixienſis indice eos diis etiam deabuſque inmolaſſe.

Detrimenta inſerere) Malim, *inferre*.

Vſque ad eos) Melius, *vſque adeo*, & paulo poſt, *ad hanc inauditam & turpem, & per omnia infamem ſectam*.

Ipſos quoque Forenſibus vel Proconneſibus) Metalla multa numero fuerũt vt Vlp. ait in l. 8. § eſt pœna. D. de pœn. Proconenſium mentio eſt apud Iuſtinianum Nouell. 22. De Forenſibus nihil dũ legiſſe memini, & fortaſſe hic locus ſic potius legendus eſt, *Blaſonenſibus vel Proconnenſibus*

metallis, ſi quidem & ille apud Plinium integer manſit ſub finem lib. v. hiſtor. in quo ita legitur, *Inſulæ in Propontide ante Cyzicum Elaſoneſus, vnde Cyzicenum marmor, eadem Neuris & Proconneſus dicta.*

Vt igitur) hic locus ſic reſtitui poteſt, *Vt igitur ſtirpitus amputari radix hæc nequitiæ de ſeculo noſtro beatiſſimo poſſit, deuotio tua.* 1. *ac. ſt. tr. noſt. obſecundare feſtinet.*

AD TIT. XVI.

Scriptura) Hoc eſt illud celebre iudicium quod à Moyſe refertur lib. IIII. cap. XXVII.

Gaius lib. III. *Inſtit.*) Sic vet. ex. Et Gaium quidem libros quatuor Inſtitutionum ſcripſiſſe Digeſtorum index præfert. Sed hæc eſſe potius ex libro ſecundo facile adducor vt credam. Cæterum ex iis fragmentis ſatis iam liquebit qualem nobis Gaium Anianus ſuppoſuerit. Meliore aliquanto fide Tribonianus magnam horum partem tranſtulit in Inſtitutiones ſuas ſub Tit. 1. lib. 3. ex quo & iſta ſupplere atque emendare multis locis facile eſt. nos ea tantum attingemus quæ compoſitores vltro omiſerunt vel quod poſterioribus conſtitutionibus immutata, vel quod penitus in vſu eſſe deſiiſſent.

Pronepos proneptiſue) cæterique ex his deſcendentes. Hos enim omnes ſuorum appellatione lex XII. tab. comprehendit, vt recte Fl. ſcriptũ eſt in l. 220. D. de verb. ſig. Suorum igitur nomen eſt ex XII. ſiue ex iure ciuili l. 7. D. de bon. damnat.

Vxor quoque) Huius iuris veſtigium eſt in l. 195. §. 1. D. de verb. ſign. Seruius in lib. 1. Georg. *Tribus*, inquit, *modis apud veteres nuptiæ fiebant, vſu, ſi verbi gratia, mulier anno vno cũ vtro licet ſine legibus, fuiſſet. Farre cum per Pontificem Max. & Dialem Flaminem, per fruges & molam ſalſam coniungebantur, vnde confarreatio appellatur, ex quibus patrimi & matrimi naſcebantur: Coëmptione vero atque in manu conuentione, cum illa in filiæ locum, maritus in patris veniebat, vt ſi quis prior fuiſſet defunctus, locum hereditatis iuſtum alteri faceret.* Hæc Seruius, non ille adulterinus & ſuppoſititius ieiunarum animarum ineptiis & commentis hactenus deformatus: ſed Seruius putus putus, ex cuius fragmentis Danielis noſtri beneficio interim hæc exſcripſimus ea ſpe fore vt vir & doctrinæ & diligentiæ multæ, breui cum ex ſuis illis tum ex noſtris exemplaribus Seruiũ nobis magna ſui parte ſuperſtitẽ reſtituat. Porro ex hoc Seruij loco ſane quam eleganti, illud mihi primũ videor didiciſſe quod Dionyſius ſcribit de iure nuptiarum quæ κατὰ γάμους ἱεροὺς contractæ ſunt, ad confarreationẽ potius referenda eſſe, quamquam is omnino ritus Romuli temporibus nondum in vſu fuiſſe videatur, ſi verum eſt quod Plinius ſcribit à Numa primum in ſacrificiis far molamque ſalſam adhibita. Sed & illud, apud Tacitum lib. 4. Annal. confarreatis parentibus genitos, patrimos & matrimos ſignificare, quo nomine hactenus cenſiti ſunt omnes quibus

pater materque ſuperſtites eſſent. nec id quidem ſine auctoribus. Nam & hoc idem apud Sex. Pompeij breuiatorem in Flaminia legimus, & quem Dionyſius Halicarn lib. 2. & Plutarchus in Numa ἀμφιθαλῆ παῖδα nominant Heſychius exponit, τὸν ἐπ᾽ ἀμφοτέροις τοῖς γονεῦσι θάλλοντα, μηδενὸς ὠρφανισμένον. immo & ex Sibyllinis verſibus hi à Politiano referuntur,

χωρὶς δ᾽ κόραι χόρον αὐταὶ ἔχοιεν
Καὶ χωρὶς παίδων ἄρσην στάχυς· ἀλλὰ γονήων
Πάντων ζωόντων οἷς ἀμφιθαλὴς ἔτι φύτλη.

quos ille ſe de Zoſimi hiſtoria ſumpſiſſe ait. Sed adſcribā ad eam rem pertinentia Zoſimi ipſius Græca verba, quæ mihi ex doctiſs. diſertiſſimique viri epiſtola Cl. Puteanus communicauit, cuius ego eruditioni atque amicitiæ & hoc lubenter acceptum refero. nam Onuphrius quidem Panuinius Latine tantum antea retulerat. Sic igitur Zoſimus cum de ludis ſecularibus diſſereret, ἡμέρα δὲ τρίτη ἐν τῷ κατὰ τὸ παλάτιον ἀπόλλωνος ἱερῷ τρὶς ἐννέα παῖδες ἐπιφανεῖς (Horatius claris patribus ortos, Tacitus patricios fuiſſe exponit) μετὰ παρθένων τοσούτων οἱ πάντες ἀμφιθαλεῖς, ὅπερ ἐστὶν ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς ἔχοντες περιόντας, ὕμνους ᾄδουσι τοῦτε ἑλλήνων καὶ τῇ ῥωμαίων φωνῇ καὶ παιᾶνας, δι᾽ ὧν αἱ ὑπὸ ῥωμαίους σώζονται πόλεις. Quæ noſter Puteanus ſic cōciliat vt omnes patrimos matrimoſq; proprie dictos putet qui parentes adhuc viuos haberent, eoſque præterea confarreatos: viuos, boni ominis cauſa: confarreatos, propter auctoritatē ſacrorū. Sane quidē non alios vetuſto more patrimos matrimoſque legi ſolitos veriſimile eſt. Sed poſt omiſſam confarreandi adſuetudinē (quod Tacitus iam ante Tiberij tempora accidiſſe ſignificat) recte eius ætatis poſteriorisque ſcriptores & ex vſu & proprietate ipſa verborū quæ confarreationis nihil habent, eos patrimos matrimoſque interpretati ſunt qui modo patrem matremque adhuc viuos haberent. Nam & ſic olim pater patrimus dicebatur qui cum iam ipſe pater eſſet, haberet etiā tum patrem. vnde & pater patratus Plutarcho in Probl. Verum quid prohibet & alios Seruij locos adiicere necdum, quod ſciam, proditos, & totam coemendi confarreandique rationem quæ hactenus non ſatis cognita fuit, exponentes? Sic igitur in illud lib. 4. Æneid. *Liceat Phrygio ſeruire marito* *Sane hic,* inquit, *coemptionis ſpeciem tangit. Coēptio enim eſt vbi libra atque æs adhibetur & mulier atque vir inter ſe quaſi emptionem faciunt, quod ante iam in 1. Georg. Teque ſibi generum Tethys emat: quoniam coēmptione facta, mulier in poteſtatem viri cedit, atque ita ſuſtinet conditionem liberæ ſeruitutis* (ſic in opt. ex. legendū arbitror) *ait enim, Liceat Phrygio ſeruire marito, & in Georg. Tibi ſeruiat vltima Thyle. Quoque omnis iſte mos coēmptionis & citra nominis nuncupationem dotis datæ taxatione expediretur, quæ res in manum conuentio dicitur. ſubiunxit, Dotaleſque tuæ Tyrios permittere dextræ. Quid eſt enim aliud dextræ quam in manum conuenire? quæ conuentio eo ritu perficitur vt aqua & igni adhibitis duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur: quæ res ad farreatas nuptias pertinet, quibus Flaminem & Flaminicam iure*

Pontificio in matrimonium neceſſe eſt conuenire. Et paulo poſt, *Mos apud veteres fuit Flamini ac Flaminiæ vt per farreationem in nuptias conuenirent, ſellas duas iugatas ouili pelle ſuperinięcta poni eius ouis quæ hoſtia fuiſſet, & ibi nubẽtes velatis capitibus in confarreatione flamen ac flaminica reſiderent. ait igitur, locaui. locata enim vxor dicitur quod ſimul cum eo ſedeat dum confarreatur. Confarreationes autem tonitru dirimit.* Ad hanc autem coniunctionem quæ frugibus & mola ſalſa fieret, etiam diffarreationem proprie pertinuiſſe exiſtimo, cuius apud Sex. Pompeium mentio eſt: vt non niſi contrario ſacrificio vinculũ illud confarreationis diſſolueretur, quo nihil religioſus in ſacris fuiſſe Plinius ſcribit lib. 18. cap. 3. cum cætera matrimonia ex XII. tabulis facile diſſoluerentur muliere domo exacta & res ſuas habere iuſſa clauibuſque ademptis: demũ etiam confarreatione iã abolita, per libertum ſeptem ciuibus Ro. pubetibus preſentibus ex lege Iulia. Sed quod ſequitur apud Seruium eo loco quem initio recitauimus, nõ ſic accipiendum eſt, quaſi in manum conuentio coemptione ſola fiat, quod Boëtio viſum eſt. nam & farte conuenitur in manum vt Vlpianus ſcripſit Tit. 9. & Seruius idem poſtea ſignificat. Ergo tam confarreatione quam coemptione maritus in patris locum, vxor non in matrimonium tantum, ſed in familiam quoque mariti & in ſui heredis locum venit, eſtque in eius manu mancipioque, aut eius in cuius maritus manu mancipioque eſt, & Materfamilias proprie appellatur, vt poſt M. Tullium A. Gellius ſcripſit, & ex illo tranſtulit Seruius in lib. XI. Æn. Sed hic illud quæri non abs re poteſt, An ea quæ anno vno continuo abſque vſurpatione apud virum fuit, poſt annum in eius manu eſſe incipiat & hæres ei ſua fieri. Quod & Fabro noſtro viſum eſt, & mihi probatur. Nam quo vſucapio, quæ etiam rerum nec mancipi eſſe dicitur, niſi vt vxor viri fiat iure Quiritium, & in eius poteſtatem redigatur? Et ſane M. Tullius hoc etiam modo mulierem in manum conuenire ſignificat. ſic enim in eius oratione pro L. Flacco conſtanti omnium exemplarium fide ſcriptũ legimus. *In manum*, inquit, *conuenerat. Nunc audio. ſed quæro, vtrum vſu an coemptione.* quanquam ſcio non deeſſe qui in matrimonium malint, ſed quod ſequitur, *Vſu non potuit: nihil enim de tutela legitima potuit ſine omnium tutorum auctoritate deminui*, indicat hoc ſaltem vſu mulierem tutela liberatam, quod ſine minima capitis deminutione fieri non potuit, id eſt, in manum conuentione vt Vlpianus explicat libro ſingulari Regularum Tit. de tutelis, & Boethius ipſe in Top. ſequitur, qui hæc alioqui non ſatis iuridice diſtinguit. Dicet aliquis. Quænam igitur erit illa forma vxoris quæ matrona proprie dicitur & tantummodo vxor habetur? Nempe hæc eadem quæ vel ſine legibus cum viro eſt antequam vſucapta ſit, ſiue intra annum, ſeu poſt annum, ſi trinoctium abfuerit vſurpãdi cauſa, vt ex Q. Mutio Gellius tradit. Atqui hæc concubina potius videatur quã vxor. Immo vero in eius mulieris conſuetudine cum qua connubium eſſe poteſt, non concubinarum, ſed nuptias intelligimus l. 24. D. de ri. nupt.

Et hic igitur in dubio nuptiæ præſumuntur, & vxor illa interea eſt: ſed non eſt in mancipio viri antequam vſucapta ſit. Hæc nos poſt tot ſcriptores de ritu & iure nuptiarũ non adeo trita, qui aut non ſatis idoneo loco, aut prolixius tractaſſe arguet, ei ego tam ingratæ reprehenſionis occaſionem ſic inuidebo, vt tamen æquiorem mentem optaturus ſim.

Is ſua heres eſt) lego, *ei ſua h. c.*

Quæ in filij manu eſt) Ergo & qui in aliena poteſtate eſt, vxorem in manu habere recte dicitur. immo & hæc materfamilias a noſtris auctoribus appellatur l. 44. D. de adopt. licet eius vir paterfamilias nõ ſit: quod Verrij definitioni non congruit. Alias autem materfam. dici ſolet quæ nupta in patris vel aui poteſtate non eſt l. 30. & 34. D. Solut. matr. l. 5. D. de bon. damnat.

Quorum nomina ex lege) Puto legẽdum, *quorum nomine ex lege Ælia Sentia vel ex S C poſt mortem patris &c.* quod pertinet ad illud caput legis Æliæ Sentiæ cuius Vlpianus meminit Tit. 7. Qui locus, vt hoc obiter moneam, ſic meo iudicio reſtituendus eſt. *In poteſtate parentum ſunt etiam ij liberi quorum cauſa probata eſt per errorem cõtracto matrimonio inter diſparis conditionis perſonas. Nam ſeu ciuis Romanus Latinam, aut peregrinam, vel eam quæ dedititiorum numero eſt, quaſi ciuem per ignorantiam vxorem duxerit, ſiue ciuis Romana per errorem peregrino, vel ei qui deditiorum numero eſt, aut etiam ſi Latino nupta fuerit, ex lege Ælia Sentia cauſa probata ciuitas redditur tam liberis quam parentibus præter eos qui dedititiorum numero ſunt, & ex eo fiunt in poteſtate parentum liberi.* Quod ſubiicit de S C. referendum videtur ad decretum ampliſſimi ordinis circa legem Æliam de Conſilio & cauſa probanda l. 1. in fine, D. de off Cos. non tantum in minore ſed & inter diſparis conditionis perſonas, vt hic locus indicat. ad quod etiam conſilium pertinere videtur l. 24. D. de manumiſſ. quæ alioqui ſi de iudicio liberalis cauſæ accipiatur, inter fugitiuas non immerito cenſebitur.

Et de eo filio) Eſt hic & alius agnationis modus ex manumiſſione qui ab Vlpiano quoque recenſetur Tit. 23. Porro hi caſus ſi quidẽ poſt mortem contingerent, ad iuris antiqui formulã, ſin ante, ſed poſt teſtamentum, ad legem Velleam olim pertinuerunt. quod latius explicare non eſt huius loci.

Cum filius filiaue) Et hæc ex eodem Inſtitutionũ titulo ſuppleri atque emendari poſſunt. Quod ſequitur de agnatis, in titulum De ſucceſſione agnatorum magna parte tranſlatum eſt, quem cum hoc conferre cuiuſuis operæ fuerit.

Æquum enim videtur) Lex x II. tabularum agnatis præfert ſuos quoſlibet ſine diſtinctione. itaqui ſufficit ſuum heredem eſſe, nec ſpectatur proximior ſit an vlterior. Quamobrem ſucceſſionis ſiue, vt hodie loquimur, repræſentationis ratio aliqua ex æquitate habita eſt, vt inter ſuos heredes in ſtirpes non in capita diuidatur hereditas. quod prudentium interpretatione receptum Gaius ſignificat. At eadem lex deficientibus ſuis heredibus agnatum nõ quemlibet vocat, ſed proximum: ob idque

inter

inter agnatos ſemper in capita, nunquam in ſtirpes diuiditur hereditas ex XII. tabulis. Qua etiam ratione idem in libertorum ſucceſſione ſeruari Paulus tradit lib. 2. Sentent. ex ſententia Iuliani in l. 23. §. 1. D. de bon. libert. Alio ſenſu auctores noſtri dixerunt in ſuis & legitimis non eſſe ſucceſſionem ſequentis ſcilicet gradus eiuſdem ordinis poſt delationem aut adquiſitionem. quod veteri iure perpetuum eſt, ea etiã ratione quod proximo tãtum legitima hereditas deferatur. § ſciendũ. & l. 2. §. legitima. D. de ſuis & legit. Si tamen filius matris hereditatẽ ad quam ex Orfitiano vt legitimus vocatur, ſibi delatam repudiauerit, aut cũ agnouiſſet, abſtinendi cauſa reſtitutus ſit, cæteri legitimi admittuntur. Sed hoc fieri ex ipſius S C. verbis indicat l. 1. §. ſi nemo. iuncto §. ſeq. D. ad S C. Tertyll. In bonorũ poſſeſſione Vnde cognati poſt delationem ſucceſſio eſt l. 2. C. de ſucceſſ. edict. nempe quia ex ſola Prætoris indulgentia pendet l. 1. D. vnde cogn. Non eſt tamen ſucceſſio poſt adquiſitionem l. vlt. D. de ſucceſſ. edict. Eadem ratione tentari poteſt & in honoraria Vnde liberi eſſe ſucceſſionem, cum ea cognatis detur vt emancipatis, nec tam ſpectetur ius ciuile quam ipſa natura §. emancipati. & §. minus. Inſtit. de ſucceſſ. quæ ab inteſt. def. Sed hæc omnia Iuſtinianus exæquauit.

Quos plerique conſobr.) Hoc verbum Triumuiris diſplicuit, qui conſobrinorũ nomine hos ſemper intelligi voluerunt: quod tamen per abuſionem fieri Theophilus recte notat. idque verbi etymologia ſuadet. conſobrini enim quaſi conſororini dicuntur. Nonius, *Conſobrini ex duabus editi ſororibus, de quibus exempla multa ſunt in antiquis auctoribus & maxime in Afranio & iuris vetuſtiſſimi ſcriptoribus*. Sic legendum *non viris*, qui error etiamnum manet apud Suetonium in Nerone, & Capitolinum in Pio.

Ideo autem) Lego, *Ideo autem non mortis tempore ſed cum certum fuerit aliquem inteſtatum deceſſiſſe, quia ſi quis teſt.* &c.

Hoc iure) Id eſt. iure ciuili, ſiue ex lege Voconia, ex qua eſt legitimæ cognationis nomen de maſculis, non ex XII. tabulis. Aliud vero ex edicto Prætoris obſeruatur §. cæterum. de legit. agnat. ſucceſſ. Manſit tamen in cognatorum definitione maſculorum nomen in l. 2. §. 1. D. de ſuis & legit.

Proinde agnationis iure) Non ſuitatis. nam ſuos heredes fœminæ non habent. hinc illa olim quæſtio de iure apud Centumuiros, Filius an frater debeat eſſe inteſtatæ heres. Sic enim apud Fabium legendũ eſt lib. 4. Inſtit. non *inteſtato*, vel veteribus libris adſtipulantibus. quod alias pluribus oſtendimus in libro ſingulari de Centumuiralibus, Decemuiralibus Septemuiralibuſque & Quinqueuiralibus iudiciis. Et vero de inteſtati hereditate eſſet ea ineptiſſima quæſtio, vt hodie eſt de matris ſucceſſione poſt orationem D. Marci & S C. Orfitianum, quibus id actum eſt vt ſine in manum conuentione matrum legitima hereditas ad filios pertineret excluſis conſanguineis & reliquis agnatis, quẽ-

admodum Vlpianus ſcribit in fragment. Tit. 26. vbi notandũ eſt quod ait, *ſine in manum conuentione.* nam & ante SC. ea conuentionis in manũ vis fuit vt liberi matri ſuccederẽt, nõ quidem vt liberi, ſed vt fratres & agnati. An vt conſanguinei? Non puto. alioqui ſane reliquos agnatos tũ quoque excluſiſſent. Et vero eis ſanguinis nomen vt fratribus proprie conuenire non videtur.

Sed alia faciat) Malim, *ſed alia facit* (vel *fuit*) *iuris interpretatio* &c.

Iamdudum autem) Hæc eſt illa quæſtio iamdiu inter Iuſtinianei iuris interpretes vexata, tandemque vſu potius noſtro quam certo aliquo illorum iudicio definita ex veterum tamen conſultorum ſententia, quæ & ipſa legis fuit cum proximos agnatos ad ſucceſſionem vocaret. Nam quibus proximorum nomen æque competit, quique æquo iure ſuo veniunt, æquas etiam partes ferre rationis eſt. Sane cum alij ex legis aut ſtatuti verbis vt proximi vocantur, alij ſucceſſionis quodam iure ex aliorum perſona veniunt æquitas poſtulat & illis ex lege partem integram conſeruari, & his inſimul non plus iuris deferri quam ille habiturus eſſet in cuius locum partemque ſuccedunt. Quæ viſio alterius tractationis eſt.

In tot portiones fuerunt) Melius, *tot portiones fient.*

Gentiles) Ponitur hæc lex à Cicerone non ſuis omnino verbis lib. 2. de Inuent. *Si paterfamilias inteſtatus moritur familia pecuniaque eius agnatorum gentiliumque eſto.* Quod de gentilibus reſtat ex XII. tab. in l. 53. D. de verb. ſig. ad ius tutelæ magis pertinet, à quo tamẽ ad hereditatẽ legitima argumentatio eſt. Eſt & de ſucceſſione gentiliũ verſus Catulli ad Mallium, & exemplũ Centumuiralis iudicij tam fortaſſe ſenſu obſcurũ quã fama celebre, quod à M. Tullio refertur lib. 1. de Orat. in quo illud quæſitum arbitror, An in ſucceſſione liberti ab ingenuo gẽtilitio adoptati ius gentilitatis locum haberet, adeo vt gentiles eius familiæ in quam adoptatus erat libertus, eius cognatis præferrentur ex XII. tabulis. Qua in quæſtione potior fuiſſe videtur Marcellorũ cauſſa ex Scæuolæ definitione. Nec inficior tamen libertos patronorũ gentiles Latine dici poſſe eo modo quo & ſerui dominorũ gentiles à Plinio appellantur ob ſimilitudinẽ nominũ quæ gentis vocabulo interdũ ſignificatur, vt ex Cincio Feſtus tradit. Quo ſenſu & M. Tullius Seruium regẽ gentilem ſuũ dicere auſus eſt, & Hiſpalæ libertæ gentis enuptio conceſſa legitur apud Liuiũ li. 39.

Primo Commentariorum & vltimum eſt) Sic vet. Meminit & Cõmentariorũ Gaij Iauolenus in l. ſiquis D. de cond. & demonſt. quod ego lubens ad libros Inſtitutionũ refero quibus idem nomen à Boetio & Aniano tribui memini. Et vero probabile eſt ſub finem libri primi Inſtitutionum de gentilitatis iure tractaſſe Gaium cum de curatoribus differeret. Sane Iuſtinianus Commẽtariorum nomen etiã aliis libris tribuit in Proœmio Inſtitutionum.

Superuacuum eſt) Antiquitatis cognitio iuris ſtudioſo non vtilis modo ſed etiam neceſſaria eſt, nec fruſtra veteres conſulti quantum in ipſis

fuit,nihil eius penitus nos ignorare voluerũt.Eſt enim illud de omni cognitione Ariſtotelis *καθόλου· εἴτις ἐξ ἀρχῆς τὰ πράγματα φυόμενα βλέψειεν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις, ϗ ἐν τούτοις κάλλιστ' ἂν οὕτω θεωρήσειεν*. Sed eſt & illud verum Modũ in quaque re optimum : nec eadẽ cura omnia aut ediſcenda aut pertractanda ſunt. Quædam ſemel noſſe vel non ignorare ſufficit: repetere atque inculcare tam putidum eſt,quam aut in gradibus morari cum aſcendas,aut in inſtrumẽto artis ipſius opus finemue conſtituere.

Sine iure Prætorio) Hæc eſt veteris codicis ſcriptura quæ fortaſſe non male ita reſtituetur, *Sine iure Prætorio factum teſtamentum obiecta doli exceptione obtinebit.* Cuius ſententiæ ſpecies dari poteſt ex l.1. C.Th. de famil. herciſcund. videlicet inter coheredes ſi huiuſmodi ſcriptura ſingulis aliquid adſcriptum ſit, oppoſita doli exceptione effici vt ea volũtas obtineat,nec aliquid amplius à ſingulis retineatur quaſi ab inteſtato . Quæ definitio laudatur etiam à Iuſtiniano Nouell.Conſt.107.Dari poteſt & caſus quo ſine iure Prætorio factũ teſtamentum obiecta doli replicatione obtineat, ſi inſtituti ſint ij qui rem ab inteſtato omnino habituri eſſent. Dicet aliquis . Si teſtamentum rite factum non ſit , locus eſt ab inteſtato ſucceſſioni . Itaque iis replicatione doli nihil opus eſt qui ſine teſtamento lege heredes fiunt. Verũ dari poteſt caſus quo neceſſaria eſt doli replicatio, vt ſi prius teſtamentũ iure perfectum extet quo alij heredes inſtituti ſint l.2. D. de iniuſt.rupt. irrit. & hac replicatione doli opus habent aduerſus liberos ipſos , propinqui,vxor, alũmnus,aliæque huiuſmodi perſonæ quibus ex imperfecto teſtamẽto legata & fideicõmiſſa præſtantur l.38. D. de fid.libert . Ergo hæc doli ſiue exceptio ſiue replicatio ex perſona eius qui opponet omnino æſtimabitur. Dixit autem *Sine iure Prætorio*, ,quia hæc fuit minus ſolennis minuſque difficilis teſtandi forma.Sed hæc Nouellis Conſtitutionib.varie immutata ſunt.Nos hic veteris iuris reliquias tractari meminimus.

Eorum quorum) Hæc fortaſſe aliquis ita ſuppleuerit. *Eorum quorum teſtamenta rumpuntur aut irrita fiunt, quãuis ipſo quidem iure teſtati decedant,hereditas vt inteſtatorum defertur.* At ego ipſo facto teſtatos dixero,Iure non dixero,ſed magis inteſtatos , nec inproprie quidem l. 1. D. de ſuis & legit. ac potius hunc locum ita ſuppleuero . *Eorum quorum teſtamenta rumpuntur aut irrita fiunt licet iure inteſtati decedunt,ſecundum tabulas bonorum poſſeſſio datur ſi ſeptem teſtium ſignis ſignatæ ſint* . Quod & Vlpianus ſcripſit in fragment. Tit. 23. & 28. Circa quæ illud admonere ſuperuacuum non fuerit , videri Papinianum in eo qui poſt teſtamentum adrogandum ſe præbuit, hoc etiam exigere vt voluntatem quæ iure defecit recenti aliquo iudicio ſui iuris factus confirmauerit , l qui ex liberis. §. teſtamento. D.de bon.poſs.ſec tab.

Gentibus deferebatur. Sane.) Puto legendum *gentilibus deferebatur. Sane conſanguineos lex non adprehenderat, ſed interpretatione prudentum primum inter agnatos locum obtinuerunt.* Inde in l.30.D.de adquir. hered. *legitimum vel conſanguineum* : & recte in l. 1. C. Quorum bonor. *Conſanguineos*, in-

quit, *omnia prudentium reſponſa & lex ipſa naturæ ſucceſſores faciunt*. Eſt enim hæc ſucceſſio ex eo iure quod communi nomine ius ciuile appellatur l.2.§. his legibus latis. D. de orig. iur. cuius & alia exempla ſi quis deſideret, reperiet non obſcura in l.36. D. de ſtatulib. & l.34. D. de her. inſtit. itemque apud Ciceronem lib.3. de officis.

Secundum legem Iuliam Papiamue quæſiti) In l. vlt. D. de ſtatulib. *ſi mulier ex lege nupſerit*, id eſt intra annum præſtito iureiurando ſe liberorũ cauſa nubere, quod etiã ad legem Iuliam miſcellam referendũ Græcus interpres rectiſſime notat, & explicandũ moneo ex l. Titio vſuſfructus. §. vlt. D. de condit. & demonſtr.

Et peregrinantes) Recte. At in §. vlt. Inſt. de hered. qual. & diff. placet magis quod præceptor meus reſtituit, *peregrinatos*. Diuerſitatis ratio per ſe manifeſta eſt.

Quibus bonor. poſſeſſ.) Fortaſſe melius, *quib. ius bonorum poſſeſſionis propter Prætoriam actionem non erit neceſſarium*. Bonorum poſſeſſionis hic fructus eſt, vt cõmoda & incõmoda hereditaria, itemque dominiũ rerum quæ in his bonis ſunt, tribuat. quod in ſuis heredibus nõ eſt neceſſariũ, cum ipſo iure in eis ita cõtinuetur dominiũ, vt nulla videatur hereditas fuiſſe quaſi & olim domini fuerint ſimul cũ defuncto. Poſſeſſio vt viuo patre filio continuata nõ intelligitur, ſic nec mortuo continuatur. nam nec ea quidem hereditatis aut iuris eſt, ſed facti, & non niſi naturaliter cõprehendi poteſt iure P. Ro. l.23. D. de adq. poſſ. l.91. D. ex quib cauſ. maior. Moribus noſtris aliud fere obſeruatur, fortaſſe ex male intellecta l. cum miles. D. eod. in qua Doctor meus pridẽ admonuit poſſeſſionis nomine vſucapionẽ ſignificari, non vſum rei quem nec bonorum poſſeſſionis beneficium transfert.

Soluenda ſit hereditas) Fortaſſe melius, *ſoluendo non ſit hereditas*.

Idque euenit) Legendũ videtur, *idemque euenit ſi cum eo ex duobus filiis inpari numero nepotes ſucceſſerint*.

Si ſit frater) Deſunt hic aliqua quæ cum ex ſuperioribus, tum ex ipſo Paulo lib.4. Sent. tit.8. reſtituere perfacile eſt.

Virium) An *iurium*? an potius *viritim*? Sic videtur.

Voconia ratione) Forte melius, *relatione*, vel, *rogatione*.

Vlpianus libro ſingulari) Extat hodieque magna pars horum inter Vlpiani fragmenta quæ eſſe omnia ex libro ſingulari Regularum ſupra oſtendimus.

Inteſtatorum gentilitiorum) Sic vet. rectiſſime. Nam in libertinorũ ſucceſſionibus non eadem obtinent, vt poſtea monet Vlpianus. Gentiles Q. Mutius definiuit ingenuos ab ingenuis oriundos, quorũ maiorum nemo ſeruitutem ſeruiit. Et recte Corn. Fronto, *Gens*, inquit, *ſeriem maiorum quærit*.

Si inteſtatus) Plures legunt, *Si inteſtatus moritur cui ſuus heres nec eſt, agnatus proximus familiam habeto*: nam illud *Ac* nondum pro huius legis particula agnoſcere potui. Sed in re tã trita iam neſcio quomodo diutius

immorari piget, poſtquam, vt olim pueri ab Homero in ſcholis, ita nunc vix dupondij à XII. tabularũ carmine non ediſcendo ſed recenſendo retractandoque iuris ſtudia inchoant.

Si agnatus) Hoc videtur ab Aniano in collectione ſua omiſſum quod apud Caium legiſſet gentilitiũ ius in vſu non eſſe: qua etiam ratione in proxima ſuperiore ſententia ingenuorũ nomen pro gentilitiis ſuppoſuit. Ex quo apparet ne fragmentis quidẽ Vlpiani de iure veteri temere eſſe credendũ. Porro hæc lex non infœliciter fortaſſe ita reſtituetur; SI AGNATVS *nec ſit, gentiles familiam habeant*: aut potius, vt Oiſelo noſtro videtur, *herciſcant. nunc nec gentilitia iura in vſu ſunt*. Erciſcundi verbũ XII. tabularũ eſſe conſtat. Sed an huic capiti omnino conueniat, alij viderint. Ego quidem non puto delinquere eũ qui in dubiis quæſtionibus ab amico non facile diſſentit.

Item ab inteſtato Inſt.) Exiſtimo ſic hæc potius reponenda eſſe, *Idem lib. II. Inſtitutionum ſub Titulo De ſucceſſionibus ab inteſtato.* nec cur ita exiſtimẽ, intelligere difficile eſt.

Et ſi ex diuerſis matribus.) Varro libro de gradibus, *Germanus de eadem genitrice manans* (ſic legendũ apud Seruiũ in lib. 5. Æneid.) *vt multi dicunt de eodem germine, quos illi tantum fratres vocant.*

Cauſæ probatio) Ex lege Ælia Sentia & SC. vt ante diximus. Sed & ex lege Iunia cũ Latinus cauſa probata apud Prætorem vel præſidem prouinciæ tam ipſe quam filius filiaue eius & vxor Latina liberis ius Quiritium conſequitur ea forma quã Vlpianus explicat Tit. 3. Quod ſi quis legi Iuliç potius tribuat, fortaſſis non longe aberrauerit. Nam & eius eſſe videtur illa conditio Liberorum quærendorum cauſa nuptialibus etiam tabulis adſcribi ſolita, cuius & Auguſtinus meminit: nec ad vllam magis rogationem priuilegia ob prolem pertinent. Non fruſtra etiam iuris auctores cum ad eam legẽ ſcriberent tam diligenter annotarunt quis anniculus diceretur l. 132. & l. 134. D. de verb. ſignific. Cæterum hæ cauſæ probationes non parũ inter ſe effectu differunt. Nam ex lege Ælia Sentia ciui Romano ciuitas redditur non datur: At ex lege ſeu Iunia, ſeu Iulia, Latino ciuitas datur non redditur.

Et conſanguineis) Fortaſſe melius, *A conſanguineis*. id eſt, poſt conſanguineos: vt & paulo poſt, *A ſuis heredibus, poſt conſanguineos &c*.

Itemque ciuitate donatos) Ex lege Iunia, atque etiam fortaſſis ex lege Ælia Sentia: quãquam hi non tam videntur ciuitate donati quam ciuitati redditi, vt iam attigimus.

Vel ſtirpis libertinæ) Ex libertino natus ingenuus eſt hoc iure. Itaque nihil eſt quod in eo ius patronatus exquiramus. At ſi ex manumiſſione Latinus tantum factus, liberis poſtea ſuſceptis vel alio quouis modo ius Quiritium conſequatur, ille quidem libertinus manet qui ſemel iterumue manumiſſus eſt, liberi non tam libertini quam libertinæ ſtirpis ſunt. Et hos fortaſſis Vlpianus hoc loco ſignificare voluit. Appellatur vero & à noſtris auctoribus libertinus filius qui a patre in ſeruitu-

te ſuſceptus poſtea cum ipſo ſimul manumiſſus eſt l. 17. §. 1. D. ad SC. Treb. ll. l. vlt. D. de iure deliber. Sed hic, vt quod ſentio dicam, libertinæ cōditionis eſt liberti filius poſt patris manumiſſionem ſuſceptus, cuius olim bonorum poſſeſsio alio iure quā ingenui deferri ſolebat. Nam eo inteſtato & ſine cognatione mortuo vocabatur manumiſſor patris, itēque cognati eius per virilem ſexum deſcendentes etiamſi capite deminuti eſſent. immo & ſi huius liberti patronus & ipſe libertus eſſet alterius, etiam patroni patronus vocabatur, itēque eius agnatio. Quod Iuſtiniano iniquum eſſe viſum eſt, qui tamen id lucri patronis tantū ſuperſtitibus conceſsit ea conſtitutione quæ in eius Codice ſub tit. de bonis libertorum, hactenus deſiderata eſt. Et ſane hic quāuis libertinus ſit, nullius tamen reuera libertus dici poteſt. Sunt vero hæc inter ſe diuerſa. Libertini nomen ſtatum & conditionem perſonæ magis reſpicit: liberti, ius patronatus: quod Valla ſubtiliter annotauit, & probat l. vlt. D. ſi ingen eſſe dic. & l. 1. D. de excuſ. tut. in qua non fruſtra Modeſtinus libertinis ait tutores dari a magiſtratu potius quā libertis. Cur ita? quia libertis fere ſunt tutores legitimi patroni & patronorum liberi etiam pupilli, vt Vlpianus in fragmentis ſignificat tit. 11. illis verbis, *Idemque permiſit in pupillo patroni filio.* recte. id eſt ſi patroni filius tutor pupillus ſit, nec auctor eſſe poſsit. Et eſt illud reliquum veſtigium iuris antiqui, cuius meminit Iuſtinianus in l. vlt. §. 1. C. de legit. tut. quod obiter indicaſſe placuit.

Poſt familiam patroni) Legendum, *Poſt familiam liberti.* ſic ſæpe hæc inter ſe reciproca nomina confundi ſolent, emptor venditor, locator conductor, pater filius, patronus libertus. *Poſt familiam* autem, id eſt poſt liberos, vt in l. 195. §. 1. D. de verb. ſig. l. 23. D. de adopt. In bonis libertorum lex XII. tab. non niſi ſuos liberos patronis prætulit, Prætor etiam emancipatos: Iuſtinianus omnes omnino liberos licet in ſeruitute ſuſcepti cū parentibus manumiſsi eſſent, & ſiue ſoli ſiue cum aliis poſt libertatem ſuſceptis ex iiſdem aliiſue nuptiis. Non exiſtentibus liberis vel exheredatis, primum patroni & patronæ vocantur, inde patronorum liberi etiam poſtumi & in adoptionem dati cuiuſcunque ſint ſexus, ſublata illa veteris iuris imagine qua filia patroni filius eſſe fingebatur: adoptiui non item. poſt liberos patronorū, nepotes tam ex filio quam ex filia: deinde cognati patronorū ſeruata gradus prærogatiua vſque ad quintū, excluſis etiā heredibus extraneis a patrono ſcriptis. Eius Conſtitutionis ex qua & ſuperiora quædā excerpſimus Græcam Synopſin habuimus, ſingulari beneficio IAC. CVIACII, cuius humanitati, beneuolentiæ, diligentiæ, fidei, doctrinæ, ni & hæc & reliqua omnia ſtudia mea, ſi quæ aliquando probabuntur, accepta referam, profecto parum gratus mihi ipſi videar. Nam peccata quidem ſi qua ſunt, vt erunt fortaſſe multa, mea illa eſſe vltro profiteor.

Parentes) Id eſt agnatos.

Manumiſſori) etiā extraneo. Hodie vtique patri legitima iura ſeruan-

tur quaſi tacite contracta fiducia ex l. vlt. C. de emancipat. lib. I egitima autem iura definiuntur Conſtitutione illa Græca de Iure patronatus, triens ex teſtamento & bonorũ poſſeſsio ab inteſtato: quod recte Conſtantinus notauerat lib. 5. Proch. tit. 9. & Sinopſis illa cõtinet, vt & aliud quoddã caput quod iam ex Græcis interpretibus didiceramus ad l. 45. D. de nupt.

Decem perſonas) §. Quæ autẽ. Inſtit. de bon. poſſeſſ.

Quibus decimæ inmunitatem) An decimæ hereditatium? an potius viceſimæ ex lege Iulia? Sic videtur. Nam quod apud Vlpianũ legitur de decimis ex eiuſdẽ principis lege quæ ob id decimaria Thalelæo dicta eſt lib. 45. βασιλ. Tit. 5. ad hunc quidem locum non ſatis facit. Viceſimæ autem inmunitas varie olim conceſſa eſt. Primum quidem domeſticis heredibus, qui modo veteres eſſent ciues, remiſſum eſt vectigal de bonis quæ ſanguine, gentilitate, ſacrorũ ſocietate meruiſſent. Nerua ſanxit vt quod ex matris ad liberos, ex liberorum bonis ad matrẽ perueniſſet, etiamſi cognationũ iura non recepiſſent cum ciuitatem adipiſcerentur, eius viceſimã ne darent. Eandẽ patri inmunitatem in filij bonis tribuit, ſi modo reductus eſſet filius in patris poteſtatẽ. Traianus exceptionem illam patriæ poteſtatis remouit, ſtatuitque vt quemadmodũ in patris filius ſic in hereditate filij pater eſſet inmunis. Cauit præterea vt in ſororis bonis frater, & contra in fratris ſoror, itemque auus auia in nepotis neptiſque bonis, & inuicẽ illi ſeruarentur inmunes. iis quoque quibus per nouum Latium ciuitas Romana patuiſſet, idẽ indulſit. Sed & ſtatuit ſummã hereditatibus quæ viceſimæ ſubiacerent, ne vel paruæ & exiles publicanis eſſent obnoxiæ. Denique poſteriores Imperatores varie huius vectigalis iura vel auxerunt, vel minuerunt. Verũ quænam fuerit illa Conſtitutio cuius hic Vlpianus meminit, nondũ mihi certo conſtat, vt eſſe fateor multa in hoc libello veteris iuris P. Ro. quæ me vel non ſatis ingenioſum facile fefellerunt, vel aliud interdũ anxie cogitantẽ leuiter effugerunt. Quædam etiã conſulto depoſuiſſe ſatis fuit, quæ cõmodius fortaſſe, Deo volente, aliquando retractabimus.

---

* *

CVM *in teſtamento*) Hanc vnam Modeſtini regulã ex alio codice qui patris V. C. fuit, pridẽ habuimus. Quæ ſequuntur in eodẽ ipſo exemplari erant in quo & ſuperiora omnia. Itaque quãquam nobis pridẽ in animo eſſet & hæc & alia quædã veterum Iuriſconſultorũ fragmenta vno volumine complecti, altero Imperatorũ Conſtitutiones, quas etiã plures nondũ editas nacti ſumus, concludere, hic tamen adiicere viſum eſt interea dũ res tẽpuſque inſtituto noſtro benignius adfuerint. Quod optare quidem quam ſperare procliuius eſt.

No. de vſur. ſupra dupl.) Deſideratur hæc Nouella ordine cxxxviii. Videtur autẽ & eius meminiſſe Iuſtinianus in Noll Conſtit. cxxi.

Græca ſubſequitur) Ea eſt No. c l x. Hinc autẽ colligere eſt cur hæc tam facile inter Græcas Latina perierit.

De partiar. ſolut.) Deeſt hæc quidẽ in Iuliani Anteceſſoris Nouellarum epitome: ſed extat inter Authenticas Conſt. c x x i.

De alienat. rer. Eccl. Myſiæ.) Eſt hæc Nouella Conſtitutio l x v. quæ ab Irnerio & Bulgaro cæteriſque mediæ ætatis Iuſtinianæi iuris interpretib. in viii. vt vocarũt, Collationẽ reiecta fuerat, vt cæteræ fere omnes quarum eis vſus aut nullus aut non vſqueadeo neceſſarius videbatur, ſiue quod abrogatæ, ſiue quod chronicæ, aut locales eſſent. Nobis vero nihil ſupereſt veterum quod non vſui eſſe poſsit. Cæterum in eo Nouellarum ſeu Authenticarum Conſtitutionum exemplari vnde iſtam exſcripſimus, ſequebatur proxime No. xxi. nec huius aliud caput, ne illud quidem ab Haloandro additum, quod ex Theodori interpretationibus irrepſiſſe Doctor meus admonuit.

De conſiliariis Dictatum) Si legimus apud Gennadium Pomærij Dictatum de cõtemptu mundi. Fuit hoc eius ſæculi verbum. Porro hæc quidem ſacroſanctæ illius Iuriſprudentiæ non ſunt quæ Scæuolas & Papinianos protulit, quibus vel iſta tam proxime adiungere vereor ne ſacrilegium plerique interpretentur. Ac ne notas quidem accuratiores mereri fateor. Sed adiumento tamen nobis erunt vel maximo, cum quod argumentum contineant quarundam Conſtitutionum quæ in Iuſtiniani Codice hactenus deſiderantur, tum quod ex his etiam quaſi vnguiculis certius agnoſcere poſsimus quæ fuerit eius ætatis ciuilis ſcientia, cuius potiſsimum iudicio atque arbitrio ius conditum, collectum, compoſitum, digeſtum habemus.

P. Pithœus ſcribebam Lutetiæ Pariſiorum Anno Do. m. d. l x x i i. Menſe Septemb.

Viſum eſt tandem Puteano noſtro hic adiicere fragmentum illud Latinum toties à me laudatum, quod Græculus magiſter Omeliis ſuis & Græcæ linguæ exercitationibus inter alia quædam ex aliis auctorib. initia librorum inſeruerat. Græcam etiam interpretationem ſi quando vſui eſſe poſſet, certis tantum locis in margine addere libuit ſatis perſuaſis hæc potius ex Latinis Græca facta: quamquam ſunt & quædam quæ Græciſmum magis referre videantur. Porro facile eſt deprehendere multa ab ipſo interprete, plura fortaſſe à librario omiſſa, quorum nos vacuum locum notula indicare ſatis habuimus, interea dum ex aliquo integriore exemplari ea iactura ſarciatur.

* *

IVRIS ciuilis vt quid [a] appoſiticiũ appellatur ex pluribus partibus conſtat.*Sed Cõſtitutiones Imperatoris ſimiliter honorãdum quid eſt & Prætoris Edictum ſimiliter vel Proconſuſis * Ex eo enim conſenſerunt peritum * & adſumptus ex reſponſis iſta dicere. Lex enim cæteræ partes iuſti appellantur.

*Regulas enim exſequenti mihi ad ea ſtudia neceſſarium ante omnia ſcire.*Nec enim vnius ſunt conditionis, ſed variæ. Quæ ſingula pertinentia ad hanc narrationem referenda ſunt in ordine. Omnes enim aut ingenui ſunt, aut liberti*.Sed vt magis poſſint ſingula declarari, meliꝰ videtur incipere à libertis [b] de Latinis ſcribere ne ſæpius eadem interpretari. * Primum ergo videamus quale eſt quod dicitur eos qui inter amicos [c] veteres manumittebantur nõ eſſe liberos, ſed domini voluntate in libertate morari, & tantum ſeruiendi metu dimitti. Antea enim vna libertas erat [d] vindicta, vel teſtimonio, vel in cẽſu: & ciuitas Romana cõpetit manumiſſis, quæ appellatur legitima libertas. Hi autẽ qui domini voluntate in [e] libertate erant, manebãt ſerui, & manumiſſores audebant in ſeruitutem denuo eos per vim ducere: Interueniebat Prætor & non permittebat manumiſſum ſeruire. Omnia tamen tanquam ſeruus adquirebat manumiſſori [f] vel ſi quid ſtipulabatur, vel ſi per ſcripturam acceperat, vel ex quacumque cauſa alia adquiſierat, domini hoc faciebat: [•] hoc eſt manumiſsi ad patronum pertinebant. [g] Sed nunc habent propriam libertatem qui inter amicos manumittuntur, & fiunt Latini Iuniani: quoniam lex Iu-

[a] ἐπίθεμάδιον. Videntur autẽ hæc eſſe interpretis potius quam auctoris.

[b] περὶ γονάων.

[c] For. apud veteres.

[d] ἐν προσαγωγῇ ἢ κατὰ διαθήκην ἢ ἐν ἀποτιμήσει. Cic. in Top. Boet.

[e] Quint. Decl. 340. & 341.

[f] ἢ εἴτι ἐπηρωτᾶτο ἢ κατὰ γραφὴν ἀλήφει.

[g] Caius lib. 1. Inſt. Vlp. tit. 1. Seneca in lib. de Vita beata.

nia quæ libertatem eis dedit,[h] exæquauit eos Latinis colonariis qui tunc erant ciues Romanorum, & nomen ſuum in ciuitatem dederant. In his qui inter amicos manumittuntur voluntas domini [i] ſpectatur * quæ iubet eos fieri Latinos quos dominus liberos eſſe voluit. [l] Hoc tamen cum ita habeant debet [m] promiſſum manumittẽtis habere dominus. Vnde ſi per vim coactus verbi gratia ab aliquo vel ab vnoquoque [n] hominum manumiſerit, non veniet ſeruus ad libertatem: quia non intelligitur voluiſſe qui coactus manumiſit. Similiter vt poſsit habere libertatem talis eſſe debet, vt Prætor eius vel Proconſule [o] ad alium pertinere non poteſt vindicta manumittere obſtante vſufructu, & ſi manumiſerit cum vindicta, faciet ſeruum ſine domino * [o] ſed Latinum. [p] Peregrinus manumittees ſeruum non poteſt Latinum facere, quoniam lex Iunia quæ Latinorum genus induxit, non pertinet ad peregrinos, ſicut & [q] Octauianus probat. Prætor non permittit manumiſſum ſeruire, niſi aliter lege [r] peregrina confirmatum fuerit. Minor viginti annorum manumittere nec vindicta poteſt, nec teſtamento. Itaque nec Latinum facere poteſt. Tantum autem apud conſilium poteſt manumittere ſeruum ſuum cauſa probata. Hic autem qui manumittitur quotcumque ſit annorum, Latinus fit, & ſolum ei [ſ] hoc procedit libertas [t] vt iterum manumitti poſſit & ciuis Romanus fieri. [v] Mulier ſine tutoris auctoritate [x] niſi liberorum ius habeat*. Tunc enim ex vindicta ſine tutore poteſt manumittere. Vnde ſi mulier abſens liberum eſſe iuſſerit quæ ius liberorum non ha-

h Vlp. tit. 19.

i For. ſpectatur ex lege Iunia quæ

l τούτου ὑποτιθέντος ἐφεξῆς προχωρεῖν &c.

m propoſitũ ſine animum.

n vt à populo l. 17 D. Qui & à quib. manu. liber. non fi. Sed hæc neſcio quomodo Græciſmum magis redolent. vel τινὸς ἢ ἑτέρου ἢ ἑκάστου ἀνθρώπων

o Vlp. tit. 1. l. 1. C. Comm. de manumiſſ. Hæc non pertinent ad ſuperiora. Nam tãtũ abeſt vt ille ſeruus ſine domino Latinus fit, vt contra viuat quodãmodo ſeruus quamdiu quidẽ durat vſusfructus, moriatur verò vt liber.

p ξένος

q Leg. Octauenus probat, at Prætor.

r ἐκδήμου

ſ ad hoc τό τε

t Vlp. tit. 1.

v Idẽ Vlp. ti. 1

x Plut. in Numa.

bet, quæſitum eſt ſi tutores eius auctoritatem commodent eo tempore quo y epiſtula ſcribitur ſeruo à domina * Iulianus negat. Exiſtimat enim eo tempore debere auctoritatem præſtare in quo ζ peragitur libertas. Tunc enim peragi intelligitur, quando ſeruus cognouerit dominæ voluntatem. Sed Neratius a Proclus probat libertatem ſeruo competere. Sufficere enim quando epiſtula ſcribitur, adhiberi auctoritatem tutoris. Cuius ſententia & conſtitutione Imperatoria confirmata eſt. Seruum pigneri datum ciuem Romanum facere debitor non poteſt, b niſi ſi ſoluendo non ſit. Obſtat enim libertati lex Ælia Sentia quæ vetat ſeruum c fœneratorum cauſa manumiſſum ciuem Romanum fieri, ſed Latinum. Et qui in cenſum manumittitur ſi triginta annos habeat, ciuitate Romana d paſcitur. Cenſus tamen Romæ agi ſolet. e Cenſus autem lüſtro conditur. Eſt autem luſtrum quinquennale tempus quo Roma f luſtratur. Sed debet hic ſeruus g ex iure Quiritium manumittentis eſſe vt ciuis Romanus fieri poſſit. Magna tamen diſſenſio inter prudentes h vtro eo tempore vires accipiãt omnia, in quo cenſus, an eo tempore in quo luſtrum conditur. Exiſtimant enim cenſum deſcendere ad diem luſtri, non luſtrum decurrere ad diem cenſus. Propterea quæſitum eſt * quia omnia cenſu aguntur, luſtro confirmantur. Sed in ciuitate Romana tantum cenſum agi declaratum eſt: In prouinciis autem magis i profeſſionibus vtuntur. * *

y *Manumiſſionis per epiſtolam veſtigia ſunt in l 38. D. de adqu. poſſ. & apud Caiũ lib.1. Inſt.*

ζ ἀπαρτίζηται

a *Priſcus*

b ἐκτὸς εἰ μὴ ὁ πρὸς ἀπόδοσιν *For. Niſi ſi ſoluendo ſit. cõtra tamẽ Paulus in l.9. D. de manumiſſ.*

c δανειστῶν *F. C. id eſt fraudandorum creditorum, vt in l.8. D. Qui & à quib. ma.*

d *potitur.* κτᾶται.

e τίμησις δὲ καθαρμοῖς ἐστιν *Aſcon. in Ver.*

f καθαίρεται

g ἐκ δικαίου κυρίας

h *Leg. vtrũ eo. Interpres tamẽ ineptiſſime* ἵνα ῥωμαίων*: qua potiſſima ratio eſt cur hac potius ex Latinis Græca facta exiſtimem.*

i ἀπογραφαῖς

Hactenus vetus exemplar. Quæ ſequebantur alterius plane erant generis, nec ad ius Ro. quicquam pertinebant.

ERRATA VEL OMISSA.

Prior numerus paginam, poſterior lineam indicat.

Pag. 26. lin. antep. lege interdicitur. lin. vlt. in hac lege. 28 19. iudicio. 46. 13. dabitis eis. 67. 30. videtur. 68. deleatur notatio ad illud, Propius mille paſſus) 70. 38. hunc locum. 71. 17. alia quædam. ibid. 40. Papinianus. 72. 16. in legibus Langobardorum Aldij. 73. 10. de euictione teneri. 75. lin. pen. vt ſibi Quintius i. ſ ſatiſdet. 76. 4. Nigidium 81. 2. Dum ne in præiud 85. 29. careant vt quæ legib. &c. Puteanus t. m. ſ. arceantur quæ &c. ibid. induere. 86. 19. qui cuſtodiarum poteſtatem habēt. ibid. 30. ſine periculo. 42. l. 1. D. 88. 24. Vulcarius ſeu quis alius. ibid. 37. præter bonum nomen. 90. 33. perturbata exaratio 92. 28. tuo ſit, 93. 34. ad ludi gladium vt a Cap. ſ. eſt ad differētiam decollationis. 104 32. pertinuerunt. 39. itaque. 107. 26. quia. 108. 15. non erat neceſſarium. Hic fortaſſe videar Prætoriam actionem belle accepiſſe de ea quam Prætor bonorum poſſeſſori accommodare dicitur in § 1. Inſt. de perp. & temp. act. Sed neſcio quomodo mihi plane non ſatiſfacit generalior illa interpretatio ſubodoranti aliud quid ſubeſſe quod ego lubentius ad inofficioſi querelā retulerim citius ordinandæ gratia ſuis heredibus licet bonorū poſſeſſio agnoſci ſoleret, neceſſariam tamen nō fuiſſe indicat l. 7. D. de inoff. teſt. Emancipato neceſſaria fuit, cum quod alioqui non iure inofficioſi arguere teſtamentum videretur niſi qui ex officio inſtitui debuerat, tum quod fruſtra inteſtatū patrē faceret niſi ab inteſtato rē habiturus: quod ſolo Prætoris beneficio per bonorum poſſeſſionē conſequi potuit, alio iure penitus extraneus. Eſt igitur hęc ſaltē res inofficioſi Prętoria actio. Quod vereor ne non ſatis multis probetur. Et tamen video omnibus eā concedi quibus Prætor bonorū poſſeſſionē defert etiā contra ius ciuile. l. 6. D. eod. & in ea ſucceſſionem eſſe vt in honorariis l. 14. & l. 13. item, Prætoriarum actionum numero generaliter cenſeri quas Prętor bonorum poſſeſſori accommodat. Nec me mouet Centumuiralis iudicij auctoritas, cū & poſſeſſoria hereditatis petitio eius generis ſit, quam tamē honorariam eſſe nemo inficias ierit. Eadem vero non facile omnia dixero de auxilio quod contra inofficioſas donationes ad exemplū querelæ inductum eſt, quod eſſe videtur ex conſtitutionibus, id eſt ex Alexandri literis quarum exemplum extat in l. Titia Seio §. Imp. D. de legat. 1. qui §. vt hoc obiter moneam, a Pauli reſponſo quod proxime ſequitur diuidendus non fuit, ne non ſatis ad Titulum pertineret. Videtur autem reſcriptum a conſulente libello præpoſitum vt iudicaret Paulus an ad propoſitæ quæſtionis definitionem accommodari poſſet. Quod alias fieri ſolitum indicat l. 3. C. de inoff. donat. & §. vlt. ſ. Tit. 10.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE